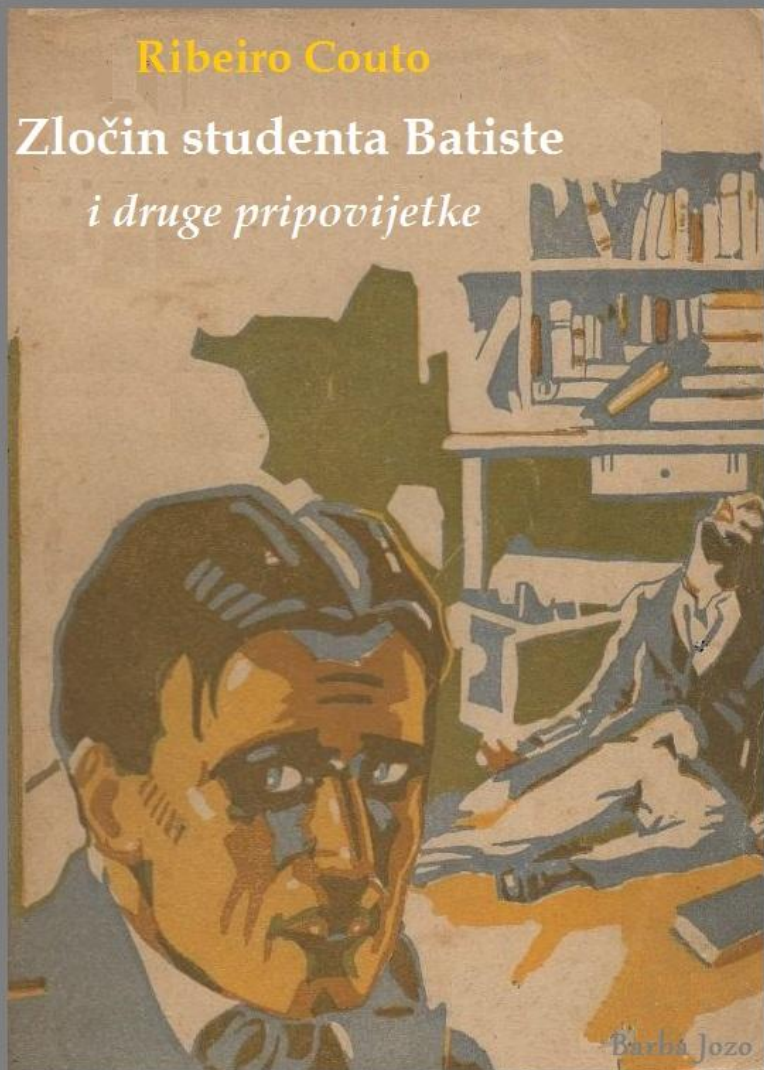

Ribeiro Couto

Zločin studenta Batiste

i druge pripovijetke

Ribeiro Couto

*Zločin studenta Batiste
i druge pripovijetke*

S portugalskoga preveo
Josip Tabak

Naslov izvornika:
O crime de estudante Batista e outras histórias

Sadržaj

Zločin studenta Batiste
Skup veselih leptira
Antonijeva prva ljubav
Ženica iz Bahije
Tajna tetke Biluce
Jedne kišne noći
Mala prijateljica Tereza
Egoist
Priča u zoru
Subotnja tajna
Samoća
Osvajanje
Bilí, Carolina i ja
Largo da Matriz
Ribar Sebastijan
Djevojke
Zarobljenik
POGOVOR

Zločin studenta Batiste

(O crime de estudante Batista)

Bijaše baš tužan položaj, u kojem se nalazio. Senator Messias de Freitas obećao mu namještenje u ministarstvu poljoprivrede, ali je odonda prošla čitava godina, a od obećanja ništa. Florencio Batista napisao je senatoru pismo puno tjeskobe i objasnio, kako mu je otac bolestan i kako mu više ne može slati novac za uzdržavanje, i sada mu je namještenje jedini spas. A odgovor, što ga je dobio, bio je pravo razočaranje:

»Strpite se malko, mladiću. Vlada upravo radi na reformi šumarstva, i tom prilikom naći ćete svoje ime na listi imenovanih. Nemojte se truditi da pišete, jer ja ionako o tome vodim brigu. A kako je u zadnje vrijeme vašem ocu, mome dragom prijatelju iz mladosti?«

Tim odgovorom bijahu Batisti vezane ruke, nije mogao više navaljivati. Valjalo mu je čekati, da se provede reforma u šumarstvu... A jadni stari Batista, bolesnik, neka sestrama otkida od usta, da bi sin mogao završiti studij.

Svakog je mjeseca Batista primao dvije stotine milreisa. Ali kakve korist od toga! Nije to dostajalo ni za stan i hranu. A Batista je imao veliku manu: knjige. Pred vratima kakve knjižare nije mogao odoljeti nekim žutim svescimia sa zavodljivim naslovima. Bijaše on kao kakav kockar pred zelenim suknom. Najprije je samo stajao pred izlogom, susprežući želju. Znao je, da za to nema novaca. Kako će se sutra nagoditi s praljom? Plašljiv je stajao gledajući i priželjkujući ona nova broširana izdanja, što sadržavaju romane, pjesme, ljepotu, koju su stvorili divni i daleki ljudi, možda već i nestali.

A onda bi ulazio. Samo da pogleda neki svezak, da prolista drugi... I odjednom ne bi više mogao odoljeti: eto, pred njim je najposlije knjiga stihova, koju već odavno toliko želi, knjiga male vrijednosti možda, ali koju je njegov porok tražio. I novac bi počeo da bježi, nestajalo ga. Vraćao se student kući natovaren knjigama. Radostan bi s njima sjeo za postelju, duboko bi disao i kroz prozor gledao nebesku plavet, drvorede na ulici, daleke planine. Kako li je

život bio divan!

Čitavu svoju prvu godinu u Rio de Janeiru nije uspio naći nikakva posla. Nije imao nikoga, tko bi ga preporučio. Privlačila su ga vrata trgovačkih kuća, žute metalne ploče s imenima čuvenih firma, ali su ga se direktori udostojavali jedva i pogledati, otpravljali ga kretnjom ruke, kratko: nemaju u uredu potrebe za personalom. U tiskarama su na red već čekali mnogi da se zaposle kao korektori, gotovo svi siromašni studenti kao i on, i svi iz provincije, kao i on. U internatima je bilo još teže: tamo su davali stan i hranu mladim profesorima, a ni kao profesor nisi onamo mogao lako uskočiti, jer je trebalo preporuka, kojih on nije imao. Valjalo mu se dakle pružiti, koliki je pokrivač, skućiti se i ograničiti na one dvije stotine milreisa, što mu ih je otac uz tešku žrtvu slao.

Našao je dvije instrukcije, dva učenika u Botafogu. Pomoću njih nekoliko je sedmica kasnije našao još trojicu. Odmah je pomislio da se odrekne onih dvjesto milreisa, da ocu skine teret s vrata. Ali zar je sto i pedeset milreisa nešto? A njemu su potrebne tolike knjige... Nije volio da ide čitati u Narodnu knjižnicu nitise zadovoljavao posuđenim knjigama. Htio je da ima knjige za sebe, svoje knjige, da na njima olovkom bilježi svoje emocije i opaske, da ih ponovno čita, kad mu se ushtije, da živi zajedno s njima, da se nikada ne odvajaju od tih malih svjetova. Ah! spavati s knjigama kraj uzglavlja, probuditi se noću i pružiti ruku za kakvim djelom Machada de Assisa!¹

Gotovo svakog dana Batista je puštao, da ga ponese napast za novim knjigama. Ono zajedničko življenje s nepoznatim junacima, osjećanje i proživljavanje njihova života bijaše njegov užitak, njegova sreća. Nije pružao otpora, upropaštavao se.

Ali je sad položaj bio žalostan, mučan: umro mu je otac, kako mu je to objavljeno telegramom — telegramom smušenim, što ga je na brzinu napisao neki telegrafski službenik. U prvi čas Florencio Batista nije pravo osjećao taj gubitak. Teško je i bilo, tako na daljinu, vjerovati, da se njegov dobri otac, njegov stari, koji je po cio dan švrljao po kući i kašljucao, sada nalazi pod zemljom, u crnu ruhu, i da ondje trune.

¹ Machado de Assis (1839-1908), brazilski klasik, jedan od najvećih u brazilskoj i svjetskoj književnosti. Dva su mu romana prevedena i na hrvatski. — *Prev.*

Trgnuo se i stresao tek pri pomisli na bijedu, u kojoj je ostala obitelj. Otac je ostavio dvije kućice za tri neudate kćeri i staru sestru, koja ih je odgojila. Peti dionik te jadne ostavine u provinciji bijaše sin u daljini, koji je imao da s tom bijedom nastavi svoj dugi i mučni studij. Od čega će svi oni živjeti?

Dogodilo se to potkraj godine, kad su učenici Florencija Batiste bili pred školskim raspustom, pred prekidom instrukcija, koje bijahu njegova pomoć. Izgubio je novac, koji mu je stizao svakog mjeseca, izgubio je đake. Kako će i od čega živjeti.

*

Počeo je njegov život pun tjeskobe. Počeo je provoditi štednju na sve strane: prestao je pušiti, nije kupovao cigarete ni šibice, otpalo je pranje rublja ... Po nekoliko je dana išao s tim ovratnikom, nije upotrebljavao plahte, štedio je košulje.

Mislio je da i bez veza nađe korektorsko mjesto. Jedne večeri naoružao se hrabrošću i otišao u dnevnik »Diario do Brasil« da pita, treba li im korektor ili pomoćnik. Bilo što... Neki gospodin, debeo, crven, znojav, zavrnutih rukava na košulji, dočeka ga osipajući:

— Šta momčiću? Imamo ih i previše.

I okrenu u smijeh.

U pansionu bijaše međutim neki Clodomiro de Sousa, mršavko, koji je radio u listu »D'ario do Rio«. Znajući u kakvoj se nevolji nalazi Florencio, on mu obeća:

— Strpite se malo, Batista. Pribavit ću vam mjesto. Biste li htjeli u reportere, a? Tajnik će za koji dan izbaciti Belisarija, lijenčinu kojemu je zaduženje ministarstvo mornarice. A onda ćete vi uskoči.

Batista bijaše zadovoljan. Ali njegova bijeda, koju je skrivao s očajničkim sramom, došla je do mračne točke. Još za prošli mjesec ostao je dužan za pansion. A kako da plati cio ovaj mjesec? Znao je, da je dona Leocadia nesalomljiva. Odlučio je da s njom govori otvoreno:

— Dona Leocadia, moram s vama govoriti.

Ona je prišla, nasmiješena, brišući ruke u pregaču.

— Evo me, doktore Batista.

Batista se ohrabrio:

— U tešku sam položaju. Ovaj mjesec ne mogu vam platiti pansion.

Njoj se lice oteže u grimasu razočaranja. Pusti, da prođe jedan trenutak, a onda će polako:

— Zlo je to, doktore Batista. Baš zlo. I sama sam u dugovima. Pansion ništa ne donosi. I sami vidite, cijena, što je postizem, ne pokriva ni troškove. Povrće, meso, sve je skupo...

Batistu zali val srama. Odvratno mu bijaše ono sitničarenje, ono iznošenje interesa, novca, bijede.

— Šta da radim, dona Leocadia? Ako želite, ja ću se odseliti.

Nije ništa rekla. Batista proslijedi:

— Želite li?

Mislio je, da će se ona tome oduprijeti. Ali je dona Leocadia imala iskustva. Kad bi koji njezin stanar i nahranik počeo da prtlja u plaćanju, više je voljela da takav odmah ode, bez plaćanja. Ostane li, još gore, dug raste a na kraju opet isto. Zato je rekla blago, kao da ne želi svoje nametati:

— Učinite, kako znate, doktore.

Florencio je izišao da kupi novine i nađe sobu. Bijaše za nj mučan posao čitati sve one oglase. Otkako je došao u Rio, triput je mijenjao stan. Znao je anonimnu tugu oglasa: »Kod čestite obitelji, u lijepom kraju grada...« »Ozbiljna gospođa, udovica...« Znao je tugu i otužnost svega toga, tih intimnosti, koje se izlažu nasreću prvome prolazniku, tih života, što gube sram.

Našao je jeftinu sobu u ulici Pedro Americo, podno brežuljka: četrdeset milreisa na mjesec, stajalo je u novinama. Otišao je da pogleda: bijaše to prljava kuća, s čoporom djece, što su nadizala graju, sa ženama, što su na dvorištu prale rublje u koritima...

Prozor je gledao u kamenolome na nekom brijegu.

*

Clodomiro je baš izlazio, kadli ugleda, kako se Batista spremio za selidbu.

— Kako, kamo ćete?

— U ulicu Pedro Américo.

— Onda nas ostavljate?

Batista nije odgovorio. Clodomiro bijaše sav premazan hipokrizijom, njegova ljubaznost bijaše izvještačena, pa je krivo zvučala u uhu. Ono njegovo »Onda nas ostavljate?« bijaše nešto, što je čovjeka upravo dražilo. Kao da je Clodomiru i ostalima iz pansiona mnogo stalo do toga, je li on među njima ili bilo tko drugi!

Ali se suzdržao, pozvao ga, da ga posjeti u novom stanu, suho uljudno...

— Onda, sluga sam. Javite se.

Clodomiro se sjeti:

— Eh, da, navratite u moju redakciju. Tajnik se još nije odlučio da izbací Belisarija, ali je to pitanje dana. Mnogi gusari obilaze vrebajući mjesto. Znaite, tako vam je to u tisku! I ni brige ih, što ne znaju jezika, svi hoće da uđu. Zbogom!

I uskoči u tramvaj, što je naišao.

Batista ode doni Leocadiji.

— Čim mognem, platit ću vam dug.

— Vidjet ćemo, doktore.

I pruži mu ruku, što je mirisala na luk.

*

Batista je zapao u nove tjeskobe. Sad se radilo o hrani. Soba je bila plaćena za jedan mjesec. Ali je otišao i posljednji novčić. Njegovi učenici bijahu bogata djeca. Da od njih zatraži štogod unaprijed, izgubio bi svako uvaženje.

Tada, prvi put u životu, Batista pogleda svoje knjige s bolnom pomisli da neke proda. Uskoro će reforma u ministarstvu poljoprivrede, rekao je senator Messias de Freitas. Čim bude imenovan, otići će u antikvarijat, da otkupi svoje jadne prijatelje.

Pogledao je po polici. Koju od njih? Koju da proda? Obuzelo ga neko duboko čuvstvo. Ne, nije bila iluzija: eto, rasti će se s jednim dijelom samog sebe. Oni svesci, kupljeni teškim i mučnim njegovim novcem, tako dragi njegovoj misli, tako milovani njegovim očima i rukama, zar mogu otići odande? Vidio je kako dječaci prodaju knjige u nekom antikvarijatu na Catetu, u koji je znao navratiti:

— Koliko vrijedi ovo? Hej, ali prijateljski! Kako li je on drukčiji! Njega to stoji muke.

Lijepo je sunce sjalo u plavo jutro. Na kućicama na brežuljku dizao se dim iz dimnjaka, stijene, što su se spuštale sve do ulice, kupale su se u suncu.

Valjalo se odlučiti. Morao je doručkovati, da bi mogao ići na sat, u kuću svojih učenika U gruboj kretnji zgrabi u bloku, četiri knjige s police. Nije ih htio pogledati. Stavi ih pod mišku te izide iz kuće.

Antikvarijat se nalazio u blizini, u ulici Catete, malo dalje od ulice Correie Dutre, pokraj Fakulteta. Imao je jedna jedina, široka vrata, gdje je do polovine dopiralo prljavo staklo, za kojim bijahu, zavrnuti od sunca, izložene knjige za djecu.

Ušao je. Dobro je znao usku prostoriju: uza zidove uzdizale se do vrha police pune knjiga, naslaganih nasumce, prašnih. Miris stareži, prošlosti, plijesni. U sredini tezg, s drugim hrpama. I na podu hrpa do hrpe... Svuda stare knjige, na njihovim koricama u različitim bojama ili pak na hrptovima prilijepljene ceduljice, vinjete — ispučnja s oznakama i potpisima nekadašnjih vlasnika, tužni svjedoci prošlog vremena. Za tezgom vlasnik knjižare više na malog naučnika; to je nekakav trgovčić mulat, suh kao kostur, s naočalama na veliku nosu, sive bradice, s francuskom kapom na čeli.

— Već sam ti sto puta rekao, da ne otpravljajš mušteriju, prije nego što me upitaš, imam li ili nemam ono, što traži!

Naučnik bijaše bijedan dječacić, glupa izgleda. Zacijelo ga je mučila zubobolja, jer se podbradio rupcem, kojemu je krajeve svezao na glavi i tako pokrio oteklinu na obrazu.

Batista zastade, da promotri starog neurastenika. Odluči da ga prekine:

— Dobar dan!

Stari trgovac nije odgovorio, nego je nastavio:

— Već si mi izišao na vrh glave! Nikad ništa od tebe!

Dječak se najposlije plačući oprije:

— I vi uvijek vičete, uvijek hoćete svađu...

Starac ostade miran, u strahu da ne izgubi naučnika i njegovu pomoć. I okrenu se studentu:

— Dobar dan..

Batista spusti knjige na tezgu i istom tada razabra, koje su: *Le Lys Rouge, Boule de Suif, Les Fleurs du Mal, D'un Pays Lointain ...* I osjeti kajanje. A starac upita:

— Šta je? Hoćete prodati?

Uze u ruke *Boule de Suif*, »Dundu«:

— Hm! Maupassant. Toga imamo dovoljno. A ovo?

Otvorio je Baudelairea i provjerio:

— Poezija...

Nekako se nesigurno smijuljio, češkajući ironičnu bradicu. Upravo je čovjeka dražilo, kako je starac uzimao knjige i pod naočalama čitao naslove, kao da ih njuši.

— Četiri broširana sveska. Dobro. Gospodin zna: da su ukoričeni, vrijedili bi više... Dajem tri milreisa.

Batista se lecnu. Osjetio je, kako mu je krv navrla u obraze, kako mu gori lice.

— A znate li, gospodine, koliko sam platio za ta četiri sveska?

— Jah, šta ćemo? Knjige gube nakon upotrebe.

— Gube, šta?

— Gube.

I sleže ramenima. Batista je sav gorio, ali protisnu:

— Dajte novac.

Starac mirno otvori ladicu. Neko je vrijeme prstima prebirao po sitnišu. A onda savršeno mirno pruži ruku s novcem.

— Prebrojite, da vidite, je li u redu.

Batista stavi novac u džep i kao lud iziđe na ulicu punu života, buke i sunca.

*

Onako nije mogao dalje. Naoružavši se hrabrošću, zatraži od jednog učenika mali predujam. Osjetio je, kako u njegovim očima gubi vrijednost, pa je odlučio, bilo šta bilo, da više ne zatraži ni novčića.

Batista je platio pralju, a nešto mu je ostalo za jelo. Ali bijaše strašno, strašno... Zar je moguće, da se zavrnuo u onoj bijedi, kao u romanima? Prije nekoliko dana čitao je u nekim novinama, kako u Brazilu nitko ne gladuje. A šta je s njim? Svi, koji su mu dali obećanja, znali su, u kakvoj je nevolji, znali su, da mu mnogo toga nedostaje. A ipak se nitko nije žurio. Sunce se radalo svakog dana, život tekao ulicama kao i uvijek, novac i dalje padao u ruke sretnima, s fatalnošću kakva mehanizma. Dakle, nitko u Brazilu ne gladuje. Zar ne postoji unutrašnjost zemlje i u njoj rad na fazendama?

Bio je očajnik. Otkako mu je otac umro, živi u onom uzbuđenju, u onoj tjeskobi. Nije se pojavljivao na fakultetu, samo sasvim izrijetka. Propast će mu ispiti. Imao je dojam, da svi znaju njegovu bijedu i postao je plašljiv.

Razmišljao je... Već je pomislio da se vrati u Goiaz. Ali, zašto? Sestre su bile s tetkom. Otac je ostavio one dvije kućice. Obitelj je stanovala u jednoj, a živjela ubirući najamninu za drugu. Šta bi on tamo, čime bi se bavio? Moljakati, tražiti namještenje kao ovdje...

Bolje onda ostati. A osim toga, povratak bi značio poraz, slom. Gradić je spočitnuo starome Batisti, zavidno:

— Kakve li taštine: hoće školovati sina! Ispraznit će mu se vreća na pol puta. Gdje će se siromah razmetati!

Ne... Nikad. Radije će oboljeti od, bijede, otići u bolnicu, umrijeti anonimno, nego se vratiti poražen. Radije će završiti u ovome velikom gradu, divnom i ravnodušnom...

Odlučio se. Još će jednom otići u Senat. Govorit će sa senatorom Freitasom. Sve će mu reći. Neka vidi, u kakvu je položaju, i neka mu nađe štogod...

I ta namisao okrijepi ga novom nadom.

*

Senat se nalazio u predjelu Campo de Santana, na uglu ulice Areal: bijaše to niska zgrada s dugim redom prozora. U blizini su bili parkirani udobni automobili, sjajni, luksuzni. U hallu zgrade gurali se skromni ljudi, a po servilnosti na njihovim licima čitalo se, kako očekuju rješenje neke svoje molbe. Uspeo se stubištem do polovine i zastao neodlučan. Pokraj njega prođe uniformirani služnik.

— Htio bih ugovoriti sa senatorom Freitasom.

— Evo ovdje.

I pokaza mu dvoranu. On krenu onamo i uđe. Odmah vidje oko stola okupljene besposlene ljude, koji zacijelo svi odreda bijahu vratari. Razgovarali su sretni, smijali se.

— Senator Freitas...

Pogledaše ga.

— Imate li posjetnicu?

Nije imao. Rekoše mu, da napiše ime na neki papir. Napisa ga. Ostao je tako stojeći i gledajući. U susjednoj dvorani stajalo poprsje Pinheira Machada. Čovjek, koji je odnio papirić s njegovim imenom, vrati se.

— Pričekajte, gospodine, tamo unutra.

— Gdje?

— U onoj dvorani do ove.

Prođe dvoranom, u kojoj bijaše ono poprsje, zatim uđe u drugu, gdje je vladala polutama, što je djelovalo odmjereno i strogo, i gdje se nalazilo starinsko posoblje, a po zidovima čitava galerija portreta — portreta ljudi iz doba Carstva, iz vremena Republike... Osjećao je

neko mistično poštovanje.

Sučelice njemu neka djevojka rumenkasta lica sve je gledala oko sebe nekako familijarno i vedro. Iz pokrajnje sobe u dvoranu stupi debeljuškast starac, tamnopus, teška hoda: smiješio se prema djevojci. Batista se sjeti, da je već vidio ono lice, u novinama. Bijaše to neki senator. Priđe debeljko djevojci, stište joj ruku, i tako počeše potihom razgovarati. Djevojka ustade zadovoljna te se oprostila:

— Onda, najljepša hvala, doktore. Svako dobro.

A on joj preporučila:

— Ne brinite.

I nestade onamo, odakle se i pojavio, težak, golem, noseći trbuh pred sobom...

Za koji časak pojavi se senator Freitas.

— Eh, momče, kako je?

Prijeđe pogledom po studentovu crnom ruhu pa se umudri:

— Bijah dobar prijatelj s vašim ocem. Dobar čovjek. Potpun karakter. Željezna volja. Mogao je daleko dotjerati u našoj saveznoj državi. Nije htio! Kazivaše, da mu nedostaje temperamenta. Bijaše on... Znete li, momče, šta je on bio? Čistunac i naivčina, eto. Međutim...

Batista je postao nestrpljiv na tu pustu ljubaznost. Uvijek je taj čovjek takav, blagorječiv, kao da je brižan, mogao bi sate i sate tako rastezati, sipati hvale.

— Doktore, ja sam u očajnu položaju. Bili ste dobar prijatelj moga oca. Znete, da je otac želio, da studiram. A ja evo nemam ni za stan ni za hranu. Očeva smrt lišila me pomoći, koju mi je svakog mjeseca slao. Reforma, koju očekujete, evo se oteгла. Šta da radim?

— Još je jučer ministar...

—... U takvim sam prilikama, te bih, želio, da mi što god nađete, da mi pribavite bilo što, apsolutno bilo što. Ja sam na izmaku svojih snaga. Dajem instrukcije, ali od toga ništa. I knjige sam već prodao, a knjige najviše volim u životu — i naglasi — više nego samog sebe.

Stari političar pogleda onu sanjarsku dječaćku energiju te se nasmiješi tom izljevu srca. I kako je volio da bude duhovit, da iznosi anegdote, da pripovijeda, čak i pred jednom boli, on iskoristi zgodu, koja mu se nadala:

— Onda, mladiću, volite knjige više nego samog sebe? Hm, gle ti te pretjeranosti...

I potapšavši ga po ramenu:

— Divno doba života! Koliko vam je godina?

— Dvadeset i jedna.

Opet se nasmiješi.

— U toj dobi, momče, i ja sam bio kadar gladovati, da bih kupio kakvu knjigu... Vjerujte mi.

Batista pogleda političara s izražajem, u kojem se čitala muka i bijes. A političar nastavlja polako, zadovoljan što je našao predmet, na kojem je mogao rastezati svoju prozu, kojoj pročišćavanje grla bijaše jedina, ali kronična zapreka;

— Vjerujete. Čujte, jednom, u Recifeu — do treće godine studirao sam u Recifeu, a onda sam prešao u São Paulo — jednom, u Recifeu, nisam primio svoju mjesečnu pošiljku sve do petog u mjesecu. Do petog...? Čekajte .. Tako, do petog ili šestog. Svejedno. Imao sam u džepu samo dvadeset milreisa. I dođe mi neki kolega te mi kaza; »Čuj, Freitas, imam jedan *Corpus Juris*, dat ću ti ga jeftino.«

Dok je senator pripovijedao, Batista je krišom gledao portrete na zidovima. Zatim je gledao stari namještaj u dvorani. Kad je opet svratio pozornost na senatorovo pripovijedanje, senator je završavao tapšajući ga po ramenu:

— Eto, mladiću, takav bijah u vašoj dobi ...

Priđe služnik i predade mu posjetnicu: senator Freitas polako stavi na nos naočale i pročita na glas:

»José de Sousa, ulica Dias da Cruz 328, Rio, četvrt Meyer.«

A onda će, obraćajući se služniku:

— Tko je to?

— Ne znam, ekselenoijo — odgovori službenik.

— A kako izgleda?

— Ne znam, kartu je predao Claudinu.

— Dobro je. Reci mu, neka malo pričeka.

Zatim se okrene studentu:

— U vašoj dobi, jest, ništa iznad knjiga. Dobrih knjiga, dabome!

Batista bijaše sav smušen. Boljela ga je glava, kao od nekog udarca, ili od neke fiksne ideje. Na časove je htio da dokrajči onu brbljavu beskorisnost, ono ljubazno presipanje iz šupljeg u prazno, da obračuna s onim ljigavcem, koji neprestano izmiče i nosi se besposlenjačkom željom da razgovara. Osjetio je pravi sram, što se

mora vratiti na svoju nevolju i opet moliti.

— Gospodine senatore, moje su sestre sada sirote. Moram im pomoći. Želim raditi. Ako mi ne možete pribaviti namještenje u državnoj službi, pribavite mi učenika. Ili pak kakvo mjesto u trgovini.

Senator Messias de Freitas ostade šuteći; ozbiljno je razmišljao. Uхватivši se za podbradak glatkom rukom, na kojoj se ističahu njegovani nokti, prozbori važno i polako:

— Vaš slučaj zaista zaslužuje moju pažnju. Čekao sam samo tu reformu. Vaše je ime već uneseno. Sve je samo pitanje vremena, kako sam vam rekao. Ali kad je vaš položaj takav, onda nam valja odmah na posao.

Nakon izvjesne stanke senator se domisli:

— Znete li, da je na Željeznici otvoren natječaj? Batista zadržao iznenadni pokret i krotko odgovori:

— Sve je to ovisno o slučaju. I sigurno će dugo trajati. Ako možete što god učiniti za mene, treba to biti sada. Kasnije nema koristi.

Političar i opet uze razmišljati.

— Ovaj... čekajte... čekajte ... Znete li pisati na stroju?

— Ne znam, gospodine, ali ću naučiti.

— Govorit ću sa Silveiom, predsjednikom senata. Valjda će se naći neko mjestance za vas tamo u prijepisu. Možda... Da, zaista! Dobra ideja! Samo ne znam, hoće li Silveira moći odmah da donese imenovanje. Uvijek ima mnogo molba, treba spretnosti i strpljenja.

Pusti da prođe nekoliko časaka, a onda podiže glas, ustajući:

— Gdje stanujete?

Batista mu kaza adresu, a on zapisa u bilježnicu. I pruži ruku:

— Vrlo dobro, mladiću, već ću vas pozvati.

A onda, kao da mu je nešto sinulo u glavi, učini neodređenu kretnju i ponudi potihlo:

— Ako vam treba novaca... znate, nisam bogat, ali vam mogu pomoći. Prihvaćate li?

Dobro je znao, da je senator Freitas bogat. Znao je i to, kako je došao do bogatstva... Pomisli na svoju bijedu, na drage knjige, koje je prodao, i na one, koje mora prodati... U njemu se odigrala kratka borba, sustezao se da primi, a bijeda ga nagonila protiv skrupula. Senator Freitas gledaše. Ali kad je Batista htio kazati *da*, kaza *ne*, a da ni sam nije znao zašto. I zahvali. A senator ponovi, polako:

— Hajde, recite, treba li vam. Ako vam treba...

Ponizilo ga ono »ako vam treba«. Pa zar nije bjelodano?

— Hvala, još imam za koji dan.

I oprostite se, a stari će mu na polasku:

— Znaite, gdje smo sada, zar ne? Copacabana. Ulicu i broj imate u telefonskoj knjizi. Dodite kadgod na večeru.

Batista prođe dvoranom, u kojoj je stajalo poprse, zatim prođe drugom, side stubištem, kojim su jedni ulazili, a drugi silazili... Na vratima ču poznat glas:

— Potegli ste svoju preporuku, a?

Bijaše Clodomiro de Sousa, išao je u svom reporterskom poslu na sjednicu senata.

*

Starac iz antikvarijata postao je krvnik Florencija Batiste. Svakog dana nosio mu je student tri-četiri sveska. Nije imao drugog izlaza. A bijaše mu to, kao da gubi krv na žilu, što je razrezana.

Pokušao je i s novinama »Diario do Rio«. Otišao je onamo jedne večeri. Clodomiro, u odsutnosti tajnika, koji je otišao na večeru, držaše skupštinu usred dvorane, a ostali momci sjedili za svojim stolovima ili pak na njima, smijali se i nizali doskočice.

— Uvijek sam bio protiv njega! Predsjednik Republike najveći je neprijatelj zemlje!

— Hajde, Clodomiro, ne budi životinja!

— Životinja si ti. U što se ti razumiješ? Reporter, skitnica.

Novi smijeh.

— A šta si ti?

Neki momak, koji je zacijelo zamjenjivao tajnika, koji je jedini radio i nastojao da održi autoritet, javi se naredbom:

— Hajde, momci, za poslom. Gospodine Gomes, vidim na vašem stolu dvije omotnice, jednu za agenciju »Americana«, a drugu od »Havasa«. Stavite naslov na te telegrame, jer iz tiskare traže materijal.

Clodomiro, koga je onaj prekinuo, opazi u taj čas Batistu kako stoji na vratima redakcije, kao da se skanjuje.

— Veliki čovječe! Priđite! Naša je kuća!

Njih se dvojica rukovaše. U jednom kutu, kamo ga je Clodomiro povukao, Batista objasni:

— Potrebno mi je kakvo mjesto, ma i najneznatnije. Svako, i

najniže, dobro bi mi došlo.

Clodomiro se pravio važan:

— Nije to lako, dragoviću. Kad biste htjeli neko vrijeme praktimirati, bez plaće... Možda bi nekako išlo. Znae, gotovo svi tako počinju.

Batista vidje u tome neko rješenje.

— Poslije mjesec dana već možete zarađivati. A ovako, ne, nije lako. Eto, gledajte...

I pokaza mu po dvorani:

— ... Vidite li? Sve je to personal. A ima ih još, ima ih još dvaput toliko. Baš mnoštvo.

Uđe neki gospodin, dostojanstven, prosijeda brka, s naočalama u okviru od kornjačevine, sa šešikom na glavi. U redakciji nastade tišina kao u crkvi. Priđe stolu na dnu dvorane, veliku stolu pokrivenu knjigama i papirima. Stavi šešir na stol, objesi ogrtač o čavao na zidu i sjede za stol. Clodomiro mu priđe:

— Dobar večer, gospodine Nunes.

— Dobar večer — nehajno će onaj, dok je pogledom već preljetao po velikim naslovima neke vijesti.

Clodomiro počeo tiho razgovarati s tajnikom, te krišom pokazao na Batistu. Nakon nekog vremena tajnik, koji je i dalje rastresenim i umornim pogledom preljetao po otiscima iz tiskare, okrenu se prema kutu i ravnodušno pogleda studenta. Pogled mu se opet vratio na papire na stolu. Batistu obuze tjeskoba.

Clodomiro mu dade znak, da priđe.

— Ovo je Florencio Batista, student prava, koji bi htio u novinare.

Batista se bojažljivo smješkao. Tajnik se upeo da pokaže ljubazno lice, ali je očito bio zauzet drugim mislima...

— Niste nikad radili u novinama? — upita studenta.

— Ni u Goiazu? — nadoveza odjednom, kao da se dosjetio.

I okrenu u smijeh. Batista tada ču prigušen smijeh u horu. Pogleda: sva se redakcija smijala slijedeći tajnikov smijeh. Ne razumijevajući, odgovori:

— Ne, gospodine, ni u Goiazu.

Sad je tajnik pustio maha smijehu. Nalaktivši se na stol, uze brisati oči ispod naočala. Činilo se, da je u redakciji oživjelo veselje na šefovo dobro raspoloženje, kao da onaj smijeh otklanja neku opasnost.

Odjednom se Nunes prestade smijati te udari šakom po stolu:

— Gospodine Gomes! Hodite ovamo!

Nitko se ne mače, kao da je ono, makar i neočekivano, nešto sasvim obično.

Gomes ustade i priđe, sa zavrnutim rukavima na košulji, mršav, s razdjeljkom posred zalizane kose, što se sjala. Kad se približio, tajnik podviknu, podnoseći mu otiske pod nos:

— Kakav je ovo naslov?

Gomes zamuca.

— Nemojte zamuckivati! Hajde!

— Ali je gospodin neki dan...

Clodomiro šapnu Batisti na uho:

— Nemojte se čuditi, takav je, odjednom okrene raspoloženje, ali je dobra srca.

Tresući naočalama, nakostriješenih brkova, nervozan, tajnik lista »Diario do Rio« zaključí:

— Neka ovo bude posljednji put!

Tišina je pratila Gomesa, koji se, krotak, vraćao prema svome stolu.

Ali suh i odmjeren smijeh opet prođe dvoranom — čuo se Nunesov isprekidani glas:

— Divan li je ovaj naš Gomes sa svojim razdjeljkom i ulizanom kosom! I ne zna vam on drugo nego razdijeliti kosu po sredini, baš po sredini, ni dlaku ovamo, ni dlaku onamo.

I opet se sva redakcija smijala.

A onda, sasvim zaboravljajući slučaj, upita:

— Zar me nisu zvali na telefon?

Clodomiro priđe te će mekušno:

— Jesu, prije sat vremena po prilici, onaj isti glas... ja sam bio na telefonu... Kaže, javit će se kasnije...

Na tajnikovu licu pokaza se zadovoljstvo. Premetao je po papirima. Zatim, pogledavši Batistu, koji je u blizini sjedio bez riječi, uzviknu:

— Zbilja, tu je naš posjetilac...

Otvori ladicu i ponudi mu cigaretu. Batista prihvati od straha, nije bio pušač.

Nunes mu se sada sasvim okrenu, s iznenadnim zanimanjem, te će mu ljubazno:

— Evo, vidite, mladiću, redakcija je puna. Može se dogoditi,

da koje mjesto ostane prazno. Javite se kadikad. A valjalo bi vam malo i praktimirati. Bez toga ne ide.

Batista se oprostio. Clodomiro, ispraćujući ga, šapnu mu u uho, kad bijahu na vratima:

— Izvrstan tip, zar nije? Dođite uvijek uvečer. U to je doba uvijek u redakciji.

Silazeći niza stube Batista načas zastade, da stavi šešir na glavu, te ču, kako se odjednom razliječio šefov glas:

— Halo, gospodine Clodomiro! Šta je s onim člankom u obranu Prefektore? Sasvim ste pobonavili, otkad ste našli namještenje u lučkom nadzorništvu!

*

Kad je Batista ujutro pogledao kroz prozor i u kiši vidio onaj poznati krajolik s brežuljkom, one stijene, pod kojima se ulica završavala u obliku kakva seoskog trga, osjetio je do dna duše. Kiša mu ranjavala bolesne živce. Kad god bi kišilo, uvijek je volio ostajati kod kuće, među knjigama.

Ali toga jutra valjalo mu izići, morao je ići na instrukcije, a uvečer u redakciju »Diario do Rio«.

Pogleda svoje knjige. Već su mnoge otišle. Prodao je čitav jedan red s police. Ona praznina među knjigama bijaše kao mjesto za obiteljskim stolom, što je ostalo prazno, otkad je jedan član zauvijek otišao.

Gotovo se svakog dana pojavljivao u antikvarijatu. Stari je trgovac jednako grabežljivo prihvaćao sveske, čitao naslove, listao knjige gledajući ispod naočala, ocjenjujući koliko su ušćuvane i odmjeravajući im vrijednost. Istim metalnim glasom, prekidajući se svaki čas da bi viknuo na tupavog naučnika, kazivao bi rastreseno cijenu, bijednu cijenu. Batista bi ovdje-ondje, ponižavajući se, tražio, da stari malko povisi. Jednom mu naivno kaza:

— Zar, gospodine, ne vidite, da vam svaki put prodajem malo duha?

Stari se smijao, tresla mu se siva ušiljena bradica, ispružena koščata ruka zaokruženim pokretom obuhvaćala svu uzanu prostoriju:

— Vidite, sve ovo... sve je to duh, mladiću.

Nekom će zgodom knjižar studentu:

— Zašto ne donesete poveću količinu? Vi usitnili, sve dvije po

dvije knjige, i tri po tri. Ako želite prodati, odmah prodajte sve odjednom. Donesite, pa da napravimo posao.

I još toga kišnog jutra valjalo mu onamo. Već je neke knjige prodao u drugim antikvarijatima, u ulici Konstitucije i u ulici Generala Camare. Bijaše ista tuga žrtvovanja... Ne isplati se ići donde. Njegova sudbina imao je da bude onaj stari knjižar s kapicom, prljav i neurasteničan, s naočalama na šiljatom nosu.

Šišao je niza stube s velikim zamotom. Ovaj put nosio je više knjiga nego obično. Ravno petnaest. Trebalo mu je više novaca. Njegov šešir bijaše baš jadan, sama nečist i masnoća. Trebalo ga je dati na čišćenje. Osjećao je, kako su oči njegovih učenika, kad bi odlazio, uprte u prljavu slamu.

Kad već bijaše na uličnim vratima, pred kojima su djeca dizala graju i klizala se po lokvama, upravo je stigao listonoša. Vidje mu u ruci pismo s crnim obrubom. Odjednom ga napade čama za rodnim krajem, za obitelju... jer je pismo bilo od kuće, sigurno.

— Pismo za Florencija Batistu? Ja sam.

Spusti zamotak na posljednju stubu. Pismo bijaše od najmlađe sestre.

Pisala mu sestra o siromaštvu, u kojem žive u Goiazu. Sve je tako skupo! Tetka još uvijek radi, a djevojke joj pomažu. Novac od iznajmljene kuće ne dobivaju već dva mjeseca. Nalaze se u nevolji, koju ne treba ni opisivati. S Laurinim zaručnikom ne zna se, što je, a Cristinin još nije dobio namještenje na pošti. Tako će sve tri još dugo biti na teret tetki, koja toliko radi...

Batista tu zastade u čitanju. U grlu mu gvalja, steže ga jecaj. Pogradi zamotak te opet uzide uza stube. Uđe u sobu. Stijene, kojima je tekla voda s brežuljka, sjale se u pozadini kišne slike. Gore, između kućica, zelenjelo se raslinje. Preko trga vukao se fijaker, a kočijaš u ogorčenju vikao: »Gi-ho! Gi-ho!«

Batista pade licem preko postelje. Podugo je tako ostao, bez suza, s onim jecajem, što mu se isprijecio u grlu i gušio ga.

Naposljedku, bojažljivo, opet prinese pismo očima, da nastavi. Po krovu jednolično šobonjile kišne kapi, a vani curkom lilo.

Sestrica, u naivnosti što bijaše mučna, nastavljala da pripovijeda pojedinosti. Lauri trebaju cipele, a i Cristini. Njoj, Luisi, ne trebaju. Nisu joj važne. Ne voli izlaziti. Ali starije dvije moraju uzvratiti posjete onima, koji su dolazili u kuću žalosti. Osim toga, iako crnina nije tako skupa, a ruho se šije u kući, ipak je izdatak.

Moli ga zato, ako može, da pošalje nešto novaca. Ne treba da bude mnogo. Zna ona, da Florencio baš nema novaca, iako kruži glas, da se dobro namjestio... Ako je istina, neka malo žrtvuje. Još nešto... premda mu ne želi dosađivati, ipak ga moli nešto za sebe osobno, trebale bi joj neke knjige, neki udžbenici. Zna Florencio: nije se odrekla sna da postane nastavnica, te je pomalo učila kod kuće, bez učitelja. I na kraju: pozdrav od tetke, od Laure i Cristine, i poljubac od tvoje sekice...

Jecaj mu provali iz grla, drugi navriješe za njim. Ah, kakva li olakšanja! Sad je plakao, jako, s očitim olakšanjem, skrivajući lice u jastuk. Čeznja za dobrom sestricom, i za drugim dvjema, za neumornom tetkom, za rodnim ognjištem, mučila ga kao kakva duboka rana. I plakaše, zaglušujući se ... Kiša mu se činila daleka.

Olakšan u svojoj boli, Batista naglo ustade. Poslat će novac sestrama. Ukrast će ga, bude li potrebno.

Odjednom mu se zavrže misao u glavi: da ga zatraži od senatora Freitasasa?

Sjede za stol i poče pisati: »Dragi...« Oklijevaše oko pridjeva. A onda, pokajavši se, zgrabi papir, zgužva ga, rastrga u komadiće. Ustao je i komadiće bacio kroz prozor. Bijaše, kao da su snježne pahulje osule po blatu na trgu.

Ušetao se po sobi, u dugim je koracima išao tamo-amo. Iz sobe, što se nalazila postrance, doprije ženski glas, jasan:

— Tiše tamo! Šta štropočeš!

Neko je dijete udaralo nogama po podu, bijaše kao da netko bubnja u daljini.

Zastao je pred knjigama. Odjednom mu nešto sinu, nađe kanda izlaz: prodat će sve te knjige... Začudio se, kad vidje, da mu ta odluka ne zadaje nikakve boli. Prije bi rekao, da osjeća, kako ga je ponijela neka pomamna želja, nešto divlje gori u njemu i gura ga naprijed. Ustaknuo je šešir na glavu i brzo sišao niza stube. Na dva koraka od uličnih vrata stajala ručna kolica prazna. Onaj, koji ih je vukao, bijaše ušao u neki dućan. On ga potraži. Zamoli ga, da pribavi voštano platno, da bi pokrio knjige.

I opet se uspe u sobu. Uze slagati knjige na krevet, na pod, u groznici djelatnosti. Dođe vozač:

— Mogu li nositi? Onda, s dopuštanjem.

Iznese prvu gomilu, zatim drugu. Pojavi se dvoje radoznale djece:

— Želite li, da pomognemo?

Dode i pazikuća da pronjuška, te će ljubazno:

— Selidba?

— Nije, samo ove knjige — mrzovoljno će Batista.

Dolje na ulici, knjige su se gomilale pod ceradom na kolicima. Požurio je čovjeka i ostao na prozoru, čekajući da sve bude natovareno.

Zatim krenu pred čovjekom i pred njegovim kolicima, a bijaše mu, kao da ide na čelu pogrebne povorke.

Kad su kolica stajala uz pločnik pred antikvarijatom, stari knjižar bijaše na vratima. Pogleda u čudu:

— Jesu li to vaše knjige?

— Jesu, gospodine.

— Ah!

Uđoše. Bijaše više od tri stotine svezaka. Zatrpali su tezgju, uzdigle se knjige na njoj poput kakva zida. Starac se jadao, trudeći se da ih poreda.

— Mali mi je izašao ima više od jednog sata. Otišao je da doručkuje, i još ga nema! Strahota Jednog ću ga dana za vrat pa na ulicu. Od tog zvekana nikakve koristi!

I namještajući naočale pozva se na studenta kao na svjedoka:

— Baš nikakve! Evo, i sami vidite.

Batisti bilo žao maloga. Kad se vrati, sigurno će izvući svoje, kao obično. I još više zamrzi starca.

Ovaj je međuto već prebiraio po svescima, gledao ih jedan po jedan. Zastade da upita:

— Kakav je vaš prijedlog?

— Nemam prijedloga.

Knjižar bez riječi nastavi svoje pregledavanje. Ovdje-ondje protegnuo bi vrat i pokazao bradicu, iznad hrpa knjiga, da pogleda na ulicu:

— A toga tikvana nema, đavo ga odnio!

Batista se nalazio za tezgjom, pokraj knjižara. Gorio je od nestrpljenja. Nije mu iz glave izlazila bijeda njegove obitelji. Oni sestriini retci: »Kruži glas, da si se dobro namjestio...« boljeli ga više: od svega. Ne smiju ni časka misliti, da je zao brat. Ah! i u Riju, u bijedi, bijaše žrtva intriga, provincijske zlobe, zavisti...

— Onda, mladiću, lijep poslić?

Starac se šuplje nasmije i nastavi da procjenjuje. A onda će

opet:

— Ali, gospodine... zar nemate tako... neku: granicu... ne možete, ovako, od oka...? Ne znate, koliko tražite...?

— Ne znam ništa — odgovori Batista okrećući mu leđa.

Na ulici promicali i štopotali tramvaji, automobili, kočije... Kiša padala, lila kao iz kabla. Na pločniku pred knjižarom brzo se pojavljivale spodobe prolaznika i brzo nestajale.

Batista osjeti kako mu krv sve brže kola žilama. Ono sitničavo starčevo pregledavanje bijaše mu prava muka. U glavi mu gorjelo, buktalo. Želio je da iziđe, da izloži lice onoj kiši, da diše dugo i duboko. Starac je završio pregled i na koncu sve zajedno odmjeravao očima.

— Dobro... Doduše, ove robe manje-više uvijek ima. Brošure... Dobro... Jedno s drugim...

Podigao je glavu u brzu pokretu, kao da je račun stjerao na jedno. Nakrivila mu se kapica, a on je opet namjesti i pokri čelu, što bijaše zasjala. Pogleda zatim studenta, zacrta nešto u zraku i zaključi.:

— Sklopit ću s vama posao, koji ne bih sklopio s drugim. Podižete ruke k nebu, a?

I nasmija se blagonaklono. Izvuče vrpču s ključima, otvori ladicu: u dnu bijaše sitniš, a sprijeda, u kutiji od cigara, bez poklopca, pod žutim kamenom bile naslagane novčanice. Pažljivo je maknuo kamen ustranu i počeo brojiti novčanice od pet milreisa.

— Dat ću vam četrdeset milreisa, mladiću. To je kao vama.

Batista osjeti kako mu puca glava i kako mu se mrak hvata pred očima. Sav zadrhta od nepravde, koja mu se nanosi, i mržnje, koja ga spopada. Starac, pognut, brojaše novčanice, slineći kažiprst.

— Jeste li zadovoljni, a?

Batista je tada osjetio nešto, što bijaše izvan njegove volje, nešto, što je bilo beskrajno jače od njegove volje: njegove zgrčene šake pograbiše za vrat staroga knjižara, koji se uzalud trže. Šake su stiskale sve jače, i smiješno bijaše starčevo batrganje. Spade mu kapica. Batista je imao pred nosom onu glatku glavu, tamnu i sjajnu, s lukom sive i kovrčave kose od uha do uha. Stiskao je, nenadano miran, zastrašen svojim činom. Zar će to ubiti knjižara? Treba li da ga ispusti? A ako ga ispusti? Zar starac neće vikati, zvati policiju, koja će ga strpati u zatvor? Ako ga ispusti i pobjegne? Stari će ga sigurno prijaviti. Opet isto. Ah! Zašto je to učinio? Sve je to

pretitrao u mislima i stezao sve jače, dok su se starčeve šake držale njegovih. Očajno je držao, što je zahvatio. Ostao je neko vrijeme tako. Pomisli na svršetak sestrina pisma: »Znaš, da se nisam odrekla sna da postanem nastavnica...« Nasmiješi se pun ljubavi, blagosti. Njegova je mašta radila, odvojena od svega. Starac popusti u nogama, oslabi, Batistu probudi teret, koji se srozavao. Osjećao je neku neodređenu gorčinu, odvratnost od svega, odvratnost od onog tijela, one glave... Ispusti knjižaru na pod, pažljivo, i tek tada vidje se sa starim licem u lice: isplazio je jezik, iskolačio oči. Batista se pokaja. Odmah pomisli na policiju, na zatvor, na sramotu, koja će na glavu pasti njegovim sestrama! »Njihov je brat ubio čovjeka u Rio de Janeiru. Na robiji je, izdržava kaznu.«

A sada, kamo će? Nebesa, šta da radi? Osluhnu ulicu. Svaki čas promicale spodobе prolaznika. Neka djevojčica uđe u knjižaru, poskakujući, sva mokra od kiše:

— Imate li olovaka u boji?

Batista zadrhta, ali se svlada.

— Nemamo ih više.

I osjećaaše mrtvo tijelo, što mu je palo do nogu. Djevojčica poskakujući iziđe:

— Onda doviđenja.

Batista časak ostade kao oglupavio. Odjednom mu dođe ideja: u Goiaz, nitko nije vidio, pobjeći...

Spusti pogled. Dolje ladica sa starčevim novcem. A mnogo je novaca u njoj...

Zatim, drhteći, uze brojati: pet, deset, dvadeset, četrdeset... Oklijevaše... Onda, razmislivši časak, stavi u džep svojih četrdeset milreisa i zatvori ladicu. Stavi potom šešir na glavu, zavrnu ovratnik na ogrtaču te iziđe na kišu.

Iz zbirke: *O crime do estudante Batista*,
São Paulo 1945.

Skup veselih leptira

(O Bloco das Mimosas Borboletas)

Uoči poklada susreo sam se s gospodinom Britom. Čekao je tramvaj kod hotela Avenida.

— Dobar večer, gospodine Brito!

— Dobar večer.

Kako sam zastao, da upalim cigaretu, gospodin Brito priđe i skromno zamoli:

— Budite ljubazni, dajte mi vatre.

Bio je ondje valjda dvije minute, s ugašenom cigaretom, čekajući tramvaj i kakva znanca, koji bi mu dao šibicu. Gospodin je Brito čuo, ili je pak čitao u nekom almanahu, kako je bankar Laffitte došao do svoga prvog namještenja, jer ga je njegov budući poslodavac vidio kako se saginje, da podigne običnu iglu pribadaču. Odonda gospodin Brito štedi na šibicama, na kavi i na masti za cipele. Možda će kakav kapitalist to zapaziti i ponuditi mu sjajan posao.

A bio je i jedan drugi razlog, što je gospodin Brito tako postupao: imao je on dvije zgodne kćeri, obje mlade, obje rastrošne i skupe — dvije kćeri, koje su htjele društvenu važnost, koja baš nikako nije bila u skladu sa skromnim mjestom, što ga njihov otac, gospodin Jocelino de Brito e Sousa, već blizu trideset godina tiho zauzima u ministarstvu financija.

Bijaše pet i po uvečer. Kako nas je mnoštvo guralo, dođoh na misao da ga pozovem na aperitiv u »Americani«. Gospodin Brito, pošto je upalio cigaretu, počeo se tužiti, a razgovor je, premda dosadan, budio moju radoznalost.

Gospodin Brito jedan je od najznatnijih ljudi u gradu. Ja to znam. A ipak mu nitko ne pridaje važnosti. Gojazan je i mlohav, klonula duha, baš prava slika i prilika jadna državnog činovnika, koji očajava s dvjema kćerkama u kući. Djevojke traže haljine i modu, hoće u društvo, troše mu svu zaradu. U posljednje vrijeme okrenule su u luksus, kojemu više nema mjere ni kraja. A gospodin Brito, tužan, zabrinut, ide takav, da se čovjeku na nj sažali: ruke mu pune paketa, ogrtač prašan, kosa mu siva i progrušana, izviruje

ispod umaščena slamnog šešira i pada preko ušiju.

— Jedan vermut, gospodine Brito?

— Dobra ideja, doktore, baš dobra.

Na licu mu upadljiv detalj, koji se doima: guste obrve, također sive, kao da su pepelom posute, strše naprijed, nekako agresivne. Na blagoj i krotkoj spodobi gospodina Brita to je jedina energična točka. Baš jedina.

Ura njihalica u točionici otkuca šest. Gospodin Brito, koji je htio ispiti vermut, zastade neodlučan, s čašom već na ustima.

U njegovim sam nemirnim očima pročitao: »Djevojke me čekaju.«

Baš tako. Gospodin Brito ispi gutljaj i reče:

— Djevojke me čekaju.

Ah, divlja moja radosti! Gospodin je Brito eto takav: čovjek, kojega ja, poodavno, iznenađujem, otkrivam. Ovladavajući njegovom individualnošću bez otpora, približavam se času, u koji će mi biti »jasan« čitav gospodin Brito. Ponekad, kad se s njime susretnem, kažem u sebi: »Govorit će mi o strašnom članku, što ga je danas *Vanguarda* objavila protiv Predsjednika Republike«. I gle divote: gospodin Brito, pošto mi je pružio ruku, zameće razgovor o ovom i o onom, a onda odjednom, kao da je poslušao moju zapovijed, pita:

— Jeste li danas čitali *Vanguardu*? Kakva li strašna članka! Užas!

*

— Još jedan vermut, gospodine Brito?

Odmahuje glavom, pokazuje, da neće.

— Djevojke su zacijelo već nestrpljive.

— A kako su one?

— Ah, tako, tako. A vi nikad više da dođete?

Pita to bez i najmanjeg prikrivenog interesa. Vrlo dobro zna, da se ne kanim ženiti.

— Poslovi, znate, pa ne stižem.

— Ali barem nedjeljom, doktore! Navratite kojiput. Vaš posjet uvijek nam je čast i još više zadovoljstvo.

— O, hvala vam, hvala. Javit ću se, svakako. Znae da veoma poštujem vaše kćeri.

— Drage su one, zaista. Vole se zabaviti, plesati, nimalo ne

misle na život.

Ne misle na život! U njegovim očinskim očima, te dvije lijepe princeze iz predgrađa ne misle na život. A zapravo i ne misle na drugo nego na život! Bave se samo svojom dragocjenom osobom, svojim dragocjenim planovima o udaji, svojom elegancijom i luksuzom, koji stoji potajnih suza njihova rastuženog oca.

— Molim vas, izvolite još jedan.

Prihvaća. I iznosi svoj današnji slučaj, slučaj koji ja čekam već dvadeset minuta, kao lovac u zasjedi:

— Ne možete zamisliti, kakvu muku mučim od jučer! Trebala mi je hiljadarka, a nisam nikoga našao, tko bi mi je uzajmio.

Najposlije sam uspio uvjeriti Moraisa, onog iz ulice Misericordia, koji mi svakog mjeseca ionako za kamate i za otplatu duga uzima polovinu plaće. Život, težak život, moj doktore!

— Znam, šta je život, gospodine Brito. I ja imam svojih nevolja.

Vermut ga je malko uzmutio, tjerao ga na povjerljivost. A ja sam ga poticao svojim pažljivim slušanjem, svojom brižnošću, svojim kratkim rečenicama, koje je gospodin Brito uvijek mogao nadopuniti onim, što mu je na srcu.

— Djevojke bi presvisle od tuge, da nisam uspio!

— Ah!

— Znae, mlade, su, vole zabave.

— Pa to je i prirodno.

— U karnevalu sav svijet izgubi glavu, sve poludi. A kakav bi to otac bio, koji u takvoj prilici ne bi nešto žrtvovao?

— Dabome!

Naručih još dva vermuta.

— Ti zajmovi čovjeku dobroano opušu tobolac, gospodine Brito.

— Oh, znam, nemojte mi ni spominjati.

— I najposlije ste, kažete, uspjeli?

Srknuo je gutljaj i protrao usne, da ih osuši. A onda će s olakšanjem:

— Ah, najposlije, na svu sreću!

— Čestitam.

Osmjehnuo se, sretan. Oči mu se, pod gustim i čekinjastim obrvama, sjale od zadovoljstva. Kćeri bi presvisle od tuge, da nije uspio. Poteže drugi gutljaj.

Imao sam neizreciv osjećaj, da mi to poslijepodne nije prošlo

ututanj.

— Oprostite ćete mi, gospodine Brito...

— Jasno, jasno!

Platio sam i ustao. Ispio je, što je ostalo na dnu čaše, pa i on ustao, sa svojim paketima pod miškom. Osjetio sam, da mi kani još nešto reći o svojim kćerima, o karnevalu, o paketima, o zajmu...

— Nestrpljive su. Jeste li vidjeli ovo? To su maske i kostimi, što su ih već izabrale u gradu. I štrcaljke s mirisima. I korijandoli.

— I papirne vrpce.

— Sve!

Gospodin bi me Brito, u svojoj nježnosti, bio zagrljio, da mu nisu smetali paketi.

— Ne možete pojmiti, šta znači imati dvije kćeri, dva anđela, kakva ja imam!

Tramvaj iz Gavee zastade, navališe putnici. I gospodin Brito htjede se požuriti, ali ga zadržao misao, što mu se odjednom zavrsla u glavi:

— Ne biste li htjeli da s djevojkama budete u skupini?²

Ovaj put gospodin me Brito baš iznenadio. Nije mi bilo po volji. Nisam s tim računao.

— Ah, one ove godine sastavljaju skup?

— Unajmili smo jedan kamion. Mislile su na vas, ali su izgubile telefonski broj vašeg pansiona. A ja bih, eto, još i zaboravio da vam spomenem! Eh, jesam glava! Veseli leptiri, to je njihov skup. Onda, doći ćete?

Tramvaj je polazio, zvončajući.

— Telefonirajte nam!

Rekao je to trčeći, hoteći glavu okrenuti prema meni i u isto vrijeme skočiti na tramvajsku stepenicu. Skočio je. Onako zakvačen, s paketima, koji su mu priječili svaki pokret, gospodin Brito bijaše divan. Tramvaj zakrenu za ugao ulice São Jose, odnoseći sa sobom nježnost, sreću i zanos onog oca.

Gospodin Morais, iz ulice Misericórdia, stajao je na vratima točionice »Brahma« i sukao brke.

² Na poklade (a to je veliko narodno slavlje u Brazilu) obitelji u Rio de Janeiru, mahom siromašan svijet i srednji stalež, sastavljaju skupove ili blocos u maskama, koji onda pješke, u automobilu ili na kamionu idu u bitku korijandolima ili pak na korzo, na ples i zabavu. — *Prev.*

*

Trebam li se priključiti Skupu veselih leptira?

Na Pepelnicu³ mirno sam i bezbrižno ulazio u neku kavanu, kadli se odjednom preda mnom stvori gospodin Brito. Umalo što se nismo sudarili.

— Gospodine Brito...! Hoćemo li na jednu crnu?

Pružih ruku prema njemu, u nakani da mu je stavim na rame, ali je on umornim otklonom nastojao da izbjegne pozivu. Ostadoh uporan, te je najposlije prihvatio, mračan i šutljiv.

Opazih, da mu je čvor na kravati opušten. Nervoznim gestom opipa ovratnik i prsa na košulji, kao da ga je to podsjetilo na nešto neugodno i mučno.

Bojao sam se i same pomisli na ono, što će mi reći... Onaj nemar na kravati bijaše značajan. Znao sam, da mu Lala, starija kći, svako jutro vezuje čvor na kravati. Reći će mi... Ne, gospodin Brito ovaj put nije ništa rekao. Onda ja zapodjenih razgovor:

— Jeste li se dobro zabavljali na karnevalu? Slegnuo je ramenima, mlako, obeshrabreno. Nato izvuče cigaretu sa dna džepa na ogrtaču, i drhtavim prstima dade mi znak, da bi htio vatre.

Prođe nekoliko minuta. Nismo imali predmeta za razgovor.

Bolje dakle oprostiti se.

— Onda, gospodine Brito, idem za svojim poslom.

On me uhvati za mišku. Trgoh se. Eto, sad će sve na vidjelo.

Prođe još nekoliko trenutaka u tišini. A naposljetku me upita:

— Zašto niste htjeli biti u našem skupu?

— Ah, gospodine Brito, ja vam ne volim karneval. Vjerujte mi, ni jedan od ova tri dana nisam izišao iz kuće.

— Jako sam požalio, što niste došli.

— A zašto, gospodine Brito?

— Vi ste ozbiljan mlad čovjek. Da ste došli, pazili biste na moje kćeri.

Gle sad! Jedva sam suspregao smijeh. Doimalo me se to smiješno, a istodobno sam osjećao neku nejasnu i potresnu dramu u onome, što će mi sad otkriti. Obrve gospodina Brita, časak uprte u me, sada su se pokrenule i pratile nervozno pomicanje vjeđa, znak

³ Karneval u Riju traje tri dana: na pokladnu nedjelju, ponedjeljak i utorak, i završava se istom u srijedu u zoru, tj. na Čistu ili Pepeljavu srijedu (Pepelnica). — *Prev.*

uzbuđenosti.

— Zahvaljujem vam na povjerenju, gospodine Brito. Samo ne znam, jesam li ga dostojan.

— Jeste, jeste, znam ja.

Postadoh već nestrpljiv.

— Šta se to osobito dogodilo, gospodine Brito?

— Zamislite, jučer, posljednji dan, kako su me jako boljela križa, nisam mogao djevojke pratiti na kamionu. Znete, moja križa...

— Znam, gospodine Brito.

— Skup je bio velik, tridesetak glava. Ali je bio i Gomes, iz mog odsjeka u ministarstvu. Gomes sa ženom. Bio sam s te strane miran, te sam mu povjerio djevojke. Znete, momci su mi se činili pristojni, ali čovjek nikad ne smije previše vjerovati.

— Jasno.

— Ukratko, dragi moj, velim vam samo toliko: djevojke se još dosad nisu vratile.

— Ah, gospodine Brito!

— Gomes je sav utučen. Veli, da ne zna, kako su mu umakle s očiju.

Na mirnom licu gospodina Brita, oči, uvijek blage, sad su se čudno sjale, u njima se odražavala bol. Obrve su mu podrhtavale.

— Ma je li to moguće?

— Na-ža-lost!

Glava mu klonu na prsa, bijaše ga ophrvala nesreća. Ne znajući što da kažem (a već sam se pomalo i kajao, što nisam bio u onom skupu, ali s razloga, koje nisam mogao priznati), sabrah sav svoj gnjev na onoga Gomesa:

— Ali, gospodine Brito, onaj tip, onaj Gomes, obična je ništarija!

Gospodin Brito zanijeka kretnjom glave: ne, Gomes nije ništarija. I nadoveza polako i tužno:

— Ni njegova se žena dosad još nije vratila.

*

Išli smo ulicom punom bučnog i sretnog svijeta.

— Čuvajte se, gospodine Brito, auto!

Prijedosmo preko ulice. Pokušavao sam da nekako utolim onaj jad:

— Umirite se. Sigurno su provele noć u kući kakve svoje

prijateljice.

— Nitko o njima ništa ne zna.

— Budite strpljivi, gospodine Brito. Možda su sada već kod kuće.

Uđosmo u telefonsku kabinu. Čekali smo časak, dok se s druge strane žice javi dona Candinha, Britova stara neudata sestra, koja je odgojila njegove kćeri (jer su rano ostale bez svoje majke).

— Jesu li došle? — povika gospodin Brito promuklim i drhtavim glasom, nestrpljivo tražeći odgovor.

Opet je objesio slušalicu, sav klonuo.

— Hajdemo, doktore. Nisu se vratile. Nikakva glasa o njima!

Krenusmo u upravu lista *Jornal do Brasil*. Na tezgi, gdje primaju oglase, gospodin Brito drhtavim slovima napisao ovaj oglas: »Tisuću cruzeira nagrade dajem onome, tko mi pouzdano javi, gdje se nalaze dvije djevojke, koje su prekjučer, odj evene u kostime iz XVIII. stoljeća, bile u Skupu veselih leptira, iz Gavee. Obratiti se u ulicu Republike Andorre broj 7.«

Pošto je gospodin Brito platio za uvrštenje oglasa, iziđosmo.

Na ulici mu odjednom sinu misao:

— Zaista: gdje da potražim i nađem drugu hiljadarku?

I njegova se bijedna prilika sva savije od pustog jada.

*

Kad smo se rastajali, on se požali, kako ga boli glava. Zastao je časak i prinio ruku na čelo. A onda se odjednom složi na pločnik. Nisam ga stigao pridržati. Sagoh se i podigoh teški teret. Prolaznici mi pomogoše. Bio je mrtav.

Njegovo mrtvo tijelo bijaše odvezeno kući, automobilom gradske zdravstvene službe, pošto su se obavile zakonske formalnosti. Ja sam ga pratio.

Dona Candinha pripremala je večeru, kada je automobil stigao. Šepajući od reumatizma i brišući ruke u pregaču, izišla je da vidi, tko to zvoni. Prestrašila se. Iza naočala izvalila je oči, ne shvaćajući. A onda, kao da se dosjetila, povika:

— Djevojke! — i uzdiže ruke k nebu.

— To je gospodin Brito, dona Candinha objasni mirno. — Bolestan je, jako bolestan.

— O, Jocelino! Jadni Jocelino! Šta mu se to dogodilo?

I počeo otirati oči umazanom pregačom.

*

Među nama, koji smo bdjeli kraj mrtvoga tijela, Gomes se isticao izgledom dostojnim čovjeka ranjena u svojoj ljubavi. Žena mu je definitivno nestala. Sumnja je padala na nekog studenta medicine, na nekog Aristótelesu, iz Sergipe, koji bijaše jedan od organizatora onoga pokladnog skupa.

Neki su pružali Gomesu ruku, ganuti, i izražavali mu svoju sućut. Bijaše kao da je on rođak pokojnikov. Ženin bijeg uspostavio je između njega i pokojnika neku nejasnu obiteljsku vezu. Gomes zahvaljivaše, ne skidajući rupčić s očiju.

*

Sutradan ujutro uđe Cotinha, mlada kći.

Ušla je tiho, vukući nogu za nogom. Nitko ju nije pitao, odakle dolazi ni zašto dolazi. U sobi osim mene bijahu tri-četiri osobe iz susjedstva. Svi su se ostali, zajedno s Gomesom, povukli poslije ponoći. Dona Candinha spavala je u naslonjaču u blagovaonici, ophrvana uzbuđenjima u proteklih četrdeset i osam sati.

Cotinha bojažljivo dođe do sredine sobe i baci se na odar. I zaplaka, zagrcu grčevito, u jecajima.

Kad se isplakala, priđe meni, sva savrta u se, kao teški krivac, očiju podbuhlih i crvenih. Stisnuh joj ruku, koju mi je pružila, i ostadosmo bez riječi. Nakon nekoliko časaka, kao da nas je neki potmul i možda neprijateljski osjećaj tjerao na objašnjenje, ja je zapitah:

— A gospodica Lala?

— Ne znam. (Slegla je ramenima i napućila usnu izražavajući kao neko protivljenje.) Ja sam išla na svoju stranu, a ona na svoju! Ostadoh kao satrven.

— A gospođa Gomes?

Odgovori, da ni o njoj ništa ne zna. Krasno! Eto, kakav je epilog imao Skup veselih leptira na Poklade godine 1922., u veoma čestitom gradu, koji se potpunim imenom zove São Sebastiao do Rio de Janeiro! — rekoh u sebi.

Cotinha mi zatim kaza, kako je slučajno saznala za očevu smrt, jer je prolazila ispred kuće u automobilu »s jednim gospodinom«... I bojažljivo nadoveza, potiskujući stid:

— S gospodinom, s kojim ja idem.

Ostadoh kao gromom ošinut. Zar je moguće? Cinizam opran suzama, tako, ma je li moguće?

— Ali, gospođice Cotinha, šta vam je palo na pamet, da tako, odjednom...? Jeste li poludjeli?

Sleže ramenima, prinese ruku na oči, kao kakvo dijete, te opet briznu u plač:

— Takav je život... šta ćete?

Ostali u sobi gledali nas i šaputali između sebe. Bez sumnje su zlo o nama mislili. Možda su mislili, da sam ja Cotinhin miljenik.

Miris uvela cvijeća, pomiješan s vlagom i vonjem voska, ispunjao prostoriju svojom oporošću. Ne znam, kakva mi je to misao prolazila glavom i prigušivala nekakav nejasan osjećaj sarkazma. Više glave mrtvoga gospodina Brita stajalo je srebrno raspelo, a osam svijeća tiho je gorjelo oko odra. Još nisam, sve do toga časa, mogao odrediti, kakvo je stanje u mojoj duši. Činilo mi se, nekako profano, da se nešto komično miješa u sve ovo. Tko zna, možda je krivnja na meni, možda sve dolazi od moga nevaljalstva, od moga okrutnog temperamenta. U dnu duše bio sam zbunjen svim onim što me okruživalo: gospodin Brito; kći koja se vratila, siromašni i glupi susjedi, onih osam svijeća, miris uvela cvijeća, misao na kavalira s kojim se Cotinha skitala automobilom, pomisao na Lalu, pomisao na Aristótelesu, koji je Gomesu ugrabio ženu, sjećanje na onaj oglas u novinama *Jornal do Brasil*, pa smiješnost Skupa veselih leptira, — sve to još nije dobilo konačan oblik u mome mozgu.

Je li Cotinha zaslužila, da je čovjek ispljuska? Odjednom me zaokupilo pitanje, je li Cotinha zaslužila pljuske ili nije. Preživao sam tu inspiraciju, kao da je u njoj neka uzvišena poetska ili filozofska vrijednost. Bijahu četiri sata izjutra. Jedna žena ustade, osovi se na ostatke svojih nogu. Za njom se diže neki bradati mulat. Nakon četvrt sata Cotinha i ja bijasmo sami.

Podugo smo nas dvoje ostali bez riječi, gledajući mrtvoga gospodina Brita.

Dvapat je Cotinha zajecala:

— Ah, jadni moj tata!

I dvapat je uzdahnula:

— A Lala ništa ne zna! Kakve li strahote!

Blijedi prosvit novog dana prosu sivoću kroz prozore. Zapao sam u neku tupost. Cotinha je sada plakala naslonjena na me.

Buka tramvaja, što je dolazila iz daljine, prenu me u mom

naslonjaču. Prenu se i Cotinha, te me zagrli, umorna, ponižena, sva utučena.

Da se otresem one tuposti, u koju sam zapao, odlučih da izidem, da hodam. Oprostih se sa svojim mrtvim prijateljem, sa svojim područjem istraživanja i psiholoških pobjeda, sa svojim nesretnim Jocelinom de Brito e Sousa. Ledeno lice kao da se smiješilo. Guste su obrve i dalje stršile, agresivne, energične, na blagom licu, blagom zauvijek. Ona čovječja masa bijaše sada slobodna, nije ju tištala misao na Moraisa iz ulice Misericordia.

— Gospođice Cotinha, vrati ću se za pogreb.

Otpratila me do vrata, što su izlazila na malen vrt. Podigao sam ovratnik na kaputu, da se zaštitim od jutarnje hladnoće.

Pružih joj ruku. Gledao sam je samilosno i prezirno: stajala je preda mnom ponešto gojazna, tamna, s gornjom usnom lako osjenjenom sitnim maljama — neodgovorna, neozbiljna, lakomislena, i poražena u svojoj taštini princeze iz predgrađa, dotučena onom zamršenom dramom bijega i smrti.

Kako me gledala netremice, u njezinim sam očima čitao sjećanje na već daleki život: na kuću gospodina Brita, na nedjeljne posjete i na šetnje sa znancima, na ambiciozne snove o dobroj udaji, na svakodnevnu udobnost, što je pruža lagodan život. Sve je to sada propalo, otišlo u nepovrat!

Zaplakala je, naslonivši glavu na moje rame, i zajecala, da je nesretna, da strašno trpi, da ne zna, kako je mogla onako izgubiti pamet, da sada nema lijeka ni pomoći, želi umrijeti...

Tješio sam je, kako sam najbolje znao, stišćući joj ruke. Savjetovao sam joj, da potraži Lалу (mogla je slutiti, barem slutiti, gdje joj je sestra), te se brzo oprostih, ponešto zbunjen njezinim mirisom, koji se uvlačio u me.

Ulica! Ulica pusta, prazna, duga i slobodna za moje korake! Pojurih, pojurih naprijed, da ulovim tramvaj i da izidem iz tuposti. I dok sam tako trčao, nosio sam u sebi osjećaj, da bježim od nečega, što je puno draži, čarolije i opasnosti, i da se najposlije oslobađam... nečega slatkog i strašnog, što se više ne bi moglo dogoditi u samu zoru u predgrađu...

*Iz zbirke: Uma noite de chuva,
Lisabon, 1944.*

Antonijeva prva ljubav

(O primeiro amor de Antonio Maria)

— Gospodine Vieira, dolazim vas zamoliti dopust za sutrašnji dan.

Debeo, s kosmatim rukama, što su ispale iz košulje sa zavrnutim rukavima, gospodin Vieira podiže začuđene oči u blagajnika, upilji se pogledom u nj, bez ijedne riječi, ostajući tako u čudu, kao da traži neko objašnjenje.

— Valja mi urediti neke obiteljske stvari, neke poslove... Dajem vam riječ, da mi je od potrebe.

Antonio nije trebao kazati nijednu riječ. Šef se naprosto začudio, silno se iznenadio. U pet godina svoje tihe i ustrajne suradnje na uvećavanju imutka izvoznika Soaresa Vieire i druga, Antonio, uzorit blagajnik, nije nikad izostao ni jedan jedini dan, pa ni zbog bolesti. Nije to bio čovjek željeznog zdravlja. Baš naprotiv, bijaše blijed, mršav, s podočnjacima, ponešto povijenih pleća, duga vrata. Ponekad, dok bi pisao, lice bi mu se iskrivio, opipavao bi jetru, ili grudi, ili bi pak liječio promuklost gutajući kriomice žlice sirupa. No, uvijek je dolazio u ured, nije izostao ni jedan jedini dan. A sad, odjednom, nakon pet godina one strogosti u plašljivom ispunjavanju dužnosti, Antonio traži dopust — da izostane sutradan. Zacijelo je bio posrijedi nadasve važan razlog, i gospodin se Vieira nije protivio. Dopuštao mu je, da izostane jedan dan, dva, tri, pa i više... Kazao je to smiješeći se, ali je u osmijehu, i nehotice, zadržao izražaj čuđenja.

— Jeste li zadovoljni?

— Vrlo sam vam zahvalan — promrsi Antonio tjeskoban, prelazeći rupcem po uznojenoj glavi.

Vrijeme je bilo svježije, sunce blago sjalo, a lak vjetrić ulazio kroz prozor. No, Antonija je ipak znoj probijao. Bilo mu teško, valjalo mu izvesti nečuvan napor, da bi zatražio dopust. A zatražio ga je istom onda, pošto je cijelo pol sata neodlučno obilazio oko šefova velikog stola.

Još se jednom zahvalio, napol se presavivši u duboku poklonu, te se oprusti:

— Onda, s vašim dopuštanjem, doviđenja.

— Hodite ovamo...

Antonio se sav sledio. Zar će se šef pokajati? Zar će se predomisлити?

Gospodin Vieira još više zavrnu lijevi rukav na košulji, a blagajnikove se oči slučajno zaustaviše na gotovo neprimjetnoj bijeloj mrlji, tragu stare kozice. Zatim, s istim uobičajenim mirom, superiornim, ponešto ironičnim, gospodin Vieira zavrnu naviše i drugi rukav. Antonio očekivaše... Naposljetku šef polako kaza:

— Gospodine Antonio, jeste li to namjerali da se ženite? Onda nas bar pozovite na svadbu.

Antonio promuca nekoliko zbrkanih riječi, sav se zbunio. A šef pomisli: »Zaista je glupan. Da nije tako savjestan u vršenju dužnosti, već bi bio na ulici. No, simpatična mi je ta životinja.« Zatim, videći gdje činovnik prelazi rupcem po glavi i ne zna šta bi odgovorio, šefu postade neprilično. Potapša ga stoga prijateljski po ramenu:

— Idite, idite... Imate tri dana dopusta. Oženite se i sretno vam bilo.

— Oprostite... dajem vam svoju riječ... Posrijedi je samo selidba, obiteljska stvar... Moram... Na časnu riječ...

— Znam... Ispunite priznanicu na pedeset milreisa... Neće vam se od plaće odbiti. Idite!

— Hvala vam, gospodine Vieira, najljepša hvala!

*

Kad su izminula tri dana, Antonio se vratio na posao. Njegovo izbivanje bijaše predmetom mnogih komentara u uredu. Neka se tajna vila oko pravog razloga za taj izostanak, i to je sve momke mučilo. Jedan je između njih čuo, kako se šef šalio i spominjao ženidbu, pa su se toga i prihvatili:

— Tako dakle, Antonio, ti se oženio i nikome ni riječi?

— Blijed si...

— S podočnjacima... Nemoj se, nevoljniče, s prevelikom žeđi na pehar naklapati.

— Valja sad uzimati konjak s jajima.

Bijahu dosadni, drski, nepodnošljivi. Molio je, da ga puste s mirom, da mu ne dozlogrđuju, ali sve uzalud. Od vremena do vremena ponovno se čulo bockanje:

— Ma hajde, Antonio, produžio si se i otegao poput ražnja.

Antonio nije bio simpatičan drugovima iz ureda. Dohvaćao se on tridesete godine, premda dječak izgledom, gotovo golobrad. Iako je zašao u dob, nije mu se znalo ni za kakav pothvat od jedne noći. Antonio bijaše povučen, plašljiv, nepovjerljiv, nije volio nikakva drugovanja. Subotom se veseli namještenici tvrtke Soares Vieira & Co sastajali te išli po kabareima. Antonio im se nije nikad pridružio. Htjeli su ga učlaniti u veslački klub, ali on je to otklonio.

— Valja ti veslati, Antonio, da ti se razviju i ojačaju grudi. Zdravlje je jedino, što u životu vrijedi.

Antonio je samo slijegao ramenima. A to je njegove drugove ljutilo. Nitko u onome uredu nije bio tako nepristupačan. Bijaše on neka iznimka, nešto kao preuzetno, čovjek bez prijatelja... Da, pod onim plaštem njegova vladanja, pod onom boležljivošću, krila se neizmerna neskromnost. Bez sumnje. Tako je i nikako drukčije — mišljahu općenito namještenici tvrtke Soares Vieira & Co. I zbog toga i u najsitnijim stvarima pokazivahu prema njemu svoje neprijateljstvo. Kako Antonio bijaše dobar, plemenit, bez predrasuda prema ikome, to su iskazi neprijateljstva udarali u prazno. U njega, osim priproste duše, bijaše i ljubavi i ustrajnosti u radu. U tome se sastojala njegova moć! I dok su drugi izostajali s posla, kad god bi našli kakav razlog, i tobože bolesni ljenčarili kod kuće, on bijaše besprijekoran. Ma šta se dogodilo i ma šta bilo, on je u osam izjutra stajao na ulici Generala Camare, na uglu ulice Prvog ožujka, čekajući da se otvore vrata.

Zbog svega toga onaj dopust od tri dana, što ga je šef dao Antoniju, urodio je porastom antipatija među ostalim namještenicima, te su se ovi još više naozubili na Antonija. Zatim, uvijek ona tajna i tišina u pogledu njegova privatnog života, što je momke nagonilo da mu pokvarenjački pripisuju poročna samotnička zadovoljstva.

Antonio je i dalje ostajao priprost i jednostavan u svome držanju. Znao je, da ga šefovi cijene, i zbog toga je u sebi bio ponosan. Ostalo su gluposti. Takav je život!

*

Nekako mjesec dana poslije toga događaja dražesna se vijest sašaptavala među momcima one tvrtke. Jedan je od njih vidio Antonija, noću, s nekom suhonjavom djevojkom, gdje ulazi u jedan od kinematografa u četvrti Meyer. Antonio je dakle vodio ljiubav. I

odonda muka bijaše još veća.

— Kako gospođa?

Antonio je sve nijekao. Nije ušao ni u kakav kinematograf, a pogotovo ne s nekom djevojkom. To je Carlosova izmišljotina. Carlos nema drugog posla.

Carlos se naljutio:

— I ti, Antonio, imaš hrabrosti da to zaniječeš?

Antonio se zacrvenio, zateturao pred čvrstim i jasnim pogledom Carlosa, pobjednika na dvosjednom čamcu velikog kluba »Vasco da Gama«. A, sve je potvrđeno! Antonio je vodio ljubav...

— Kako milostiva gospođa?

I kada bi ga odonda susreli s kakvim zamotom u ruci, na ulasku u tramvaj, uzvikivali bi:

— Bravo, valjan otac, e?

— Poljubac djeci...

Drugi put ga vidješe u nekom cirkusu, na trgu Bandeiri, u nedjelju. Djevojka bijaše crnomanjasta, postarija, ali joj nemirne oči pokazivahu živost, zlobom podlivenu. Ulovio ih Jorge. Namjerno im je izbliza zaželio dobar večer, da Antoniju pokaže kako ovaj put nije moguće nijekati. Još je Jorge čuo gdje djevojka pita: »Tko je to?« a Antonio zlovoljan odgovara: »Kolega iz ureda«. I u svojoj je zlobnosti Jorge namjerno sjeo blizu nje, da s njom očijuka... A ona mu poglede uzvraćala.

Sutradan su svi namještenici izvozničke tvrtke Soares Vieira & Co gledali Antonija sa strašnijim podsmjesima negoli prije. Po kutovima se ponavljalo:

— Jorge je očijukao s Antonijevom dragom u nekom cirkusu na trgu Bandeiri... Ha, ha, ha!

Sad je samo još trebalo razotkriti tajnu oko mjesta, na kojem Antonio skriva svoju prvu ljubav. Kolege su tragali i njuškali, ali uzalud. Neki se usmjeljivali:

— Koje ćeš nas nedjelje pozvati na ručak?

Onda se Jorge zakleo, da će otkriti, gdje stanuje Antonio.

— Kunem se. Baš će mi biti užitak da prevarim Antonija...

— Glup je, neće biti teško.

I padoše oklade.

*

Antonio je, očito, bio u divljem braku. Momci su ga uvijek

vidjeli gdje ulazi u trgovine i kupuje sitne darove, koji ga izdaju. Nije nikako mogla biti posrijedi dragana, ni zaručnica, kako su neki, izuzetno, mislili. Bijaše baš »divlji brak«.

— Jučer si kupovao šalice. Vidio sam na svoje rođene oči.

Antonijev slučaj iz dana se u dan, neosjetno, pretvarao u važnu zgodu. S njime se više gotovo i nisu šalili. Svojim divnim držanjem i ravnodušnošću Antonio je znao sebi pribaviti poštovanje. Ali su zato njegovi drugovi pravili planove za njegove odsutnosti. Jorge, koji se okladio, da će mu osvojiti draganu, već je popuštao u svome namu. Žalio se, kako Antonija ne može nigdje vidjeti. Ne pojavljuje se s djevojkom u gradu. Nitko ne zna, gdje stanuju. Triput ih je pokušao slijediti, ali mu je Antonio uvijek umaknuo s očiju.

Jednog dana eto ti Pereire, pomoćnog knjigovođe. Bijaše to čovjek s rupičavim licem, poznat u svim klubovima i uličicama četvrti Lapa. Uđe on u pisarnicu, a lice mu se neveselo oteгло.

— Noćas je izgubio na ruleti... — mrmrljahu drugovi. — Stradao je.

— Hej, Pereira, vele, da si noćas stradao? Je li istina?

Pereira pozva drugove uokrug, zauze držanje kao da će nešto važno otkriti, te polako kaza:

— Nešto me se silno dojmilo, drugovi. Jučer tome nisam pridavao važnosti, ali sam jutros o toj stvari razmišljao u tramvaju.

— Šta je?

— Vi ćete se začuditi, pomislit ćete, da je šala, da lažem, i slično.

— Ta mani se, Pereira. Hajde kazuj.

— Evo šta je posrijedi: jučer vam ja otišao u četvrt Meyer, da se vidim s nekom djevojkom. Poslije ručka ona navalila da idemo u obližnji kino. I mi otišli. Kad mi onamo, a to ondje Antonio sa svojom prijateljicom.

— Već sam mislio. Kad si započeo o kinu u četvrti Meyer, vidjeh, pojavit će se Antonio...

— Ama čekajte, najbolje tek dolazi. Zna li, tko je Antonijeva prijateljica?

Pereira načas zastade. Oko njega se krug još više natisnuo, sav u iščekivanju, što se čitalo u svakom oku. Pereira je časak produžio šutnju, kao vladajući, a onda sam odgovori:

— Neka djevojčura, koju dobro znam, iz Lape.

— Šta, Pereira?

— Iz Lape?

— Chiquinha Mineira, ona. S broja 59, ulica Joaquina Silve.

— Chiquinha Mineira? S broja 59? Ta znam! — uzviknu jedan između njih, posred općeg čuđenja.

— Da, ona.

Zgledaše se među sobom, nakani da se smiju, a istodobno ih nehotice ovladala neka neodoljiva sućut, pomiješana s poštovanjem. Pereira doreče:

— Vidite li, koliko je žalostan ovaj Antonijev slučaj... Mi se ovdje domišljali i nagađali, a ono posrijedi Chiquinha Mineira...

Nato se oglasi Jorge:

— U tom slučaju morate mi oprostiti: odustajem od namjere da prevarim Antonija ...

Okrenuše da ga bockajui

— Ne, dragoviću, oklade i dalje važe... Ili ćeš progutati Chiquinhu Mineiru ili platiti ručke i užine, što ulaze u okladu.

U taj čas onuda prođe Antonio. Odmah je, po onom skupu i po tišini, što je nastala, razabrao, da je riječ o njemu. Pozdravio je ravnodušno, kao i obično, u poniznoj ravnodušnosti, što je bunilo iskusne momke izvozničke kuće Soares Vieira & Co. Jedan između njih dobaci:

— Onda? Kad ćemo imati bebu?

Antonio se nasmijao ne istisnuvši ni jedne riječi u odgovor, te nestao iza jednih vrata.

Neki sitni, bljedoliki momak, cinična lica, obrati se Jorgeu:

— Šta je onda, brajane, s mojim doručkom?

I Pereira navali na druga:

— Onda, Jorge, ili ćeš se oboriti na Chiquinhu, ili ćeš momcima platiti jelo.

Jorge osjeti kako blista.

— Plaćam!

*

Izminulo nekoliko tjedana, a Antonijev slučaj ostao banalan slučaj u uredima izvozničke tvrtke Soares Vieira & Co. Svi su znali, da Antonio živi s nekom ženom i da je ta žena — Chiquinha Mineira.

Nitko, dakako, nije bio sposoban za veće poruge doli za obične podvale. Znalo se, osim toga, da je gospodin Vieira nedavno

nekome kazao:

— Ja nalazim, da je Antonijev korak vrlo plemenit. Koliki su ljudi učinili kao i on, pa su danas sretni! Talog, ponekad, daje izvrsne ljude. Pustite Antonija neka živi kako umije. Dobar je to momak.

Šefovo se mišljenje pronijelo među osobljem izvozničke tvrtke. Oko Antonija zbilo se i zgusnulo poštovanje. Taj mršavko, dugovrat poput rode, s podočnjacima, žut, taj suhonjavac, što je u pet godina samo jednom izostao s posla, otišao je sebi potražiti ženu u zloglasnoj četvrti Lapa.

Nestalo je one radoznalosti, da saznaju, gdje stanuje. Sada su manje-više sve znali. Iščezla volja za traženjem. Stanovao je možda negdje u četvrti Meyer, ili pak tamo u blizini brežuljka Senado... Ta znalo se, da je s Chiquinhom Mineirom. A to bijaše glavno, i to je dostajalo.

I jednog popodneva pronijelo se, da putuje u Barbacernu. Ondje su živjeli njegovi. Antonio će, zbog bolesti nekog rođaka, u Barbaceni provesti dva tjedna. I hotijahu znati:

— Tko je to od njegovih bolestan?

— Jedno dijete, moj nećak.

— Ah!

*

Kad su istekla dva tjedna, Antonio je pisao šefu i tražio još četrnaest dana. Gospodin mu je Vieira odobrio dopust.

— I vi vjerujete u tu priču o bolesti u Antonijevoj obitelji? Otišao je on u Barbacenu, da ondje provede medeni mjesec.

— Kako, kod obitelji? Bila bi to bruka.

— Ta kako ne znate: Antonio se već oženio Chiquinhom. Da nije, ne bi išao.

Netko opet primijeti:

— Činjenica je, da se Antonio dobroano promijenio, otkad se u njegovu životu pojavila Chiquinha Mineira.

— Zaista.

— Recite šta hoćete, ali on u službi više nije onaj isti. Nije onaj prijašnji.

— To je utjecaj žene u životu čovjeka — zapazi Carlos, pobjednik na dvosjednom čamcu.

*

U izvozničkoj kući Soaresa Vieire i druga nije bilo dopusta za namještenike. Ondje je poneko samo izrijetka dobio koji dan odmora. Stoga je Antonijev put izazvao silnu zavist.

Kad su istekla i druga dva tjedna dopusta, šef primi drugo pismo od blagajnika; treba mu još mjesec dana, te odustaje od plaće, ako je to potrebno. Rođak je na samrti. Mati ga Bogom moli i kumi, da se sada ne vraća u Rio, nego neka počeka, dok bolesniku bude bolje. I on sam, Antonio, osjeća, da mu je dužnost ostati, makar mu prijetila pogibao da izgubi povjerenje u tvrtci, pa i samo mjesto.

Ovaj put se i gospodin Vieira naljutio. Znao je, da se činovnici ljute zbog Antonijeve odsutnosti, koju pripisuju medenom mjesecu, pa se bojao, da bi se drugi mogli koristiti tim slučajem te i sami tražiti dopust. No, gospodin je Vieira gajio simpatiju prema Antoniju zbog njegove revnosti u službi. Nije mu imao hrabrosti javiti, kako je s dopustom svršeno. Osim toga, bolest bijaše posrijedi. Antonio nije bio lažljivac. I tako činovniku posla brzopjavku, u kojoj mu priopćuje, da ostane koliko hoće i da je sve u redu.

No tokom istog tjedna Antonio se neočekivano pojavi u uredu, u crnini. Stigao je u noći uoči toga dana. Drugovi ga srdačno dočekaše, dirnuti njegovom boli. Antonio nije lagao.

— I umrije tvoj nećak?

— Umrije.

— Siromah! A od čega?

Antonio se kažiprstom kucnu po grudima, da tako pokaže, kako je tuberkuloza uzrok smrti. Iskazaše mu riječi utjehe. Zatim, da bi svrnuli razgovor na drugo, počеше ga pitati o putovanju.

— Kako si putovao iz Barbacene?

— Vrlo dobro.

— I ti si, Antonio, iz Barbacene?

— Jesam.

— Ah! Poznajem jednog momka odande.

Kako je u taj čas ušao šef, Antonio s bolnim osmijehom počе da ga pozdravi.

— Bog vam platio, gospodine Vieira...

— Šta? U žalosti? Zar je dijete umrlo? Uđoše u šefovu sobu.

Gospodin Vieira uze svlačiti ogrtač, a blagajnik objasni:

— Jest, gospodine Vieira, umro je, nažalost.

I ušutje. Šef odloži ogrtač na vješalicu:

— Moje saučešće, momče. Koliko je godina bilo vašem nećaku?

Antonio je časak stajao šuteći, a onda odjednom, u jednom dahu, kaza:

— Gospodine Vieira, vama mogu kazati: umrla je moja sestra, ona djevojka koju sam doveo kući.

— Kako?

— Zacijelo ste čuli... Bijaše to najmiliji predmet razgovora među činovnicima...

— Djevojka, s kojom ste živjeli?

Antonijevim usnama prijede osmijeh pun tjeskobe:

— Mislili su... mislili su, da mi je to dragana A bješe moja sestra, što je prije četiri godine odbjegli od kuće, a ja je slučajno našao, u Lapi, posred onog svijeta... Širota, bijaše već tuberkulozna. Odveo sam je u Barbacenu, tetki koja nas je odgojila, da vidim, neće li se oporaviti. Ali je u nje bolest već daleko otišla, gospodine Vieira.

Vraćajući se bojažljivo prema vratima Antonio kaza šefu, koji ga je gledao skupljenih obrva, nepomičan za svojim stolom — kaza mu na odlasku:

— Oprostite, što vam ovo velim: ovo treba da ostane među nama, gospodine Vieira.

I s tim riječima izide.

Iz zbirke *O crime do estudante Batista*,
São Paulo 1945.

Ženica iz Bahije

(Baianinha)

Bijaše prava senzacija, kad se Zezé Flores pojavila u onom pansionu na obali u Flamengu.

Stanovalo je ondje nekoliko gospode, ljudi zaposlenih i ugojenih, što bi se uvečer, sjedeći u pletenim naslonjačima duž pločnika, odmarali i osvježavali gledajući kako tramvaji prolaze. Bijahu ondje i dvije djevojke, postarije i ružne, službenice u nekom ministarstvu, koje su tiho sjedile za stolom i jele. I neki liječnik neženja, rumen, pjegav u licu, mrgodan, što je uvijek pokazivao svoj smaragdni prsten. Javljao se na svaki natječaj, što bi ga raspisalo ministarstvo za narodno zdravlje, i svaki bi put bio odbijen. Mrzio je ministra zdravlja, koji nije ni znao, da on postoji. Među tim stanarima i nahanicima u pansionu bijah još i ja.

Ja sam, gospoda to znaju, beznačajna osoba. Nikad se nisam ničim isticao, osim žalosnom plašljivošću. Pohađao sam u ono vrijeme poseban tečaj iz industrijske kemije, jer je moj otac, koji je uložio kapital u fabrikaciju lizola i drugih dezinfekcionih sredstava htio od mene načiniti tehnički mozak tê i drugih industrija.

Zezé Flores došla je u pansion jednog ponedjeljka. Muž joj je bio imenovan inženjerom u lučkom nadzorništvu. Došli su iz São Salvadora, doselili se odande sa tri teška kovčega odjeće i sa strašnim bahijskim izgovorom, u kojem se *r* čuje aspirirano kao englesko *h*.

Bila je ona tamnoputa, sitna i gipka, Kad bi se nasmijala, fina i mala usta pokazivahu zube bijele bjelcate, koji su čovjeka upravo mamili da zagrije u ono sočno meso. Držanje joj bijaše zapovjedno, a ljude je gledala nekako pobjednički. Nosila je haljine živih boja, jarko žute i crvene kao krv.

Te prve večeri, kad je Zezé Flores ušla u blagovaonicu, sva u zelenu kao gusjenica — gusjenica doktora Mauricija Floresa, čovjeka plečata, crna, s uglatim licem i gustim obrvama — osjetio sam, da mi je Zezé Flores, uprijevši oči u me, odmah otkrila tajnu beskrajne podložnosti muškarčeve.

One dvije ružne službenice, žvaćući kruh pretjeranim

pokretima mršavih lica, izbuljiše svoje sumnjičave oči i upriješe ih u onu zelenu sablazan — u onaj drzoviti komad brazilske zastave, što je zaodio sočnu tamnoputost oblog tijela, koje je dozrelo na suncu São Salvadora.

Zezé Flores, čini mi se, onoga je istog trena osjetila antipatiju prema pjegavom liječniku. Možda je nekoliko časaka, one iste večeri kad je stigla, primijetila pažnju, koju je dona Eulalia, sa svojih impozantnih četrdeset godina, posvećivala liječnikovoj sobi. Ta uvijek se, jutrom i večerom, čulo kako dona Eulalia zapitkuje sluškinje:

— Jeste li nalili svježe vode u vrč u sobi doktora Spiridiona?

— Jeste li dobro uredili sobu doktora Spiridiona?

— Emilia, tko je prolio tintu po stolu doktora Spiridiona?

Ne znam, je li bilo stoga, što sam osjećao, instinktivno, da se doktor Spiridion uzdiže preda mnom kao neki nesretni i osvetljivi rival, ali je činjenica, da sam imao dojam, da sam u ženici iz Bahije odmah opazio neprikrivenu mržnjom prema njemu.

Zezé Flores ostala je u pansionu, za sve — ženica iz Bahije. I sluškinje su među sobom govorile: ženica iz Bahije. Ni ja je, u razgovoru sa samim sobom, u melankoličnim monolozima ljubavi koja se radala, nisam zvao drukčije nego: ženica iz Bahije.

Muž joj imao krupan glas, zastrašan, kao grmljavina. U početku je malo govorio za stolom, a kasnije postao razgovorljiv. Najmiliji mu predmet razgovora bijaše savezna država São Paulo, koje nije poznavao. Po njegovu je mišljenju to bio parazit cjelokupne savezne republike. Sve je bilo za São Paulo! Zakoni, obrana, pomoć — sve za São Paulo! A države na sjeveru zemlje nek umru u oskudici!

Doktor Spiridion rijetko je kad ulazio u razgovor. Bijaše on iz Sergipe te nije volio ljude iz Bahije. Ali kako ni od mene, ni od onih dviju službenica ministarstva, ni od gojazne poslovne gospode nije bilo nikakva protivljenja argumentaciji doktora Mauricija Floresa, to se doktor Spiridion ljutio, gomilali se u njemu tihi odgovori, i najposlije bi on izišao iz svog mira, da kaže jednostavnu rečenicu:

— São Paulo nalazi se na čelu Brazila.

I ponovno se zatvarao u svoju šutnju i mrzovolju.

Nastao bi žagor odobravanja. Dona Eulalija, kojoj je pokojni muž bio iz Campinasa u saveznoj državi São Paulo, oduševljavala se za sve, što je iz te države, te je ponekad izazivala sukobe zbog

paulističkog nogometa, koji je, po njezinim riječima, »beskrajno, neizmerno bolji od nogometa u Riju.« I kad bi tako doktor Spiridion progovorio u obranu São Paula, u sintezi što je izražavala uvjerenje, ona bi spustila glavu, dodirujući grudi podbratkom, na kojem su rasle dvije dlake brade.

Ugojene neženje, među kojima bijaše i neki profesor engleskog jezika, pratile bi tada kretnju done Eulalije, da joj budu po volji. I, sa smiješkom iskusne dobrodušnosti, upućivali bi gospođi iz Bahije poglede prikrivene senzualnosti.

Nakon nekoliko tjedana dona Eulalija otkrila je, da je doktor Spiridion zaljubljen u ženu iz Bahije. Opazila je u njemu neke neobične kretnje, promjenu u navikama, opazila štošta, ali do svojih zaključaka nije došla na brzu ruku, nego nakon tihog i dugog promatranja, da bude potpuno sigurna.

Jedne večeri, vrativši se iz grada u pansion, htjedoh se osvježiti hladnom kupelji, jer bijaše velika vrućina. Prolazeći u papučama od konopa pored sobe doktora Spiridiona, očuh odande nekakvo šaputanje i prigušen razgovor. Ne dade mi đavo mira, te počinih mrzak čin — provirih na ključanicu. I jasno: dona Eulalia bijaše unutra. Sjedila je na postelji, a lice joj se izobličilo od gnjeva. Granala je rukama, gestikulirala. A doktor Spiridion, opružen na postelji, sa zavrnutim rukavima na košulji, nastojao je čitati novine, koje mu je ona trgala iz ruku. Jedan mi je detalj ranio pogled: doktor je imao crvene naramenice. Jasno sam čuo:

— Izbacit ću tu ženu iz kuće!

*

Ženica iz Bahije ovladala je mnome. Početak naše ljubavi bio je jednostavan.

Njezina je soba bila u dnu zgrade, gdje su prozori gledali na dvorište s vrtom. Kupaonica s tušem nalazila se na kraju dvorišta. Kad god bih onuda prolazio, u ogrtaču za kupanje, vidio bih Zezé kako sa svojim ručnim radom sjedi u naslonjaču, između lijeha zasadenih cvijećem.

Bojažljivo sam pozdravljao.

Ponekad bi kupaonica bila zauzeta. Čuo se odande hripljiv glas profesora engleskog, koji je pjevušio svojim istrošenim baritonom.

U početku sam, plašljivo, običavao zastati pokraj Zezé Flores, prije nego što bih otišao pod tuš. Kako sam u njoj osjetio neku

zlobnu ironiju, koja se rugala mojoj plašljivosti i smetenosti, pomalo sam i ja živnuo. Prešli smo u razgovoru i na sočnije.

Voljela je fraze.

— Ljubav je sudbina lijepe žene. Zar nije?

Ta napredna literatura djelovala je nekako *shocking* u provincijskim ustima one ženice iz Bahije. Pa šta, uostalom? Jednog je dana poljubih.

*

Nije se ni najmanje prestrašila ili uzbunila. Ušiljila je usta, kao da ubire cjelov, te je nastavila pripovijedati, sasvim mirna.

Obazreo sam se, u strahu da tko nije vidio: na prozoru jedne sobe kućna mačka spavala je na suncu. Oko nekog cvijeta zujala je pčela gotovo pod mojim nosom.

Otrčah u kupaonicu, da se izoliram, da ponovno sredim misli, jer mi se bijahu zbrkale od uzbuđenja.

*

Stanari u našem pansionu opazili su na meni neku promjenu. Možda sam se držao odlučnije. Ili možda još plašljivije i nepovjerljivije. Ne znam.

Doktor Spiridion — zapleten u točke nekog novog natječaja, što ga je raspisalo ministarstvo narodnog zdravlja — okrenuo je da me mrzi. Imao sam predošjećaj, da će okrenuti u anonimna dojavljivanja, pa sam jedne večeri o svome strahovanju izvijestio Zezé, u nekom kinematografu u ulici Carioca, kamo smo krišom išli.

— Zar te strah? Ta valjda nije?

Ono njezino, »nije«, ili pak »ne«, obligatno na završetku, gotovo svake rečenice, zvučalo je nekako otegnuto i duboko. Moje tajno divljenje i zapletalo se u ono »nije« i letjelo s njime u beskraj.

Dona Eulalia počela je gledati Zezé Flores s prezirom i tako se prema njoj odnosila. Ostavljala je sobu bračnog para nepospremljenu sve do potkraj dana. A za stolom bi zaboravljala poslužiti ženicu iz Bahije.

Ja sam se, ponizan, pravio da ništa ne opažam.

Jedne nedjelje, kad je tražila pileće juhe, a dona Eulalia suho odgovorila, da nema više, Zezé ustade od stola:

— Mauricio, ja neću ručati, ne.

Iznenaden, muž je pogleda ne razumijevajući. A ona prosljedi

uporno i autoritativno:

— Ustani. Idemo u neki restoran. I, odbacivši ubrusac, iziđe.

Još istog dana prešli su u neki hotel. Idućeg tjedna smjestili su se u nekoj kući u Copacabani, podno brežuljka.

*

U Flamengu atmosfera bijaše nabijena još mnogo dana. Dona Eulalia indirektno je napadala ženu iz Bahije.

— Već sam se umorila od ovog života. Nije lako voditi pansion. Ima doduše valjana svijeta, ali ima i prosta.

Imala je smjelosti da me poslije nekog vremena upita:

— Jeste li vidjeli gospođu iz Bahije? Ono je vrlo nepromišljeno stvorenje, već sam čula. U ostalom, nisam mogla znati. Ne piše joj na čelu.

Spiridion se opirao bračnim projektima done Eulalije. To je nju još više uzbunjivalo protiv Zezé, kao da je žena iz Bahije, premda sada odsutna, kriva, što su usplamtjeli osjećaji čovjeka iz Sergipe. Ja sam znao, što se zbiva među njima dvoma, naime između done Eulalije i doktora Spiridiona, jer sam...

Ima divnih niskosti. Jest, ja sam ih uhodio.

Uhodio sam ih gotovo svake noći. Tako sam se osvećivao, što su ponizili ženu iz Bahije i lišili me njezine zanosne prisutnosti.

Noću, kad bih opazio svjetlost u Spiridionovoj sobi, prinosiso bih oko na ključanicu i prisustvovao svađama među njima dvoma.

Ponekad bi dona Eulalia bila kao umirena, utješena, te je mirno razgovarala. Spiridion je uvijek imao zavrnutu rukavu na košulji, uvijek je bio opružen na krevetu, uvijek s onim crvenim naramenicama. (Zakleo bih se, da mu ih je poklonila dona Eulalia.)

Samo bih prislonio uho na vrata, i sve bih saznao. Ona je htjela da proda pansion i da podigne kuću u Santa Teresi, u kojoj bi dvije-tri sobe iznajmljivala otmjenim strancima. Ondje bi njih dvoje živjelo kao u braku.

— A tvoja kći!

Uvijek je s tim izlazio.

Kći done Eulalije bijaše djevojka od četrnaest godina, koju je majka smjestila u neki internat u Petropolisu. Ta njezina kći bijaše njegov spas.

— Onda, ti bi i dalje da budeš samo gost, kao što su ostali.

On je bio uporan.

— Vidiš, Eulalia...

Spiridion je nedavno, za neke svečanosti na brodu »Minas Gerais«, otkrio, da senator Joaquim da Rocha, iz Sergipe, ima neudatu kćer, koja je bogata i dosađuje se. Božanska je providnost pripremila taj divni slučaj: profesor engleskog davao je pouku senatorovoj kćeri. Spiridion, koji je prije prema njemu pokazivao mrzovolju, sad je profesora pozivao, da poslije ručka zajedno prošetaju obalom, radi bolje probave. I nudio ga cigarama.

Senator Joaquim da Rocha bijaše dobar prijatelj predsjednika republike.

On, Spiridion, htio je pobjedu. Pokazat će on ministru!

*

Promijenio sam stan. Četvrt Santa Teresa primila je u diskretnu ljepotu svojih ulica usamljenog šetača za proljetnih večeri.

Dona Serafina, moja nova gazdarica, odgovorila je, mucajući i nekako uplašeno, na našem prvom vijećanju:

— Dobro, kad je samo jedna, pristajem. Ne želim skandala.

Ulica Curvelo baš je kao stvorena za skrivenu ljubav. Prođe onuda poneki stranac, koji ondje stanuje. Prođe izrijetka kakav prodavač voća. A istom popodne povrve djeca iz kućerina, dižući galamu.

Ženica iz Bahije dolazila je odmah poslije doručka, laka i gipka, brzim korakom. Još prije nego što bi pokucala, vrata su joj se otvorala. U pidžami, ja bih je dočekivao poljupcem. I ponovno bih zatvarao vrata.

Moj je otac i dalje vjerovao u moje sposobnosti za industrijsku kemiju.

*

Rad Prvog kongresa brazilskih hidrotehničkih inženjera odvijao se noću. I Flores je bio na kongresu. Predstavljao je saveznu državu Bahiju.

Zato je Zezé sada određivala sastanke na obali u Leblonu. Ondje, u jednom divljem kutku, kraj razbješnjelog mora, provodili smo časove savršenog sklada i sreće. Tako mala žena, a tako jaka! Njezine su me ruke stezale kao konopi, koji vezuju.

— Stani, opržit ćeš lice — znao bih joj reći.

— Nemoj tako, čuvaj lice, da ga ne opekneš.

A ona bi mi istrгла cigaretnu iz zuba i bacila je daleko. Htjela je da se upijem samo u nju. Šta da se radi?

Jednom sam se žestoko uplašio, kad sam vidio kako se približava neki tip. Išao je polako, kao čovjek, koji je miran u svom uvjerenju, da će naći traženu osobu. Srce mi je strahovito udaralo. Instinktivno zgrabih kamen, što se našao kraj mene: bijaše to moje jedino oružje i obrana od smrti.

A ako on na me zapuca iz revolvera?

Zeze Flores, pogađajući moj strah, kaza svoju omiljelu rečenicu:

— Zar te strah? Ta valjda nije?

Dobro. A sada? Tip je išao ravno prema nama: doktor Spiridion.

Prošao je. Zeze priguši porugljiv smijeh. Uze mi iz ruke kamen, te će mi na uho:

— Da bacim?

*

Sav sam se sledio, kad sam čuo, gdje je škljocnuo ključ u bravi na uličnim vratima.

Zeze skoči na postelji. Glavom mi samo prođe misao:

— Putovanje je dakle samo varka!

Zeze brzo otvori staklena balkonska vrata, tutnu mi u ruke odjeću i šešir, te me gurnu na balkon:

— Kad on uđe u kuću, skoči dolje!

Od balkona do zemlje mogaše biti jedno dva metra. Dolje se pružala trava na mjeseci. Skok bijaše lak.

Kad je čula muževe korake po kući, ona za mnom zatvori vrata. U susjedstvu, ponešto udaljene kućice, crne, usnule.

Vidjeh se već u stupici. Možda su naokolo u zasjedi ubojice, što ih je Flores najmio, i sad me vrebaju.

Stisnuo sam se uza zid na onome uskom balkonu, jašući na ogradi. Instinkt hrabrosti na samrti naveo me da ostanem i da, ponižen, oslušujem. Mogla bi njoj ustrebati moja pomoć. Jedna ženica iz Bahije!

Šta je sad?

Bijaše kao da su pijani vojnici provalili u neprijateljski dvorac. Flores obarao pokućstvo, bacao stolice, prevrtao stolove, razbijao ogledala. Čuo se zveket razbijenog porculana, krahale se boce,

razbijale vaze. Žestok i potmuo prasak najavi mi, da je brončana statua bačena na pod. Majko božja! Ta on će ubiti ženu iz Bahije.

Da ponovno uđem?

Bilo bi to nepopravljivo priznanje istine: bio sam na sto muka, sav smušen, s odjećom u ruci. Ne, ne smijem ući. Ostat ću, a Zezé će već razuvjeriti muža. I obli me topao fluid vjere u talent one žene. Ona će ga već uvjeriti!

Od te sigurnosti nesta moga straha. Zaboravih na to, da su dolje možda ubojice u zasjedi. Mjesec je prosipao po moru svoje srebrne zrake.

— Jesi li lud? Zar si poludio?

U žene iz Bahije glas potitradio.

— Hulja! Ubit ću ga! Gdje je onaj čovjek? (Glas kao grmljavina.)

— Kakav čovjek, idiote? — vikala ona još jače, oštro i energično.

Čitava kiša kristalnih zvukova... Otišao je svijetnjak sa stropa u blagovaonici. Zacijelo je po njemu mlatnuo štapom. Instinktivno pomislih, šta bi bilo, da me ona štapina smjerila po glavi.

— Ubit ću ga!

— Pa ubij! A koga to, molim te? Jesi li poludio? I šta znači sve to? Izdovolji ludu volju, tvoja je šteta.

Još nije ušao u spavaonicu.

Čuh, kako je onda Zezé viknula:

— Umiri se!

Te dvije riječi učiniše mi se da su bile izvanredne u svojoj zapovjednoj jednostavnosti.

Čekao sam trenutak, kada će me Flores početi tražiti iza zavjesa ili po ormarima. Kako nije prestajao vikati, znao sam, kada će biti u blizini i kada mi valja skočiti. Flores se međutim ograničavao na viku i na razbijanje svega, što bijaše u blagovaonici.

Osjetih kako se u meni razlijeva sama hrabrost.

— Ali ja znam, da je ovamo ušao čovjek! U taj čas primakao se spavaonici. Spremih se za svoj potmuli skok. Glas žene iz Bahije prikovao me za mjesto.

— Hajde! Pogledaj tamo! Potraži pod krevetom. Otvori ormar! Luđače! Nisi zadovoljan, ne. Probuditi me takvim skandalom!

Zezé dakle neće biti ubijena. To je očito.

Čuh ironičan smijeh:

— Glupane! Sutra ćeš kupiti sve novo.

Prestao je.

— Ali kako da se objasni sve ovo, Mauricio? Imao sam dojam, da ga je lasom uhvatila za vrat. Osjetih očajnu ljubomoru.

— Luđače! Samo još treba da otvoriš vrata na balkonu i da pucaš. Hajde! Još ima vremena. Nemoj čekati, ne!

Hop — padoh na travu. Pobjegoh preko vrta, sa šeširom i s odjećom u rukama. U trku udarih glavom o konop za sušenje rublja te se prepadoh. Nastavih još brže i preskočih preko zida. Bijah na brežuljku.

Sav usopljen, zastadoh.

Dolje, na sjajnoj mjesecini, kuća spavala tiha, sa sretnim izgledom vile na morskoj obali.

— Ženica iz Bahije!

A ljubomora, koju sam htio sakriti pred samim sobom, raspršavala je sada moju zahvalnost.

Jesu li se pomirili?

*

Ono, što je Zezé izgubila, one noći, bijaše manija mog oca. Doktor Flores primirio se, bio je već uvjeren, da je anonimno pismo obična niskost, infamija, i da ona starica, postavljena na obali da uhodi, hoće li tko ući, samo laže i novac mu izmamљуje. Ali — stručni časopis »American Review of Chemistry«, što sam ga zaboravio na noćnom ormariću, neosporno je pokazivao, da je tu bio ljubavnik.

Onda je bilo žrtvovano ogledalo na ormaru s odjećom.

Zeze je još objašnjavala: bila je, reče, radoznala i htjela da pročita onu reviju; kad je uvečer prolazila pokraj knjižare Boffoni, da kupi neke figurice, prohtjelo joj se da uzme onu reviju.

— Na engleskom?! A šta ti razumiješ engleski, lažljivice?

Doktor Flores ostao je uvjeren, da ga je žena prevarila s nekim Englezom ili Amerikancem. Možda s kakvim inženjerom iz Sjedinjenih Država. S kolegom! I pomisao, da ga taj strani kolega pozna, ruga mu se u prolazu, ili mu ironično steže ruku, dovodila ga u očaj.

Kriv je bio moj otac. Od njega sam onog popodneva dobio pismo, u kojem mi preporuča, da svakako pročitam sve brojeve stručnog časopisa »American Review of Chemistry«. Po njegovu

mišljenju, »jedan industrijski kemičar, koji drži do sebe i koji pretendira da bude nešto i postigne karijeru, ne smije prelaziti preko te izvrsne i sadržajne revije. Tu ti je sve, sinko.«

I kupih onaj broj. Išao sam s njime po tramvajima, po kavanama, kao čovjek, kojemu je u džepu velika dragocjenost. Ali nisam uspijevao pročitati ni deset redaka.

Kako da razbijem iluziju svom ocu?

*

Došao sam kući oko dva po ponoći. Spremao sam se da legnem, s olakšanjem u duši, što sam umakao iz nevolje, a u isto vrijeme i nemiran zbog pravca, kojim je krenuo moj ljubavni slučaj kadli začuh kucanje na prozoru. Srce mi poče žestoko udarati. Je li to možda Flores? Zar je ženica iz Bahije sve priznala? Provirih kroz rebrenice: Zezé.

— Bože sveti!

Bijah kao omamljen. Kakve li nesreće!

— Što znači to?

— Otvori, dragi. Šta čekaš?

Zbunjen odoh da otvorim.

Uđe ženica iz Bahije; na glavi joj kapa od zelene svile, a gipko joj tijelo umotano u ogrtač topao kao grudi.

Poljubila me.

Ušepirila se po mojoj sobi, kao za večeri punih milošte. Stala je pred ogledalo i uzela namještati kapu; bijaše lijepa u osvjetljenoj slici; kosa malo u neredu, lice zažareno, ali izgled miran, kao u čeljadeta što se istom vratilo sa šetnje.

Padoh na krevet, u očaju, kao kažnjen čovjek. Naslonih glavu na ruku, skrivajući lice. Vrlo dobro...

Ona mi priđe:

— Šta ti je, dragi?

Podigoh oči, mutne od suza.

Zezé prasnu u divni smijeh, porugljiv i utješan: — Zar te strah? Ta valjda nije ...

*Iz zbirke: Uma noite de chuva,
Lisabon 1944.*

Tajna tetke Biluce

(O misterio de tia Biluca)

Sve otkad je došao, João je gorio od želje da se susretne s tetkom Bilucom.

Bijaše mu to rođakinja u trećem ili četvrtom koljenu, ali ju je on još kao mališan tako zvao. U obitelji je uvijek bila nekako izdvojena. Major Nazaré, Joãoov otac, nije ju volio. Neka tajna, kojoj se ne mogaše odrediti vrsta ni težina, okruživala je tetku Bilucu.

Rano je obudovjela. Da bi mogla živjeti, davala je pouku u sviranju na violini. I uvijek je bila tako vesela i tako lijepa, tetka Biluca!

João nije mogao shvatiti onu uvijenu rezerviranost, s kojom su je dočekivali.

Kad joj je umrla kći jedinica, još u cvijetu mladosti, u osmoj godini, tetka je Biluca prvi put u životu bila očajna. Nije više htjela znati za Ponta Grossu, gdje ju je sve podsjećalo na malu Cotu. Otišla je u Porto Alegre, sa svojom violinom, pokrenuta nekim ciganskim instinktom.

Baš žalosno.

*

João je volio tetku Bilucu. U kući su svi mnogo govorili o njoj, ali sve nekako tajnovito i uvijajući, i sa štropotom posuđa na stolu, da djeca ne bi čula i štogod dokučila. Ispod opće i mlake blagonaklonosti krilo se njihovo zlopamćenje i očita mržnja na tetku Bilucu. Čini se, da je to dolazilo zbog nečega, što je učinila mužu.

— I onaj je Guedes štošta pretrpio!

Po toj rečenici, koja se često ponavljala u njegovoj kući, João je danas razabirao, kakvo su potajno neprijateljstvo osjećali prema tetki Biluci. U Joãoovoj glavi sve se to miješalo. Pred tetkom Bilucom sva je obitelj uvijek pokazivala zadovoljno lice ili pak poštovanje. Okruživali su je uvažavanjem, jer je bila inteligentna, lijepa i dobro odjevena.

— Biluca, baš si pametna!

— Ona zna živjeti!

A ona se smijala, pokazujući sitne zube iza sočnih usana.

Ali bi Joãoov otac, kad bi ona okrenula leđa, mrštio obrve. I tišina bi uvijek pratila tetku Bilucu, kad bi ona živahno izlazila.

Najposlije, João nije znao, treba li da je poštuje ili ne.

Jest, ta su mu se sjećanja uvukla u pamćenje, te su mu se uspomene ovdje sačuvala nekako zbrkane. Nikad nije zaboravio svojih sumnja, nikad mu se nisu iz pamćenja istrle njegove djetinjske zebnje zbog one tajne.

A najbolje mu se u uspomeni sačuvalo sjećanje na bogati stol u kući tetke Biluce. Nedjeljni prijedopodnevni časovi, kad je ondje doručkovao, ostali su mu u sjećanju kao ovjenčani sjajem kakve svečanosti. Kolači i slatkiši bijahu čudesni. Rođakinja Cota, jadnica, trpala mu u usta slasne kolačiće, punila mu džepove snježnim i slatkim puslicama od bjelanjka, davala mu vrećice sa slatkišima.

Kod kuće, međutim, kad bi se vratio iz tih posjeta, razgovor između oca, done Violete i drugih u obitelji opet bi uvijao tetku Bilucu, to jednostavno i sretno čeljade, u nekakvo neopipljivo i nedokučivo nepovjerenje. Nije razumijevao.

A onda je umrla Cota. Tetka Biluca nije se mogla utješiti, pripremila se za odlazak i preselila se na jug. Posljednje mu sjećanje na nju bijaše, kako ju je vidio u kutu u blagovaonici: baka sjedila za šivaćim strojem i šila nekakvu haljinu, majka prekrizila ruke, a tetka Biluca plakala držeći u ruci fotografiju male Cote.

Prolazilo vrijeme. U početku se govorilo:

— Kako li je Biluci tamo u Porto Alegru?

— Sigurno bolje nego nama.

A onda, prohujale godine i tetku Bilucu prekrpio potpuni zaborav.

Kad mu je bilo trinaest godina i kad je o Božiću došao u Ponta Grossu (bio je tada u nekom internatu u Coritibi), João je imao lijepo iznenađenje: neočekivano, kad joj se baš nitko nije nadao, u gradu se pojavila tetka Biluca. Došla je tada iz Rio de Janeira, gdje je živjela, a da to nitko u obitelji nije znao.

— Violeta!

— Biluca!

— A ovo? Je li to Joãozinho? Bože mili, pa to je čitav čovjek! Ostarjele smo, draga moja.

— Istina je, Biluca.

— I moja Cota, da nije umrla, bila bi već djevojka.

Veo sjete prekri načas srdačnu vedrinu tetke Biluce. Ali brzo prođe.

I dalji zagrljaji i poljupci. Čak i major Nazaré, koji nije volio tetku Bilucu, pokazao se ljubazan.

A onda, kad je vidio, da bi tetka Biluca ostala u njih u gostima, smrknu se u licu i ne pojavi s na ručku.

Uvečer, kad se vratio s kartanja u Trgovačkom klubu, nađe Bilucu gdje u ružičastoj kućnoj haljini done Violete sjedi za čajem sa svima i sretnim smijehom prati svoje priče o boemskom životu, što ga provodi kao profesorica, koja poučava u sviranju na violini.

Dona Violeta, taktična i odmjerena kao i uvijek, samo bi je prekinula uzvikom:

— E, jeste vesela ova Biluca! I pametna! Ugojila se Biluca, naslagalo joj se meko, suvišno meso. Širili se od nje mirisi pudera, kozmetike, elegancije. Bijaše zapravo smiješna.

Jadnica. Unatoč vedrom duhu, kojim se opirala starosti, ipak se nalazila na početku propadanja. Bojila je kosu u svijetlosmeđu boju. Na nekadašnjem lijepkom zubalu lažni zubi pokazivahu, sitne mrlje porculana bez sjaja. A bijahu joj istom četrdeset i tri, kako sama kazivaše.

— A ti, Biluca, uvijek mlada!

Dona Violeta nije imala očiju za one manjkavosti. Nju je zasljepljivala veselost u tetke Biluce, ona njezina volja za životom, što se razlagala u bučnu smijeh, koji je toliko išao na živce kiseloj naravi majora Nazaréa.

Te noći, ulazeći u kádu prije nego što će na počinak, João zastade na vratima: u tami se bjelasale dvije noge. Napreže oči i razabra, da tetka Biluca, okrenuta leđima, svlači donje suknje. Povukao se bez šuma i zatvorio se u svoju sobu. Ono, što bijaše vidio, nije mu sve do jutra dalo da sklopi oči.

Kad je izminulo nekoliko dana, tetka Biluca spremi kovčege, da se vrati u Rio. Primila j neko pismo, zbog kojega je zapala u nemir i tjeskobu. Radilo se o tome, da drži predavanja iz sviranja na violini, na nekome novom tečaju, što ga je osnovalo Gospojinsko društvo.

— Onaj general Soares pravi je anđeo! Među njezinim vezama i znancima uvijek je bilo generala, maršala, admirala, ambasadora, ministara, senatora, predsjednika Republike. Ta pretjerivanja baš i

bijahu ono, što je ljutilo majora. Naprotiv, dona Violeta, kad bi slušala te priče pune trijumfa, i sama je uživala ponešto od onoga Rio de Janeira, zlatnog i dalekog, što ga je voljela poznajući ga s dopisnica.

A taj violinski tečaj, u organizaciji Gospojinskog društva, na primjer, bijaše djelo generala Soaresa.

— To ti je, Violeta, jedan između mojih dobrih znanaca u Riju. Nedavno sam trebala razgovarati s ministrom vojske, radilo se o promaknuću nekog potporučnika, sina jedne moje prijateljice, i general mi je dao pismo, za koje, evo, samo ti znaš. I nije promašilo.

I završi:

— Uostalom, u njega je izvanredan ukus, što se tiče muzike. Veoma me cijeni.

Tetka je Biluca otputovala.

Joãozinho se vratio u internat. Nikad više nije zaboravio one dvije noge, bijele bjelcate, u tami kupaonice, pod zavrnutim donjim suknjama. Smatrao se krivcem, jer je osjećao — ah! osjećao — nesavladivu sklonost prema tetki Biluci.

*

Poslije tri-četiri godine stiglo je kući pismo od tetke Biluce: žalila se, kako će umrijeti, i tražila, da joj pošalju dvije stotine milreisa. Nalazila se u bolnici, bez sredstava.

Major se ražestio.

Dona Violeta, koja bijaše meka srca, potajno je sastavila novac i poslala ga rođakinji.

— Jadnica! Svatko zna svoje, a Bog svačije.

Biluca je odgovorila zahvaljujući u suzama i javljajući kako će, kad se oporavi, otići na dva mjeseca u Bahiju, jer je tako ugovorila s nekim društvom za klasične koncerte.

*

Kako je vrijeme prolazilo!

Bijaše, kao da je jučer stiglo ono pismo od Biluke. A koliko se toga tužnog zbililo od onda u Ponta Grossi!

Sada, pošto je umrla dona Violeta i major bio u bijedi, Joãozinho je došao da pokuša život u Riju.

Što li je bilo od tetke Biluke?

Pošto je okusio, i svaki dan sve više, kako je težak kruh u

velikom gradu, mislio je na tetku Bilucu (je li ondje?) te joj se divio. Izgubljen u anonimnom egoizmu ulica, nosio se željom, da je vidi, da nađe onu čvrstu točku nježnosti, uspomena na minule dane i daleki zavičaj.

Sa svojim smijehom, sa svojom violinom i svojom tajnom, tetka je Biluca kadikad zacijelo mučila svoju muku, premda je pripovijedala o ljepotama, o generalima i o ministrima. »Pametna je ona«, kazivaše majka.

Jadnica. Treba živjeti.

*

— Joãozinho!

— Tetka Biluca!

— Ponešto mi je oslabio vid, ali sam te odmah prepoznala.

I ponavljaše zanosno, kao da se želi nametnuti svima, koji su je gledali na onoj tramvajskoj postaji u ulici Sete, na uglu Avenide:

— Odmah! Odmah!

Joãozinho bijaše baš došao s doručka, iz nekoga jeftinog restorana u ulici Sachet, te je stojeći na pločniku čitao novine.

— A gle, molim te! Kako to, da me do danas nisi potražio?

— A gdje bih, tetka Biluca?

— Zar nisi imao moju adresu?

— Nisam, tetka Biluca. Otkad ste ono bili bolesni i otišli u Bahiju, niste nam više pisali.

Ona je časak ostala šuteći, kao da želi prebrati u sjećanju, a onda kimnu glavom:

— Imaš pravo, Joãozinho.

Bila je sva crvena, debela, u nekom izvještačeno-svečanom držanju, stara, s kratkim velom, koji joj je sa šešira padao po naboranom licu. Usta joj namazana crvenilom, što se mjestimice skorilo u tanke, suhe listiće. S naprahanog lica osipao se prah s hrapave kože, nagrižene pustim bojama i vremenom.

— Jesi li ovdje zaposlen?

— Jesam, u jednoj trgovini obućom.

— Onda, je li, potražiti ćeš me?

Tetka Biluca premetala po torbici:

— Evo, tu je moja adresa, na ovoj karti.

Joãozinho uze kartu i pročita:

SILVA GUEDES
profesorica violine
José Eugenio 307 RIO (ANDARAHY)

— Hvala, tetka Biluca. Javit ću se.

— A gdje ti stanuješ?

Joãozinho se nespretno smješкао.

— Ha?

— Privremeno, u četvrti Saude.

— Bože mili, kakve li daljine! Potraži bolju četvrt, Joãozinho.

A onda je htjela znati, gdje je trgovina. Brzo su zapeli u razgovoru, ostali su bez riječi: on zapanjen videći kako mu se želja, da se susretne s tetkom Bilucom, pretvorila u razočaranje a ona u onoj svojoj izvještačenosti, u onome svom teatralnom držanju udovice i profesorice, kao da u svakom paru očiju onih, što bijahu naokolo, gleda fotografsku kameru kakva ilustriranog časopisa.

Osjetivši da će tetka Biluca sad iznizati štogod suvišno u vezi sa smrću njegove majke, za koju je već čula, João se oprosti. Uostalom, dolazio je neki tramvaj, i tetka se Biluca, pažljivo smatajući svežanj muzičkih nota, spremala da se njime odveze.

— Tetka Biluca...

— Joãozinho...

Poljubila ga je u lice, kao sina.

*

— Gospodin Nazaré, primite ovu mušteriju.

Bijaše tetka Biluca. Ponijela ju radoznalost da vidi trgovinu — objasnila je Joãozinhu. Sa lornjonom u ruci promatrala je cipele u redu kraj tezge.

— Kako si, Joãozinho?

— Dobro, tetka Biluca.

— Koliko stoje ove cipele od antilopa?

A onda će potiho, prišavši mu bliže:

— Nađi mi jedne dobre i jeftine cipele.

Joãozinho se nasmiješi:

— Do koje cijene?

— Pa tako, do jedno dvadeset i pet milreisa.

— Ih, tetka Biluca, za te pare možete dobiti samo ono, što se više ne nosi.

João je skinuo s polica čitavo brdo kutija i stavio ih na tezgu. Odjednom se sjetio, da će opet vidjeti noge tetke Biluke. Gorko se za sebe osmjehnuo. Ona jadna tetka Biluca...

— Gospođo Guedes, nisam našla.

Djevojka u plavu, smeđe kose, svježa, naglo je ušla u trgovinu.

— Baš muka, Zaza!

João je gledao djevojku: lijepa, nema šta.

— Ovo je moj nećak, Zaza. João Nazaré, iz Ponta Grosse.

On kimnu glavom, nespretno, ukočen poput lutke u kakvoj trgovini konfekcijom.

U dnu dućana vlasnik je mirno pušio.

— Zaza je jedna od mojih najboljih malih prijateljica.

Zaza mu se nasmiješi, u vidljivoj namjeri da mu se sviđi. Ali João nije bio po čudi onaj osmijeh, jer mu se činilo, da je to samo hir onih usta!

*

Otišao je u posjet tetki Biluki one melankolične nedjeljne večeri. Duša mu se nasumorila, srce mu preplavile bolne uspomene. Ona će mu govoriti o prošlosti, i to će biti utjeha. Naposljetku, tetka je Biluca od njegove krvi, od njegova roda.

Zastao je pred vratima neke kuće. Uzdigao je pogled, da provjeri: jest, to je broj 307.

Pozvonio je.

Tanak lavež oču se iz tišine u vrtu. A zatim se negdje pomače stolica po podu — znak, da netko dolazi.

— Tko je?

— Ja sam.

Tetka Biluca nagnula se na jedan prozor, štiteći dlanom oči od jake svjetlosti uličnih svjetiljaka.

— Ah, ti si. Najposlije si se pojavio. Gurni vrata. Nisu zaključana.

— A psić?

— Ne grize. Tigar! Nazad!

Tigar, malen i neznatan, poput kakve loptice, od bijele vune, vrati se u vrt umiljavajući se.

U malenu i skromnu salonu, sa žutim posobljem, što je odudaralo od ružičastih tapeta na zidovima, tetka Biluca bijaše u društvu dviju prijateljica. Pošto ga je svečano poljubila, predstavi

ga:

— Moj nećak João Nazaré, odličan mladić. Moje prisne prijateljice Lili i Zaza Fortes. Mi-; slim, da Zazu već poznaješ. — Zaza ustade zadovoljna i pruži mu golu ruku, savijajući je u afektiranoj eleganciji.

— Zaboravili ste me, senhor Nazaré.

— Ni sam, gospođice. Poznajemo se iz trgovine.

— Ah, mislila sam! — ona će izvijajući.

Smiješila mu se, kao da će ga obaviti nekom sudbonosnom čarolijom, zadovoljna što je lijepa i tamnoputa.

— Znete li možda, gospodine, tko je danas pobijedio na utakmici u Botafogu? — upita i druga.

João se postidi, što je onako zatečen: nije znao. Ne, nije se on zanimao za nogomet.

— Nestrpljiva sam od radoznalosti, — uporno će Lili. — Znete, puknut ću od jada, ako je »Flamengo« izgubio. Ne bih se mogla s time miriti. Ta tako se lijepo smjestio na vrhu table.

Zaza se nije veoma zanimala za nogomet. Prekinula je sestru, da svrne razgovor na izvrstan film, koji se prikazuje u »Odeonu«
Ah, kad bi sve žene znale!

Unutra u stanu zazvraja telefon. Tetka Biluca ustade sa stolice i pojuri onamo, tresući svojim salom i oblinama.

Dok je tetka izbivala, João je nekoliko časaka šutio. Kroz otvoreni prozor, oko kojega se verao ružin grm, gledao je zvjezdano nebo u toplj noći.

— Vruće, zar ne, senhor Nazaré?

Bijaše to Zaza. — On joj potvrdi kimnuvši glavom.

Vratila se tetka Biluca. Teatralno se naklonila šireći ruke:

— Doktor Arnaldo poziva nas u ložu u »Trijanon«...

— Bravo!

— Hoćete li?

Kakva li pitanja! Drugo nisu ni željele.

Lili pretitra u mislima, te će brzo:

— Da sam znala, došla bih u haljini boje *beige*.

João izvuče sat, pokazujući time da kani otići. Tetka Biluca ljutito podiže glavu prema njemu:

— Ti ćeš s nama, Joãozinho. Vidi ti njega!

— Ne mogu. Drugi put.

— Ni govora, Joãozinho, ne smiješ nam to napraviti.

— Na časnu riječ, tetka Biluca, ne mogu. Valja mi večeras rano leći. Ujutro već u pet i pol moram biti na nogama.

Zaza predloži:

— Kad je tako, gospodin će nas onda otpratiti u grad. Barem to. Osim ukoliko vam se društvo ne sviđa.

— Nemojte tako, gospođice Zaza!

Uprla je u nj pogled svojih krupnih, crnih, očiju, ironičnih, da ga fascinira svojim magnetizmom, što obavlja.

Prošlo je četvrt sata u dosadnu razgovoru. Pošto se poslužila kava, tetka Biluca i djevojke odoše se napudrati i staviti šešire. Vratit će se nacrvjenjenih usana i nacrnjenih trepavica.

Iziđoše iz kuće. Skupina pođe ulicom, koju je oživljavao dječji smijeh. Tetka Biluca i Lili sprijeda, a João i Zaza za njima. Išli su razgovarajući naglas, sretni. Bijahu kao obitelj kakva državnog funkcionera. João se osjećao ponosan, što ga prolaznici smatraju za kakva šefa.

U tramvaju je sjeo do Zaze. Čim je tramvaj krenuo, opazio je da ga ona dodiruje koljenom. Kako je ostao miran, nemajući hrabrosti da to provjeri, je li to slučajno ili namjerno, ona se prilijepi uza nj, od ramena do koljena, pritišćući ga svojim toplim tijelom. I duboko uzdahnu, tako da joj uzdah prođe cijelim tijelom.

*

Slijedeće nedjelje João se u isti večernji sat navratio u kuću tetke Biluce. Prozori bijahu zatvoreni. Vrata zaključana, na njima i lokot.

Uzalud je zvonio nekoliko puta. Ni Tigra nije bilo.

Glupan! Trebao je tijekom dana telefonirati i najaviti posjet.

Skupina djece prolazila je dižući dreku. Kad vidješe bojažljiva čovjeka pred zakatančenim vratima, utihnuse i zastadoše. Nato će jedno između djece:

— Gospođa se jučer odselila.

João se okrenu djeci:

— Odselila se?

Bijaše djece svakog uzrasta. Mališani ponavljahu jedan za drugim, u različitim glasovima:

— Gospođa se jučer odselila.

— Gospođa se jučer odselila.

Najposlije jedan mališan od tri godine, kričavim glasićem

protisnu na slogove:

— Gos-po-đa se ju-čel od-se-li-la!

*

Nikad više nije čuo za tetku Bilucu.

*Iz zbirke: Uma noite de chuva,
Lisabon 1944.*

Jedne kišne noći

(Uma noite de chuva)

Loše iskustvo. Sišao sam niza stube Savezničkog kluba, gdje sam izgubio dvije stotine milreisa na ruleti, i mrzovoljan sam gledao kako kiša pada na ulici pustoj i crnoj. Bila me ponijela nesretna želja da provedem jedno četvrt sata među ljudima, pa sam se tako odlučio za onaj mali klub u četvrti Lapa. Sada mi kajanje i bijes tjeraše krv u glavu, sa tisuću osnova da se pošteno osvetim za one dvije stotine milreisa.

Kad sam posljednji put posjetio svoju majku u Iguapi — jer ondane sam ja rodom — rekla mi je, sa zabrinutim osmijehom:

— Nemoj majci donositi nikakvih darova... Pusti to...

A sad, gle, spiskao sam dvije stotine milreisa s onim ništarijama u Savezničkom klubu! Eto, kamo je okrenula moja pomama za društvom.

Pred vratima kluba šoferi i njihovi taksi očekivahu mušterije. Videći me gdje stojim i biram sudbinu, s izgledom rasipna lorda (tako svaki siromah izlazi iz kluba), šoferi mi kimahu glavom, nudeći mi svoj taksi. Superiorno zapalih cigaretu i krenuh pješke, po kiši.

Dođe mi onda volja da se prošetam ulicom Morais. Ulica izgubljenih žena, u kišnoj noći tužna je, neizmjereno tužna. Svjetiljke se odražavaju u lokvama, što ih je kiša nalila. Ulomci pjesama čuju se kroz šipke spuštenih rebrenica. Nigdje nikoga. Samo se negdje u daljini nazire spodoba redara u službi, toga pospanog predstavnika zakona.

— Onda naprijed, Simone!

Tako sam govorio samom sebi, pobjeđujući posljednje skanjanje, kojim se krepost isprečavala. Nisam ja naumio da izložim pogibli krepost. Nikako. Htio sam samo udovoljiti jednom hiru osjećajnosti. Društvo. Htio sam društvo.

— Dobar več!

— Dobar več!

Neki znanac. Upravo kad se najmanje očekuje, jedne kišne noći, kad čovjek zaobiđe ugao poročne ulice, eto ti nevolje u

nevrijeme: pojavi se znanac, znanac koji nas vidi, pozdravi nas, načini ljubazno lice i prođe. Tko? Netko s kime se znamo jedva iz viđenja, netko čija je valjda jedina funkcija u životu — da se tako pojavi. Netko tko postoji samo zato, da nam pokvari raspoloženje, da nas ispuni mrzovoljom.

— Ššš...

— O, ljepoto!

Prva tajanstvena vrata. Ljubav... U meni se javi iznenadan osjećaj, neobičan i mučan. Nitko ne bi po onoj mojoj sjeni pomislio, da u sebi nosim bol, posebnu i tananu, čežnju za društvom i moć da osjećam okolinu.

Kad sam zaokrenuo za ugao, pružila se ulica: pusta u onaj noćni sat. Već je prošlo dva po ponoći, i malo je žena ostalo za prozorima, malo ih je ostalo slobodnih, u očekivanju. Vani, na pločniku, ni jednoga japanskog mornara. Ima li mnogo ljudi, koji kadikad pomišljaju, ovako kao ja, na mornare, koji se, vonjajući po znoju i ulju, iskrcaju i dođu ovamo, u skupinama, pa zabadaju nos u ove kuće, njuškaju i biraju? Oh, kako li su nesretne ove žene, neizmjereno nesretne!

Buć! — šljapnuh nogama po lokvi punoj vode.

Puste li divote! Tako to biva, kad čovjek ide rastresen i kad po glavi prevrće koještarije. Još ću i prehladu na se navući. Ne, ne, ima tu pomoći: otvoren je buffet u ulici Joaquima Silve, hvala Bogu. Uzet ću čašicu konjaka. I pospješih korak, da predusretnem nahladu.

— Simone!

Simone? Zar to neka žena zove: Simone?

— Ššš! Hodi ovamo, Simone, šta se tu praviš lud...

Nije bilo sumnje: mene to zovu. Okrenuh se, da vidim, s kojeg prozora dolazi onaj psikavi glas. (Gospode, kako je moguće da me netko pozna u ovoj ulici?)

— Hajde, gospodine bojažljivko, ovuda! Otvoriše mi se vrata. Iz tame kimnu mi neka glava, kao da zapovijeda. »Bojažljivko!« Baš neobično.

Zastadoh neodlučan.

— Zar si zaboravio, a? Uđi!

Uđoh. Žena za mnom zatvori vrata.

— Ovuda, gore, Simone!

Podoh uza stube, u polumraku. Sve mi to bijaše kao kakav san.

— Kako je dona Candoca?

Dona Candoca! Ime moje majke u dva po ponoći u jednoj kući na ulici Morais! Ah, Simone, diletante društva i ambijenta!

Žena se uspinjala za mnom. Na odmorištu navrh stuba zastadoh i okrenuh se. Svijetlo iz sobe sjalo na širom otvorena vrata i padalo na lice mulatkinje, izjedeno boginjama: Maricota!

— Ti ovdje, Bože?

— Ne, tamo na uglu, — protisnu ona.

Duboko me se dojmilo, dirnulo me do dna srca. Gotovo sam htio zaplakati. Maricota...

— A ti, gle, čitav čovjek, a?

...Maricota iz onoga slatkog vremena, kad sam još u košuljici trčao naokolo...

— I elegantan, gle, gle!

...koja je spavala u mojoj sobi, kraj moje postelje, jer sam se bojao tame...

— Ništa ne govoriš? Zar si nijem?

...dok mi je još na životu bio djed, koji me s njome slao u Hilarijev dućan...

— Ako nisi raspoložen razgovarati, onda idi! Zar ti se jezik uzeo?

Ustuknuh. Maricota me uhvati za mišku i gurnu me u sobu.

— Sjedi tu.

Pokaza na krevet. Bijeli pokrivač bijaše zgužvan. Mrlje od zemlje otkrivahu dodir s čizmama. Na noćnom ormariću ležala novčanica od pet milreisa, otrcana. Po podu razbacani čikovi.

— Sjedi! Nije ti po volji? Dobro.

Radije sam sjeo na kovčeg pokriven nekakvim ručnim radom.

— Maricota, sasvim sam zbunjen od iznenađenja.

— Vidim.

— Šta je bilo s tobom sve ovo vrijeme?

— Eh, kad bih mogla da ti pričam!

— Mnogo je godina odonda, jest. Koliko?

— Hajde izbroj na prste!

Uzeh brojati na prste, kako mi je ironično savjetovala: jedna, dvije, tri, četiri... dvanaest.

— Dvanaest godina! Kako si me samo prepoznala?

— Pa ja sam te odgojila, Simone. Hoćeš li mi dati cigaretu?

I završi priprosto, birajući cigaretu iz moje kutije:

— Eto, prošao si, pogledao si u vrata naše kuće, i odmah sam te

prepoznala. Malko sam mislila: je li to on? Ne, ne može biti nitko drugi: isto ono lice. I evo!

Zamolih je, da mi malko otvori prozor. U sobi bijaše zagušljivo. Vonj prljava rublja i mirisne vodice punio mi nosnice.

Maricota je sjela na krevet, te me promatrala pušeći.

— Nisi ostarjela, Maricota.

— Ne malo!

— Nimalo!

Zaista nije ostarjela. Doduše, izgubila je svježinu prve mladosti, kad je čvrsta i gipka prolazila ispred dućana i izazivala namjernu šutnju među onima, kraj kojih bi prošla. Samo su joj tragovi od boginja malko nagrdili lice. Nije dakle ostarjela, ali je okrupnjela. Postala je zrela, odebljala od dokona života.

— Jesi li se udala, Maricota?

— Kakvi udala! Za onu ništariju?

Pobjegla je iz naše kuće s nekim brijaćem, zvao se Malaquias. Taj je Malaquias svirao violinu, pjevao narodne napjeve i nosio dugu kosu. Kad bi rastegao svoju serenadu u našoj ulici, Maricota je izlazila iz sobe šuljajući se korak po korak i odlazila do zida u vrtu. I jednom su tako nestali. Mom je djedu iskočila žila na čelu i tri mu je dana žestoko udarala. Naš prijatelj, policijski major Rebelo, razvio je svu svoju aktivnost, da pronađe bjegunce. Ali je policijski narednik bio rođak onoga Malaquiasa, i pokazalo se, da su bili u dogovoru. I nikad se više nije čulo ni o Maricoti ni o Malaquiasu.

— Mi smo mislili, da se Malaquias tobom oženio...

— Onakva skitnica? Bog me oslobodio!

— Znači, onda, brzo si se pokajala...

Uzdahnula je i samo napućila donju usnu.

— A otkad živiš ovako?

Maricota sleže ramenima. Ispružila je noge i oči uprla u papuče.

Počela me pitati o mojoj majci, o svima u kući. Rastužila se, kad je čula, da mi je djed umro.

— Jadnik! A od čega?

— Srce.

Ponovno je uzdahnula. Filozofski je vrtjela glavom:

— Od ovog ili od onog, u svakom slučaju valja jednom umrijeti.

Promijeni tok misli i upita:

- Jesi li ovdje u Riju namješten?
- Studiram.
- Šta?
- Medicinu.
- Čekaj magarče, dok trava naraste.
- I nasmija se. A onda će nakon kraće stanke:
- Zašto se ne zaposliš? Ima toliko liječnika!
- Ne bludi zlobna.
- Hm, hm. A napreduješ li? Kad ćeš završiti?
- Dogodine.
- Već?
- Jest.

Zatim promijeni ton:

— A Dona Candoca? Je li ona ostarjela? Uporno je spominjala ime moje majke. A meni, što sam slušao gdje to ime dolazi iz onih usta i u onoj sobi, bijaše kao da netko povlači cvijet po smetištu.

— A, Simone? Jesi li opet zanijemio? K vragu!

— Ista si, Maricota, ista.

Ustadoh. Onaj cinizam, one neprikladne kretnje, ono definitivno propadanje, sve me to boljelo, srce mi se stezalo.

— Čekaj još malo, Simone.

— Žuri mi se.

— Čeka te Francuskinja?

— Kakva Francuskinj a?

— Ako zakasniš, bit će pljuska.

— Čuj! Nemam ja nikakve Francuskinje, idem spavati, eto to je.

Obuzelo me krajnje nestrpljenje. Pograbih šešir. Kakve li neugodnosti! I kakve li muke!

— Pričaj mi još štogod o ljudima tamo u Iguapi. Jeste li još u istoj kući? Ponekad čeznem za njom.

— Jesmo.

Zidovi bi jahu pokriveni razglednicama i slikama. I na ogledalu nad umivaonikom Maricota je za okvir zadjenula razglednice i slike. Pridoh, da pogledam: jedan policijski narednik, mulat, s agresivnim brkom; zatim neka snimka s izleta, livada sa ženama i muškarcima, koji kao u nekome pobjedonosnom slavlju pokazuju boce; čestitka za Božić i Novu Godinu, sa zlatnim slovima, što okružuju dvoje mladih ljudi, koji se ljube; neka crnkinja u kratkoj haljini, pod ruku s

bijelom ženom podrezane kose, debelom, strašnom; neko dijete, zaplašeno, posađeno na ćilim, gleda u objektiv ne razumijevajući, i druge uspomene, od prijateljica, od danguba i ništarija, s nedjeljnih izleta, tričarije tužne i banalne.

Komad sapuna, još mokar, prljao je pjenom mramor na stolu za umivanje. Puce s muške košulje stajalo zaboravljeno. Ukrasni predmeti od porculana bili poredani na vezenoj podlozi s crvenim obrubom.

— Zbogom, Maricota.

— Zbogom onda. Dođi kadgod, da pričamo.

— Dobro.

— Gotovo se nikad ovdje ne zadržavam. Provedem tu u Rijju koji mjesec, a ostali dio godine živim u Taubati. Imam ondje jednog Portugalca. Još nisu ni tri sedmice, što sam došla, a on već piše.

— Ljubav je nešto ozbiljno, Maricota.

Moje je razočaranje bilo tako bolno, da sam okrenuo u bajne savjete, prikrivajući sarkazam tonom razboritosti:

— Jest, Maricota, ljubav je nešto ozbiljno. Pripazi ti toga Portugalca. U novinama se čitaju toliki zločini.

Pođoh prema vratima. Maricota nato ustade s kreveta, potraži šibice i upali novu cigaretu, koja ju obavi dimom i poče gušiti, tako da je morala stiskati oči i nos. Pružih ruku prema njoj...

— Zbogom...

— Zbogom, Simone.

Počela se smijati.

— Zašto se smiješ?

Sva se svijala od smijeha. Čini se, da ju je spopala pomisao na nešto nadasve smiješno.

— Hajde, Maricota, objasni, šta je to. Čemu se smiješ?

Ona najposlije progovori:

— Sjećaš li se onih naših ludosti, noću?

Osjetih se postićen, kad mi je to spomenula.

— Bio si tako strašljiv, Simone...

Jasno, sa osam ili devet godina nisam mogao znati, šta radim. Maricota je sada besramno otvarala zaboravljeni kovčeg mojih sjećanja malog Stendhala iz Iguape. Oh! tepanje instinkta, nejasne pomame, neodređene kretnje intuitivnog djetinjstva! Svi su muškarcu u gradu izazivali Maricotu. Sipali bi dosjetke, kad bi ona prolazila. Bijaše zagrijana atmosfera oko moje dadilje. A samo sam

ja znao njezinu toplu, čokoladnu nagost, samo sam ja poznavao uzbudljivi miris, neobjašnjivo uzbudljiv miris, koji je dolazio od onog tijela. Kako sam se bojao tame, izvlačio sam se iz svoje postelje i tražio da spavam s njome, pod težinom ruku, koje bi me zagrlile. Nekako sam zbrkano osjećao, da ono toplo tijelo krije u sebi nešto meni nepoznato, da vrši funkciju, koja izmiče mome shvaćanju, ali koju je uzburkana krv kanda dokučivala. Tada me Maricota privijala uza se, cjelivala me. Moje male ruke prelazile su svuda po njoj, nailazile na dijelove, što su iznenađivali svojom obraslošću.

— Pazi, da ne padneš niza stube.

— Ne brigaj.

— Onda, laku noć, Simone. I javi se opet.

— Hoću, Maricota.

Otvorila mi je ulična vrata. Izišao sam na hladni noćni zrak.

— Doviđenja, Maricota.

— Kad budeš pisao kući, pozdravi od mene donu Candocu.

Ah, bijaše se previše toga nagomilalo! Išao sam sav smušen. Sudarih se s nekim crncem, što je prolazio pločnikom. Hodao sam kao pijan. U meni se komešala bol i tuga, prelijevala me žalost i neka daleka čežnja, nekakva mi muka srce stezala, javljala se pobuna... Život!

Hladnoća mi u noge prodirala, ledila ih. Tada se sjetih, da su mi cipele namočene vodom. Lijepo! Sad neću umaći. Uhvatit ću prehladu! Lijepa li mi posla!

Brzo uđoh u buffet. Priđoh tezgi i zatražih čašicu konjaka. Točioničar otvori ormar i dohvati bocu: baš mi je htio natočiti, kadli ga ja, ponesen nekom jačom željom, prekidoh. Časak sam oklijevao...

— Imate li tu kakav séparé?

— Eto, na ta vrata u dnu. Hoćete li, da vam onamo donesem?

Još sam se skanjivao... Uostalom, noć je ionako izgubljena za ispravnost i za vrlinu. *Similia similibus curantur*. Klin se klinom izbija. Društvo i atmosfera u buffetu (zacijelo u separéu ima pijanaca) dobro će mi činiti. Mojoj je potištenosti trebalo alkohola, alkohola...

— Donesite mi bocu onamo.

I glavinjajući udoh na vrata u dnu.

Iz zbirke: *Uma noite de chuva,*
Lisabon 1944.

Mala prijateljica Tereza

(A amiginha Teresa)

— Pogriješili ste! — uzviknu gospodin Soares krupnim i autoritativnim glasom. — Napišite drugo pismo. Nije četiri stotine, nego pet stotina bala. Gdje ste samo pronašli te četiri stotine?

Paulino uze papir, što mu ga je šef pružio, sjede za pisaći stroj i poče kuckati.

Bijaše on momak dvadesetgodišnjak, kojemu je mirnoća i ozbiljnost lica davala nešto stariji izgled, izgled nepotpune odraslosti. Nedavno je došao sa sjevera. U Riju je živio sam. Nitko mu nije znao obitelji ni veza. Znalo se samo, da se u uredu pojavio jednog jutra, prije dva mjeseca, s pismom za gospodina Soaresa. I da je na kraju prvog mjeseca poslao gotovo sav novac u svoj anonimni zavičaj.

Kako je došao, tako je i ostao da radi u šefovu odjeljku, kao nekakav tajnik, kojemu se ne pridaje veća važnost negoli podvorniku. Uvijek je dolazio u osam, preko podneva nije izostajao više od četrdeset minuta, koje mu je davao gospodin Soares, a odlazio je iz ureda istom onda, kad bi mu to rekao šef ili prokurist. Često bi ga gospodin Soares znao zadržati do kasno, sve do noći. Po cio dan Paulino bi bez riječi ostajao u šefovoj sobi i radio, što bi mu šef naređivao, to jest uvijek pisao dopise i katkad obavljao poslove vani, kad nije bilo teklića.

Gospodin Soares bijaše čovjek visok, krupan, osoran; kad bi se kome obraćao, među obrvama skupljao mu se nabor, a u glasu mu uvijek bilo prizvuka neke ljutitosti. Htio je, da svi u razgovoru budu kratki. Nitko mu nije bio po čudi, osim njegove kćeri.

Terezi bijaše osamnaest godina. Društvena kronika govorila je o njoj ne štedeći lirске pridjeve. Išla je u društva, na priredbe, čajeve, plesove. »Gospođica Tereza Soares, sa svojim krupnim crnim očima, sa svojom lijepom i svježom zagasitom kožom, savršenim rukama, ritmičkim pokretima, vitkom pojavom, pobuđivala je udivljenje među svima...«

I zaista je bilo tako.

Tereza je dvaput-triput u tjednu navraćala u očev ured, oko pet

poslijepodne, na putu na kakav čaj. Kad se prvi put srela s Paulinom — gospodin Soares bijaše izišao, da nekim prijateljima pokaže svoju tvornicu u Tijuci — zbunila se. Ali kako je zbunjenost u Paulina bila još i veća, ponajviše zato što ga je zatekla gdje kradom čita neku knjigu, brzo se pribrala:

— Gospodin je novi očev namještenik?

— Tako je, gospođice, ja sam novi namještenik gospodina Soaresa.

— Sin udovice jednoga njegova prijatelja, nije li tako?

— Točno gospođice.

— Paulino...

— Paulino da Costa.

— Ali ja vas poznajem iz Rija... Vaše mi je lice poznato.

— Zacijele se varate. Istom sam peti dan u Rijju, a treći u ovoj kući.

— Ah! A u kojem ste gradu rođeni?

— Nisam iz grada... Rođen sam u pokrajini, u saveznoj državi Pará.

Tereza se blago osmijehnula toj jadnoj sudbini, što je došla na svijet u nekom zabitnom mjestancu savezne države Pará. Sjetivši se knjige, koju je Paulino čitao, zatraži da joj pokaže.

— Gospodin voli čitati? — upita sklapajući knjigu.

Paulinov melankolični smiješak kao da kazivaše: »Pa to je jedino što volim!«

— »Eugenie Grandet«... Već staro! Gospodin voli Balzaca, ili... čita, samo da čita?

Paulino ponovi smiješak, ali još melankoličniji.

Otkuca pet sati, i ona se brzo oprostila, stisnuvši Paulinu ruku sa simpatijom, koja ga je dirnula.

Tereza se češće navraćala u očev ured. Kad bi otac ondje bio, rastreseno bi momku. Kazala »Dobro več« te bi, s izvjesnom nedužnom koketerijom, pošla da poljubi oca u naborano čelo, za kojim su se rojile misli.

Gospodin Soares bijaše u dnu srca zadovoljan, kad bi se pojavila kći, premda je neodređeno osjećao, da ona poslovna atmosfera, ni sam ne zna zašto, ponešto profanira tu kćerinu pojavu. I zato je bio još zadovoljniji, kad bi kći izlazila, živahna, ostavljajući u njemu nježnost blage zvijeri.

Namještenici su je međusobno zvali »Smiješak«. Prije nego što

bi ušla u očev odjeljak, gdje je na vratima od neprozirna stakla pisalo »Direktor«, Tereza je morala proći velikom dvoranom, gdje su se uznojeni namještenici saginjali nad trgovačkim knjigama ili nad omotima uzoraka, pa onda dugačkom prostorijom, što se oteгла poput kakva hodnika, a bila krcata vrećama, balama i sanducima. Svima se diskretno smiješila, pozdravljajući ih, i nježna i dražesna nestajala u pisarnici, što se nalazila na kraju hodnika. A namještenici su potihom komentirali:

— »Smiješak« je danas još ljepši.

— Zaprošit ću »Smiješak«, pa sam bez brige za život — kazivali najsmioniji.

Poslije neko petnaestak dana Paulino se lijepo sprijateljio s Terezom. Posuđivali su jedno drugom knjige, krijući od gospodina Saorsa. Čak su i pred njim, kad bi Paulino bio bez posla, zapodijevali razgovor o ugodnim stvarima.

— Lijep dan!

— Zrak je tako mirisao, kad sam jutros išao u ured.

— A more, ovako predvečer, ispunja me željom da se pretvorim u napušteni brod... Zamislite!

— Zamišlj am, dakako, koliko bi uživali galebovi...

Smijao se. Gospodin Soares, zauzet pisanjem, trgnuo bi se čuvši smijeh i zvao bi kćer pod bilo kakvom izlikom. Dvorana bijaše tijesna, s pisaćim stolovima, koji su je svu ispunjali, i s ormarima, što su bili krcati golemih knjiga. Prozor je gledao na skupinu jednokatnica, nad kojima se plavio krajičak neba.

Gospodinu Soaresu nisu se sviđali oni razgovori. Ali je vidio, da gode njegovoj kćeri, pa je puštao. No uvijek je, kad god bi našao manje-više dostatan razlog, zvao Terezu, ili joj rekao, neka ode, da ga ne smeta, ili bi zajedno izišli. Često bi, pred njom, prigovorio Paulinu, instinktivno:

— Niste mi dali pismo za zastupnika u Manaosu. Je li u redu? Šta ste radili cio božji dan?

Paulino bi prišao stolu, prekopao po mapi i pružio pismo.

— U redu je! Niste vidjeli.

Tereza je sada, bez neke svjesne namjere, više voljela da u očev ured odlazi, kad oca nema ondje. Obično bi prije toga telefonirala. Ali je Paulino djevojku smatrao okrutnom zbog njezine navade da kadikad izrekne kakvu malu ironiju pa da onda sa smiješkom i čvrstim pogledom čeka, da vidi, kakav je učinak

proizvela. Ponekad mu se opet činila suosjećajna. Pričala mu je o svojim društvima, šta je vidjela, šta su joj govorili, o beskrajnim komplimentima, zaklinjanjima... U tom je pripovijedanju bilo ženskog uživanja, i da bi profinila mučenje, služila se slikovitim frazama, živahnim stilom, mijenjala glas u svim bojama.

— Na posljednjem plesu u kubanskom poslanstvu... što je divan onaj ministar Viera... bilo je lijepog iznenađenja...

Paulino da Costa bijaše još ponizniji, samo je slušao. I srce mu kanda utihnulo. Bila je to slatka muka, prodorna, neobjašniva, slušati je kako pripovijeda i gledati one grudi i ramena, što su ih muške ruke stezale u ritmu crnačke glazbe i plesa. A ipak je znao, da je jedini njegov prijatelj u Riju ta mala prijateljica Tereza.

— Kad biste slučajno otišli odavde, gdje bis se zaposlili?

— Ja? Nigdje. Znete, kajem se, što sam uopće došao ovamo.

Bilo je dana kad je gospodin Soares s njime bolje postupao, bez onih uzvika nestrpljenja i bez gundanja i prijetnja. A momak je u tome osjećao utjecaj male prijateljice, preporuku što je izrečena za stolom ili za stanke u kazalištu.

Jedne večeri šef mu reče:

— Bili biste mi potrebni večeras kod kuće. U osam i po. Valja nam sastaviti neki izvještaj.

Tereza, koja bijaše prisutna, javi se sa svojom idejom:

— Tata, mogao bi gospodin doći u sedam, pa večerati s nama.

Gospodin Soares pogleda kćer i obori glavu, nekako postidjen, kao da ga je tkogod zatekao gdje vara na kartama.

— Dobro.

Paulino htjede da se izvuče:

— Zaista mi je žao, ali bi trebalo da u sedam budem u gradu...

— Nemate bolje izlike? Ne brinite, u nas kod kuće nema nikakvih ceremonija.

U blagovaonici u kući gospodina Soaresa Paulino je čitavo vrijeme osjećao kao da ga nešto pritišće i davi, bijaše mu sve na muku. Nije ga zasjenjivao sjaj i bogatstvo, a ni ona luksuzna atmosfera domaćeg raja. Ali je neprestano osjećao na sebi pogled sivih i hladnih očiju done Noemije jer je u njezinoj suzdržljivosti jasno čitao: »Šta ćeš ti ovdje? Zar ne vidiš, da ti ovdje nije mjesto?« Za stolom su bili i drugi znanci obitelji Soares. Među njima i neki momak s monoklom, bljedolik, s tankim crnim brkom, vrlo odmjeren sa svojom prijateljicom. Paulino se kajao, što je prihvatio

poziv...

U jedan poslije ponoći, kad je izišao iz šefove radne sobe, umoran od neprestanog kucanja po pisačem stroju, umoran od svega onog, što mu je mučilo misli dok je mehanički pisao, Paulino se našao u Terezinu vrtu, gdje je ona običavala provoditi poslijepodne, u smijehu, s momcima koji su obiteljski prijatelji, kao onaj s monoklom, s momcima koji su živahni, okretni, sa sportskim kretnjama, uljudni u ponašanju. Razlila se mjesečina, Paulino se osjećao sam i napušten. U tihoj palači samo je kroz zatvoren prozor radne sobe izbijala pruga svjetlosti, ali se ona doskora ugasi. S lijeha u vrtu dopirao zanosan miris jasmína. Paulino se prisjeti stihova Luisa Delfina:

*Sitne stope idu tuda,
ruku njenih trag je svuda,
miris joj se stazom vije,
na svem svijetu slađeg nije.*

I nađe se s onu stranu vrata. Silazio je tihom ulicom i još jednom, posljednji put, bacio pogled na usnulu kuću.

Kad se to jutro probudio, osjeti kako se u njemu nešto opire na pomisao da se vrati u ured, da se vrati običnom životu, onoj mucii... Tamo će biti gospodin Soares sa svojom krupnoćom i s onom svojom borom, što mu je uvijek urezana među obrvama. Podvečer će se pojaviti Tereza, na petnaestak minuta, da brblja o Balzacovim romanima, da pokaže svoj ukus i obrazovanost. I da ga gleda pogledom prijateljstva, koje ponizuje, ponizuje...

Dan bijaše vedar i topao. Ljetni sjaj još je teže padao na njegovu bol, kojoj kanda nije bilo lijeka. Onda donese odluku. Šta ga se uostalom tiče, ako je ta odluka romantična?

»Gospođice Tereza! Zahvaljujem vam na dobroti i na snu, kojim ste ozarili moj jadni život. Odlazim... Šta za vas znači moja odsutnost? Ah, ništa! Drugi će doći na moje mjesto u uredu, a Vi ćete biti dobri i smiješiti mu se. Bit ćete pažljivi i razgovarat ćete s njime o knjizi, i pripovijedat ćete o svojim trijumfima, a on će maštati, trpjeti Želim, da u mom sjećanju i nadalje budete divna, nježna, zanosna nemoguća prijateljica, mala prijateljica Tereza...«

Kad je Tereza sutradan odjurila u pension, gdje je Paulino stanovao, gazdarica, stara udovica koja je na bradi imala strašnu

bradavicu, objasni djevojici:

— Gospodin Costa jučer je brodom otplovio na Sjever.

Tereza tada podiže ruku na oči, krijući suze, i promrmlja uz dubok uzdah:

— Bilo je i bolje tako...

A stara gazdarica, bolno nabraivši čelo, zaključii:

— Bio je to dobar stanar.

Iz zbirke: *O crime do estudante Batista,*
São Paulo 1945.

Egoist

(O egoista)

— Da znaš, prijatelju, ženim se. Inácio pokaza na licu neodređen smiješak, te će nekako kao s mukom:

— Čestitam...

Onaj me smiješak ranio. Ono, kako je šutke prešao preko činjenice, ono »čestitam« u Inácijevim ironičnim uštima, ranilo me, mučilo. Eto šta je Rio de Janeiro učinio od Inácija! Gotovo sam svake noći, u onom baru, susretao Inácija, bogata i dokona liječnika, koji nije pokazivao ljubavi za kliniku. Njegovo mi je društvo godilo samo četvrt sata — onih desetak-petnaestak minuta, što sam ih posvećivao svježem pivu iz bačve, u jedanaest i po.

U ono doba bijah se zagledao u Carlotinhu Novais. Sad sam je zaprosio i odredio vjenčanje za prosinac. Nakanili smo da medeni mjesec provedemo u Buenos Airesu. A onda bismo, po svoj prilici, u Sjedinjene Države.

— Baš si glup s tim tvojim smiješkom! Nato Inácio razvali usta i prasnu grohotom: bijaše mu smiješna moja osjetljivost.

Od te sam ga noći izbjegavao, uklanjao mu se. A Inácio me otkrivao i odvodio u točionicu. Zabavljao se gledajući me kako sam se iskreno zanio.

Ja sam u Ináciju Gomesu nalazio zbir svega omrznutog. U mojim očima bijaše on utjelovljenje bezosjećajnosti i cicijašenja. Njegovo bogatstvo nije nikad nikome koristilo. Ni njegova inteligencija. Ni njegova duša. Odlazio je na kratka putovanja u Europu s budžetom raspoređenim u tančine. (Znao je hotele, u kojima se plaća franak manje na dan.) Imao je najbolje knjige, kojih se nitko nije doticao. Odvajao je, svakog mjeseca, »svotu od dvije stotine milreisa za ljubav«.

— Ja vodim ljubav po umjerenoj cijeni — znao je reći.

I, opet iz škrtosti, stanovao je u vrlo bogata strica i strine, od kojih je očekivao nasljedstvo.

Pred njim bi mi se i nehotice misao dohvaćala tolikih ljudi, koji nisu imali ni bogatstva ni vlasti, a ipak su pokretali društvene snage na korist svoju. Na primjer, pipničar, koji nas je služio pivom. Bijaše

određen da bude jedan od onih. Jednom nam je povjerio, kako sastavlja novac, da podigne pekarnicu u četvrti Meyer. Kakvih li korisnih posljedica po mnoge!

A Inácio ogrezao u škrtosti. Kad bi mi ustrebalo deset milreisa... Jest, nema sumnje, pipničar bi mi uzajmio. Uostalom, ja sam svake noći plaćao pivo.

Logično je: Ináciju i sama pomisao na ženidbu bijaše strahota.

— Moj je ideal da uvijek budem samac, da ostanem neženja. Ništa ljepše nego noću doći kući, okupati se u mlakoj, vodi, odjenući pidžamu i čitati novine, sam, na miru, na širokoj postelji, bez žene koja te uznemiruje, koja jada i zanovijeta i traži novac za sutrašnji dan.

Neka mu nitko ne govori o stalnoj ljubavi.

Odvratna mu je perspektiva postojanosti...

Branio je paradoksalne ideje, da me sablazni:

— Ženi je, u idealnom društvu, funkcija da daje državi djecu. Država će uzdržavati plodne žene. A jalove će imati drugu funkciju. Zabavnu i ne manje važnu!

— Pročitao sam i čuo mnogo nezdravih misli o ženi. To je omiljela tema i onih, što se zovu »mislioci«. Te žena je ovo, te žena je ono... Ne znam, nije li razlog u tome, što nisam mislilac, te nikad nisam stvorio nikakav općeniti pojam o ženi. Pred ženom ja osjećam, samo osjećam, a ne mislim.

Osjećam simpatiju, ili želju, ili divljenje, ili ravnodušnost. Moje duhovno siromaštvo ne dopušta; mi nikakav sjajni let misli. Ali me ta moja osrednjost stavlja pod zaštitu filozofije, ili me nagoni da predložim društvene sisteme.

Vjerujem i to, da su mi žene uzele mnogo vremena, pa je to uzrok što mi ne ostaje dokonih časova da mislim na njih.

*

Nisam se oženio u prosincu.

Pojava Sonje Marozove, ruske tipkačice, bijaše novo poglavlje u mome životu malog inženjera. Bio sam pozvan da radim na gradnji željeznice u unutrašnjosti Paraibe, a Carlotinha Novais, koja je vrlo otmjena, našla je, da goroviti kraj Paraibe nije prikladan za nju. I onda se pojavila Sonja Marozova, lijepa i kobna. Baš kao Ruskinje iz romana. Pojavila se i svega me obuzela.

Za razliku od Carlotinhe, Sonja je maštala o unutrašnjosti

Paraibe. Htjela je da ide sa mnom. Mamilo ju nepoznato. Zamišljala je, da će vidjeti tigrove, lavove i slonove. A ja sam joj morao potkresati snove, smanjiti na naše nacionalne proporcije jedne brazilske pantere.

Sonja Marozova bijaše prekrasna za jednog inženjera na početku karijere. Imala je hrabrosti da pođe u divljinu unutrašnjosti.

Nije bilo moguće ništa drugo: poslao sam pismo Carlotinhi Novais i objasnio joj neizmirljive suprotnosti, što su se ispriječile u našem životu: ona tako zaljubljena u Rio de Janeiro, da ne može zamisliti život izvan glavnog grada; ja pak pred bliskim životom izgnanika u divljini dalekog Sjeveroistoka, čovjek radin i nezgraplan...

Nekoliko dana prije nego što sam imao otploviti, susretoh se s Inácijem, te ću mu odmah, vrlo srdačno:

— Da znaš, razvrgao sam, nema ženidbe.

Mislio sam, da će me zbog toga zagrliti, zbog toga čina, koji me, prividno, svrstavao pod njegove ideje.

Jedva se nasmiješio i smiješak popratio lakim prezirom.

— Nije važno. Nećeš umaći. Rođen si za brak.

Rasrdih se. Kako je Inácio mogao pogoditi misao, koja mi je počela kopkati po mozgu!

Zaista, ne mogu shvatiti čovjeka bez sistematskog posvećivanja voljenoj ženi. A on još, gle, veli »za brak« s takvim naglaskom, kao da poštena namjera i želje za brakom znači nekakvu podređenost ili manju vrijednost, koja ponizuje.

Bijaše, kao da me Inácio Gomes ima na dlanu, kao da već zna za moju tajnu. Jest, lud sam, opijen Sonjom Marozovom. Nisam više mogao zamisliti život bez nje. A odatle do braka samo je korak...

Te noći, jaz koji me odvajao od Inácija, još se više proširio. Čovjek, koji je razotkrio tajnu naše duše, nije nam drag. Ne možemo ga obmanuti. A ne podnosimo pomisao, da ne možemo nekoga zavarati.

Unatoč mojoj ravnodušnosti, Inácio je uzeo govoriti o sebi. Otišao je od strica i strine, koji su ga u posljednje vrijeme počeli prekoračiti zbog njegovih pretjeranosti i ludosti. Kupio je vilu u otmjenoj četvrti Copacabana, malenu i komfornu. Ondje je smjestio svoje knjige, svoje naslonjače presvučene kožom i jednu staru Njemicu, da vodi kuću. Sad je sve uredio i okrenuo po svojoj volji. Kako li je život bio ugodan!

*

Sonja Marozova pošla je sa mnom u Paraibu, bešćutna na uvredljive i bestidne prijedloge, što joj ih je u pismu izložio nekakav tip, koji je, čini se, bio bogati vlasnik jednog kinematografa.

Ljubav za nepoznatim bijaše Sonji u krvi. A bila je i poštena, premda toliki ljudi, od mnogobrojne rase Inácija Gomesa, ne mogu pojmiti poštenje u jedne ruske tipkačice.

*

Nismo se obogatili, kao što smo se nadali. Poslije dvije godine provedene na građnji željezničkih pruga, a bez lova na brazilske pantere i bez nikakvih junačkih pothvata, vratili smo se u Rio, s malim Casimirom Nicolom u naručju, rumenim i punačkim, othranjenim na slavenskim grudima moje žene Sonje.

Najprije sam bio u iskušenju zbog ponude da podignem jednu tvornicu električnih uređaja saveznoj državi Parana. Mamili su me izvanredno povoljnim ugovorom.

Tek kad sam se obreo u Riju, vidio sam, koliko sam se zapravo promijenio. Jest, zaista sam rođen za brak. Nisam više dolazio u napast da lutam noću...

Ipak me jedne noći ponijela želja da uz glazbu i pivo provedem pol sata u baru, u koji sam nekad običavao navraćati. I popustih svojoj želji.

I nađoh ondje, dakako, Inácija Gomesa. Bijaše na istom mjestu, s istim novinama raširenim pred nosom, s istim šeširom i istim štapom, što ih je odložio kraj istog stola.

Nije se ni najmanje iznenadio. Nije se začudio ni mome brku, što je porastao na suncu divlje unutrašnjosti. Kao da smo još jučer bili zajedno kao da smo se sinoć rastali.

Kimnu mi glavom na pozdrav i ujedno pokaza da sjednem na praznu stolicu do njega.

I sjedoh.

*

Avantura jednog nevaljalca i lupeža. Inácio je jednostavno priznao, gotovo prostodušno, da se zaista ne može zamisliti veće lupeštvo, nego što je njegovo.

Žena bijaše udovica. Svakog jutra Inácio je izlazio iz kuće te

išao u grad, gdje je običavao doručkovati, jer nije imao drugog posla... (Inácio je držao ordinaciju u ulici Assembleia, ali se u njoj nisu pojavljivali pacijenti. Na vratima je stajala ploča:

Dr. Inácio Gomes — liječnik.

Jedina funkcija te ordinacije svodila se na samu funkciju jednog divana.) Kad bi vidjela onoga gospodina ozbiljna izgleda, uvijek dobro odjevena, s berićetnom gojaznošću, od koje mu se nadimao ogrtač, udovici bi srce slatko zakucalo.

Ukratko, Inácio ju je zaveo. Zaveo ju je ozbiljnošću, staloženošću, skladnošću, časnim snovima, što ih je njegova pojava ulijevala u jedno srce udovičko.

Miloca je stanovala s ocem i jednom udatom sestrom; u kući još bijaše i sluškinja. Valjalo im dakle biti na oprezu u ljubavi, da ne bude komentara.

Jednog dana Miloca banu u ordinaciju sva skršena:

— Inácio, ja sam zatrudnjela.

Inácija, koji je ljenčario opružen na divanu, preli hladan val. Zar je moguće? A onda u njemu bukne mržnja na Milocinu plodnost, što je došla u nevrjeme. On, čovjek koji voli slobodu, pa — otac! Objedivao je Milocu s izdaje.

— Ti si kriva! Htjela si dijete, da me uhvatiš! Ali ti je uzalud posao. Ja sam neprijatelj braka!

I skoči uzbuđen i uzšeta se gore-dolje po prostoriji.

A Miloca, sva crvena od stida, briznu u plač, pade na stolicu te će jecajući:

— Onda... onda ću ti pokazati... da nisam ja htjela... Otići ću primalji... pobačaj...

Inácio Gomes stade zastrašen. Posljednji broj »Liječničkog svijeta« objavio je jedan njegov članak o profesionalcima, koji vrše nasilne pobačaje. Napisao je Inácio učenu i iscrpnu usporednu studiju... Govorio je o praksi u Engleskoj, Njemačkoj, Italiji, Rusiji, Francuskoj, Španjolskoj, i Portugalu, spominjući slučajeve, ističući državnu skrb i rat, što je pokrenut protiv ubojica. Završio je zanosnim pozivom, kojim svraća pozornost parlamenta.

Sad se smeo, prestravio. Miloca se tresla u očajnim jecajima.

— Jest, idem... Pokazat ću ti, da sam iskrena ... Ne želim tvoje zlo...

Inácio Gomes bijaše pobijeđen; nije bilo drugog načina da se

izvuče iz onog položaja.

Sukobljavao se sa samim sobom, teško mu bilo ubiti dijete... (A Inácio je napol postidjen priznavao tu činjenicu, da su se u njemu pojavili sukobi, protuslovlja. Po njemu, jak čovjek ne poznaje protuslovlja, u njemu nema oprečnosti.)

Odlučili su da odu nekoj primalji, kojoj je policija prijetila zatvorom i upala joj u kuću prije nekoliko dana. Iz novinskih izvještaja saznali su adresu.

Miloca je odande izišla i taksijem se odvezla kući u Copacabanu. A sutradan bijaše na umoru.

Milokina sestra poslala je sluškinju u rano jutro, da kuca Ináciju na vrata. Zvali su ga, da odmah dođe.

Miloca zapala u hladnu groznicu. Infekcija bila u toku, strašna.

Čuveni profesor Bertoldo, kojega je Inácio pozvao, nije rekao ništa određeno. Sumnjivo je pokretao glavom.

Okupljena obitelj treptjela u strepnji, upirajući pogled u nj. Opet je krenuo glavom... Trebalo je čekati.

Videći gdje Miloca umire, Inácio Gomes, već bez daha u strahu od možebitnog priznanja *in extremis*, sakupio je svu obitelj i obećao, svečano, da će se, ako se Miloca spasi, njome oženiti. Otac, star i tih, odobrio je kimnuvši glavom. Sestra ronila suze od muke i plakala od ganuća, videći gdje se Miloci, ako Bog htjedne, otvara lijepa budućnost.... Zet, čovjek s licem sušičavca, sumnjičavo je gledao na ono nenadano oboljenje i nije ništa govorio.

Da rastereti savjest, Inácio potraži drugog kolegu. Ovaj bijaše njegov školski drug, dobričina, koji nije imao učenjačke reputacije, te je vršio liječničku praksu po predgrađima. Inácio se nadao, da će taj liječnik, njegov školski drug, kad umre Miloca — a to je neizbježno — napisati uvjerenje o smrtnom slučaju ne spominjući zločin.

Došao je kolega, pregledao Milocu i nakon pet minuta napisao recept. I odmah je otišao, jer je imao posjetiti još neku bolesnicu u Cascaduri.

Mjesec dana poslije toga čuveni je profesor Bertoldo, ulazeći u tramvaj, razrogačio oči od iznenađenja.

— Dobar večer, gospodo!

Miloca je bezbrižno išla u grad, zdrava i nasmijana.

*

Naviknut na tanana mudrovanja, Inácio je u svojoj žalosti umovao i u sebi pravio pregled slučaja:

— Želim li se ženiti? Ne. A trebam li se ženiti? Trebam. E, onda ću se oženiti.

I zareda da posjećuje kabarete, da se omami. Ali ga je pitanje mučilo:

— Ne želim. Ako ne želim, onda i neću. Ali moram. A kad moram, oženit ću se.

Miloca bijaše žena skromna, udovica nekog urara. Nije imala obrazovanja ni horizonata. Život u zajednici s njome — strahota, mišljaše Inácio. Nije bila na visini njegove bogate biblioteke. Inácio Gomes muku mučio.

Amarante, koji je imao ljekarnu u ulici Nossa Senhora u Copacabani, spasio ga.

I Amarante bijaše samac, neoženjen. Svi su ga voljeli u četvrti, jer je sirotinju pomagao i davao joj lijekove, a bogate ljubazno susretao. Bio je on momak četrdesetgodišnjak, a u toj je četvrti živio već deset godina.

U svojoj krizi savjesti Inácio se povjeri Amarantu. Ispričao mu je, u povjerenju, o svojoj vezi s udovicom, o pobačaju, o infekciji, o svetom obećanju pred porodicom i o kajanju zbog tog obećanja...

Amarante se samo nasmiješi i reče:

— Nemojte se ženiti.

Kako? Da se ne ženi? A svečano obećanje pred okupljenom porodicom, u dramatičnim trenucima kad se činilo da će Miloca umrijeti?

Amarante se i opet nasmiješi:

— Nemojte se ženiti.

— I ja bih to. Ali kako? Gdje je put i način da izbjegnem ženidbi?

— A volite li vi tu ženu?

— Kakva li pitanja, gospodine Amarante! Pa to je bila slučajna veza. Jedna od onih...

— Onda se nemojte ženiti.

I u povjerenju nadoda:

— Niste joj vi prvi ljubavnik.

Inácio bijaše pogođen. Sumnjao je već nešto o tome, jer se u toj četvrti govorilo o Miloci; ali nitko nije iznosio ništa pouzdano. A njegova je taština tražila, da on bude prvi...

Nije htio da se pred ljekarnikom pokaže prevarenim:

— Znam, gospodine Amarante. Znam, jer sam čuo nešto o njoj. Ali otkad sam dao obećanje, pitanje više nije u tome, je li ona poštena ili nije.

Nato Amarante, da dokrajči slučaj, stavi ruku Ináciju na rame te mu otkri:

— Ja sam joj bio prvi ljubavnik. A drugi Peres, iz gostionice.

Inácio uprije pogled u Amaranta: bijaše ovaj čelav, dežmekast, blijed, buhava lica. Pokreti mu spori, sav je mlitav kao kakav bolesnik. Vonjao je medikamentima. Miloca je dakle bila u Amarantovu zagrljaju! A onda u zagrljaju onoga Peresa iz gostionice!

Suho je zahvalio i brzo izišao.

Poslao je staru Njemicu po Milocu: neka odmah dođe u grad, važno je.

U ordinaciji, sat poslije toga, Miloca je, stavljajući šešir na stol, zabrinuto upitala:

— Što se dogodilo, Inácio?

Mrk, on odmah prijeđe na bitno:

— Miloca, neću se tobom oženiti.

Miloca se stresla.

— Neću. Kad sam dao svoju riječ, mislio sam, da ti je čista prošlost.

Miloca bijaše blijeda. Očajna je pogledala u nj i upitala:

— Moja prošlost da nije čista?

Inácio Gomes prekide raspravu:

— Miloca, Amarante iz ljekarne bio ti je prijatelj. A poslije njega Peres!

Miloca se strovalila na pod.

*

Imao je veze i utjecaja na policiji i u odsjekul za narodno zdravlje, te je uzeo progoniti Amaranta. Proganjanje podmuklo, uporno i kobno. Zašto? Nije znao. Naozubio se na nj.

Denunciran mnogo puta, Amarante je trošio novac na parnice. Umalo što ga policija nije strpala u zatvor kao prodavatelja otrova pokvarenjacima.

Amarante bijaše utučen. Gradska četvrt bijaše solidarna s njime, znalo se, da je sve to pakleno djelo Inácijevo. Sastavili su,

potpisali i uputili podnesak Predsjedniku Republike.

Sve u sve, Amarante je najposlije propao i nestao.

Ogorčenje protiv Inácija postalo bučno. Kad bi prolazio, ozbiljan, debeo, sa svojskim svežnjem novina pod miškom, lupali su mu prozorima. Nek se pralja jednom na nj okomila:

— Da, lijepe li mi policijske prišipetlje!

Inácio je iznajmio vilu nekim Englezima, a sam se ponovno preselio stricu i strini.

Udovica, s ostalom obitelji, prešla je poslije raskida u četvrt Vila Isabel.

*

Gledao sam Inácija netremice, savršeno mirno. Odurni egoizam dao je svoj najljepši cvijet: niskost zamršenu i nakaznu. Kako li se samo dobro osjećao izvršivši što je namjerio!

— Ne razumijem samo jedno — na kraju će Inácio: — ni danas mi nije jasno, zašto sam progonio ljekarnika. Nema sumnje, dugujem mu veliku zahvalnost. Osokolio me, ulio mi hrabrosti da reagiram. A ipak sam ga gurnuo u propast, istjerao ga iz četvrti, iz grada, a možda i iz zemlje. Život sam mu zagorčio. Možda se i ubio.

Polako je ispijao pivo. Izvukao je iz džepa pismo i pružio mi ga. Čitao sam: »Inácio, ne mogu bez tebe. Mnogo sam pretrpjela, ali opraštam. Ne mogu te zaboraviti. Miloca.«

Smijuljio se tašto i pakosno:

— Teško je biti lijep!

— Istina je — pritvrdih ravnodušno.

Izvukao sam sat: već ponoć! Jadna Sonja... I mališan, koji je nešto bolestan... možda početak ospica...

Ustadoh, a on stade prosvjedovati:

— Rano je. Sad mi štogod pričaj o Paraibi.

Navaljivao sam da idem. Na nogama, stavljajući šešir na glavu, odgovorih mirno:

— Nemam ništa novo, ništa što bi trebalo pričati.

A on bio uporan, htio je, da pričam, da bih ga rastresao.

— A tvoja bivša zaručnica? Jesi li se pomirio s njome? *On revient toujours...*⁴

— Ne, nisam.

⁴ Početni dio francuske poslovice: *što jednom omilje, nikad ne omrznu.* — Prev.

— Ama čekaj, čovječe, kud si navro. Sigurno imaš štogod zanimljivo da kažeš. A kako je tamo u Paraibi?
— Ništa ne valja.
— A djevojke?
— Ni one.
— Nije moguće, da se nisi ondje ni u jednu zagledao! Možda si se čak i oženio!
Mnogo je htio znati. Ovaj put našao me zatvorena, zalivena.
— Kako! Ipak je brak tvoj kraj.
— Možda. Laku noć.
I u tim riječima iziđoh.
Jesu li ospice? Casimiro Nicolau svega me zaokupljao.

Iz zbirke: *Uma noite de chuva,*
Lisabon 1944.

Priča u zoru

(O conto da madrugada)

»... I tako sam živjela do petnaeste godine. Tada sam pročitala svoj prvi roman. Ljubavni roman. Uostalom, ne ide mi u glavu, da ima romana, koji nisu ljubavni. Zar se sve ne vrti oko ljubavi? I eto, kad sam pročitala knjigu, dogodila se promjena u mome načinu mišljenja i osjećanja. Imala sam potrebu da volim, da nosim nekoga u srcu. Jedva je to ljubav, zar ne, momčiću? Drugo, drugo je ljubav!

Već sam vam rekla, da mi se majka zove Paula? Lijepo ime, zar ne? Strašno sam željela da se zovem Paula. Za mene je to najljepše ime. Mojoj majci bijaše onda četrdeset godina, bila je vrlo iznurena i gotovo sasvim sijeda. A bijaše najbolja među majkama. Prala je drugima rublje i izbivala iz kuće. Tom žrtvom, živeći od toga teškog posla, pružila mi je dobar odgoj. Mislite li, da ne znam ponešto francuski i da nisam upućena u glazbu?

Stanovale smo u nekoj staroj kući, gotovo ruševnoj, u predgrađu.

Uz kuću se nalazio velik vrt. Drveće je davalo mnogo ploda, bilo cvijeća. Za sunčanih dana ja bih... Uostalom, nije to važno. Čemu da vam pričam, kako za sunčanih dana nisam silazila s drveća, kako sam skakala poput pijetla i veselo pjevala? Ljudi su — pročitala sam to u nekoj knjizi, čini mi se — ljudi su samo onda sretni, kad oponašaju ptice: kad vole i kad pjevaju.

U to doba bijaše mi kakvih šesnaest godina. Jednog dana, kad sam gledala u susjedni vrt, vidjeh momka koji mi se smiješi i prati moje pokrete. Kako sam se uzverala na neko drvo, bijah ljuta, zato što mi je po svoj prilici vidio noge. Ali smo sutradan razgovarali preko zida, derući ruke na ružinim granama. Bijaše to moja prva ljubav. Zapravo, i jedina. Dohvaćao se dvadesete, bio je prava lijenčina, pun mana. A ja nisam htjela da išta o tome znam. Romani, što sam ih čitala, motali su mi se mozgom, meni je trebao junak, ili nešto nalik. Nije se htio mnome oženiti. Predložio je, da pobjegnemo. I pobjegoh. Nemojte misliti da je to bilo noću, stopu za stopom, sa zavežljajem košulja u drhtavoj ruci: ne, bilo je to jednog popodneva, jednoga divnog popodneva, kad sam izišla iz kuće da

idem u dućan. Ne znam, što se dogodilo mojoj majci. Kako li smo nezahvalne! Recite, gospodine, recite, momčiću, je li muškarac kad voli, kadar da učini i polovinu onoga, što čini zaljubljena žena? Strpite se: mi žene, mi smo u ljubavi veće, superiornije.

Moj me odabranik odmah odveo daleko, u neki grad. I već poslije mjesec dana morala sam zaplakati. I mnogo sam tada plakala. I to, mislim, više zbog razočaranja negoli od žalosti. Prvi je korak, međutim, bio učinjen, i ja rekoh samoj sebi: »Sudbina!« Kad mi, žene, hoćemo opravdati neku glupost, koja se ne može opravdati, onda onome, tko nam zamjera, uzvikujemo: »To je sudbina. Neka bude, kako Bog hoće.« Nismo, momčiću, bestidnice!

Tek mnogo kasnije vidjela sam mane moga voljenoga, mane na koje su me mnogi upozoravali u ono doba, kad me ljubav ponijela. Opijao se, prava strahota. Bijaše razuzdanik, besramnik. Samo mi je Bog svjedok, što sam sve prepatila!

A kartanje! Bijaše mu to glavna strast. Kartao se do posljednjeg novčića. Kad bi proigrao novac, vadio bi sat, izuvao čizme — sve bi zakartao! Jednog dana — bilo je tada osam mjeseci, otkako sam pobjegla s njime — htio je i mene staviti na kocku! Zamislite, u kuću je doveo nekakva tipa na večeru i namigujući kazao mi, da ga moram paziti i s njime lijepo postupati. Za večerom onaj me počeo nogom gurkati ispod stola. A znate, šta je učinio moj Jaozinho? Kad smo večerali, kaza, kako mu valja početi da obavi neki posao, te ode iz kuće. A mene ostavi samu s onim tipom! Bijaše previše! Razišla sam se s njime i zaposlila se kao sobarica u nekoj bogatoj kući.

Treba da vam kažem, da sam bila vesela, lijepa i uglavnom dobro odjevena, elegantna. Danas, dabome, više ništa ne valjam...

Poslije šest mjeseci gospodar kuće, u kojoj sam služila, stari lupež, oženjen ženom naprasite ćudi, uhvatio me u zagrljaj, kad sam jednog jutra čistila prašinu u salonu. Uzeo mi nizati te ovo, te ono, obećavao dragulje, i svilu... U taj čas naiđe njegova žena i — nemam volje sjećati se onoga, što je dalje bilo. Jadna sobarica! Uzvikala se ona, osula me svakakvim pogrđama, nazvala me najgorim imenima. I tako se našoh na ulici. A toliko sam sanjala da ostvarim radom onoj kući: da sastavim novaca... da se udam... da zbrinem jadnu majku! Bilo je, međutim, kako je Bog htio. Pisano je, ne mogu svi biti sretni!

Izbačena, sa zavežljajem na leđima, išla sam ulicama, jadna žrtva, kojoj je jedini grijeh, što je ponešto lijepa... I koga sam

susrela? Svoju prvu ljubav. Jadnik! Bio je pijan. Nesretni Joaozinho! Sjećam se, kao da je jučer bilo: prljav, slomljen, bradat, ispružen na stubama pred nekom crkvom, a dvojica uličnih derana gurkaju ga nogom. Baš jadan prizor, a za me prava muka. Nije to više bio onaj lijepi i simpatični momak, koji je, kad mu bijaše dvadeset, vedar i nasmijan razgovarao sa mnom preko zida, ravnodušan na ružino trnje. I evo, reći ću vam bez okolišanja: premda sam ga našla u onakvu stanju, osjetila sam kako mi se u srcu budi ista ona nekadašnja nježnost, još i jača sada, jer je postao nesretniji negoli ja. Probudih ga, a on me napade. I odosmo, da se ljubimo na neki brežuljak, što bijaše u blizini.

Opet smo zajedno stanovali. Šta ćete, momčiću? Vi ne poznajete žene. Mi smo uvijek zahvalne čovjeku, koji nas je prvi put učinio majkom. Jest, jer sam i ja već bila majka, nemojte misliti, da nisam. Istina, moj se sin rodio mrtav, prije vremena, od udara nogom, kojim ga je Joaozinho smjerio još u trbuhu. Ali na kraju, na svaki način, bila sam majka. Nisam kao mnoge ovuda, koje ne daju ništa...

Ponovno smo nas dvoje živjeli zajedno. Unajmili smo sobu u nekoj kući. Kakve li pustoši, danju u onoj kući. Jedva, kao znak života, odnekle kakva pjesma, od onih narodnih, ili pak, na ovom ili na onom prozoru, lonac s cvijećem, prazna čaša, obješena ženska košulja... A noću, međutim, po hodnicima vidjele se spodobе. Čini mi se, da je ondje bilo »nešto«. Možda kovnica lažnog novca. Najposlije, evo me na glavnom: gospodin, koji je stanovao u sobi do naše, a kojega ja nisam nikada vidjela, uđe mi jednog dana u sobu. Moj prijatelj, zna se već, bijaše izišao. Taj gospodin bijaše trgovac duhanom, neoženjen. Pao je do mojih nogu i uzeo me uvjeravati, kako me neizmerno voli. Ljubav mu se, veli, rodila, dok me uhodio vireći kroz ključanicu. Smiješila sam se. Bijaše to debeljko pedesetgodišnjak, hvališa, tamnoput, crna ufitiljena brka. Predložio mi je putovanje, ne znam kamo, i mnogo novaca. Bila sam u kušnji... Nešto me tjeralo da ga pratim i na kraj svijeta! Vjerovala sam, momče, da mnogo volim Joaozinha. Ali glad... Jest, čak sam i gladovala... Vi, momčiću, ne poznajete život.

Dobro je srce imao onaj debeljko. Čini se, da je na stolu u mojoj sobi, kad smo polazili, ostavio banknotu od petsto milreisa za Joaozinha. Momak nije bogzna šta izgubio, ne.

Putovali smo. Veoma me volio gospodin Macedo. A ja sam ga

veoma poštovala. Da vam ukratko prikažem naš način života, dovoljno je da vam kažem, kako se nikad nisam mogla priviknuti da ga zovem drugačije nego samo »gospodin«.

Jednog dana, na putu iz Rio de Janeira u Havre, zapovjednik francuskog broda, kojim smo plovili, zagrijao se za me. Iako sam mu se protivila, i to više iz zahvalnosti prema gospodinu Macedo, nisam uspjela spriječiti nešto tako lijepo, kao što je zagrljaj na morskoj pučini. Gospodin Macedo, na nesreću, zateče nas. Za njega, za njegove principe trgovca duhanom, bijaše to dovoljno. Nalazili smo se blizu Lisabona. Te je noći gospodin Macedo razgovarao sa mnom, sav smeten, znojeći se ledenim znojem, potišten, kao da je on mene izdao... I ispričavajući se mnogo i trljajući rutave ruke, i moleći me da mu oprostim, saopći mi, da mu odmah valja nazad u Brazil, zbog smrti nekog rođaka. Dao mi je novaca i poljubio mi ruke. Kad je odlazio, vidjeh kako mu je kanula suza na brk... Baš smiješno!

U Lisabonu imala sam sreće. Stupila sam kao koristica u neku portugalsku kazališnu družbu, koja je putovala u Brazil, da prikazuje »Staričinu udaju«, i drugo na tu priliku. Kolegice me nisu voljele. Jasno: bila sam lijepa i obrazovana koristkinja. Vi se smijete? Nije to pomanjkanje skromnosti, ne. Nije čovjeku na štetu, ako je malo pretenciozan.

Napredovala sam u družbi. Jednog je dana zbog mene tenor pucao u baritona. U kazalištu to je posvećenje. Postala sam *primadona* u onoj družbi. Kako sam imala dobre temelje u glazbi i pjevanju, uloge mi bijahu lake. Imala sam zaista lijep glas, sudeći po neprestanu pljesku u gledalištu i po kritikama u kazališnoj rubrici. U svojoj sam garderobi uvijek primala mnogo obožavatelja svake dobi, starih s novcem i mladih bez novca. Naprosto sam trijumfirala!

O majci nisam nikad ništa čula. Valjda je završila u kakvoj ubožnici. Jadnica! Mislite, da sam tvrda srca! Hajdemo dalje, momčiću...

Karijeru mi je prekinuo ovaj zasjek nožem na licu, zasjek od pedlja. Uvijek je moja nesreća bila to, što sam se rodila lijepa... U toj je družbi bio jedan španjolski bračni par, i on i ona plesači. On se zagledao u me, zanio se. A balerina, njegova žena, smjerila me nožem po licu, i taj mi je njezin nož odnio komadić nosa i zauvijek me obilježio. Bijaše ona sitna Španjolka, sva pjegava, mršava. Toliko mršava i pjegava, koliko i ružna. Kakav strašan udarac

nožem! Oprostila sam joj, zna se. Ja, koja sam meke duše, uvijek sam se divila ženama, koje su kadre da i u zločin zagaze zbog čovjeka, kojega vole. Sve sam joj oprostila. Sada je, uostalom, i ona ovdje, tamo dalje, na broju 37... Čovjek nikada ne zna, gdje će se s kime susresti.

I najposlije, momčiću, taj mi je njezin nož zarezoao lice i ujedno odrezao karijeru, dokončao je. Kazališni poduzetnici ne sklapaju ugovora sa umjetnikom, u kojega je ovakav zarez na licu. I tada sam shvatila, da nikad nisam imala lijep glas, kako sam mislila! Bila sam lijepa, eto u tome je sve. S ovako unakaženim licem ne bih lako našla slušatelje, koji bi mi pljeskali na moj banalni glas i nazivali me »božanskom Venerom«, kako me jednom nazvao neki novinski izvjestitelj. Naglo sam pala. Glad mi je opet pokazala svoje lice...

Možete li mi reći, koliko je sati? Tri po po noći? Hvala. Ostalo je lako zamisliti: padala sam i padala...

Nemojte me ljubiti, molim vas. Ljubiti u usta, jeste li poludjeli? Stotine i tisuće usta već su me poljubile prije vas... Hajde, nemojte profanirati ta usta od osamnaest godina. Osamnaest? Odmah sam vidjela. Ne može vam biti više. Eto, mogla bih vam biti majka! Toliko mi je godina. Laskavče! Ne vjerujte puderu i karminu. Pogledajte mi bore...

Imate zaručnicu? Ah! Onda čujte: biti lijepa, to je nesreća. Najveća nesreća, koja jednu ženu može snaći poslije nesreće da bude ružna... Ne, nemojte me ljubiti. Poljupci u usta trebaju ostati za vašu zaručnicu, samo za nju. Hoćete li da ugasim svijetlo?«

Iz zbirke: *O crime do estudante Batista*,
São Paulo 1945.

Subotnja tajna

(Misterio de sábado)

Miguel je osjećao, da mu treba doživljaj. Po pločnicima gurale se obitelji, nošene radoznalošću. Druge išle bezvoljno, pomiješane sa strujom naroda.

On se priključio mnoštvu na Avenidi Rio Branco. Povorke automobilâ, skupine ljudi sa stjegovima i zastavicama, muzičke kapele u kričavim bojama, neprestan miris etera, bitke korijandolima, vijuganje papirnih zmija s balkonâ i prozora, njihovo prepletanje po drveću, sve ga je to ispunjalo nekom neodređenom pokretnom silom. Trebao mu je doživljaj.

Skupovi počеше ulaziti na ulicu Sete. Vidje tamnoputu djevojku, odjevenu u crvena vruga, bez maske: probijala se između ljudi, koji su je štrcali mirisnom vodicom i štivali. Htio se ispriječiti, braniti je; okrenuo se, da odgovori šakom, ali se nađe pred nekakvom osornom Staricom:

— Jeste li me vi gurnuli?

Ispričao se, skinuo šešir na pozdrav i bacio se u mnoštvo, u potrazi za đavlom u crvenu.

Soptale trube, pištale svirale, smiješno zveckali tamburini, a bubnjevi udarali duboke note, kao u prigušenim provalama teškog smijeha.

— Oprostite!

Nekakav gojazan gospodin, u fraku — bješe li to kakav zakrabuljeni ili je pak bio neki nadasve smiješni otac obitelji? — nastojao je, da prokrči put, pružajući u desnoj ruci kišobran, a u lijevoj kutijicu, koja štrca miris.

— Kakve li besmislenosti! — uzviknu Miguel, iskazujući negodovanje zbog kišobrana, fraka i nestrpljivog držanja onoga debelog i ljutitog gospodina.

Besmislenosti? A zašto? Nema u tome nikakve besmislenosti. Čovjek naumio da prosvjeduje protiv nekoga ili protiv nečega. A gdje je tamnoputa djevojka, crveni đavo, što se otimaše neuljudnim momcima?

Skupovi su išli na plesno natjecanje u kazalištu João Caetano.

Čisti glasovi, kao da dolaze od nebeskih djevice, uzdizali se u toplu noć, obojenu papirnim trakama na električnim žicama. Na prozorima naginjali se gledaoci, vidjela se nasmijana lica, mahale ruke, bacale korijandole, udarale dlanovima.

— Salgueiro! Salgueiro!

— Querosene! Querosene!

— Morro do Pinto!⁵

Skupovi prolazili. Svaki je gledalac klicao i pljeskao svome. Glazbeni instrumenti svirali domaće koračnice, po tekstu i muzici mjesnih umjetnika, u divljem natjecanju pučkoga stvaralačkog dara. S čupovima na glavi ili s vjedrima u ruci, crnkinje i mulatkinje, sve u bjelini, njišući se u ritmu koračnica, izvijale glasove kao za okladu. Krupni crnci bučno udarali u tamburine; mulati u lakim platnenim odijelima, sa panama-šeširima, sa cvijetom. u zapučku, udarali takt, vrteći štapovima, oko kojih su se ovile papirne zmije.

— Škola! Da vidimo!

A »škola« — muškarci i žene — intonirala novu koračnicu, glazbala u oduševljenju treskala. Pomamno mnoštvo propinjalo se na nožne prste, da vidi sva lica i sva tijela u onome neumornom pokretanju bokova i ramena, i u onom izvijanju nogu po uličnom asfaltu.

Miguel je išao uzbuđen. Mimohod pojedinih skupina bijaše nešto lijepo, ali to nije ono: ta još se nije nikome pridružio. Je li se kome svidio? Nije. Ali je njemu trebao doživljaj. Njemu se sviđala crnka odjevena u onoga crvenog vraga. Ta bi bila prava! Pomisao, da će se ona, udaljivši se možda od obitelji, od oca ili muža, odmah izgubiti na ulici bježeći od momaka i od štipanja, ponese ga nekom donkihotskom žestinom. Treba je naći, braniti je. I pođe sa svijetom.

Izbio je na trg Tiradentes. Skupovi su ulazili u kazalište João Caetano. Kupio je ulaznicu i ušao. Pod sjajnom rasvjetom bile su strašne one crnačke i mulatske spodobe, neke u pretencioznoj odjeći, a druge u dronjcima, u skitničkim košuljama, koje nisu kupljene u trgovini, gdje se prodaju pokladne haljine, nego koje su izvučene iz njihova svagdašnjega bijednog ruha.

Gurao se onamo, gdje su stolovi postavljeni oko prostora ostavljena za ples. Neki crni domino lupi ga po ramenu, te će mu glasom u falsetu:

⁵ To su brežuljci u Rijju, po kojima stanuje siromašan svijet. — *Prev.*

— Bravo, senhor Miguel! I vi ovdje, a? Htio je odgovoriti, ali se domino već izgubi u vrevi. Osjetio se nekako okrijepljen, utješeno: netko ga eto pozna. Nije li to možda vlasnica pansiona? Bijaše to gospođa, udovica, koja bi o pokladama silno oživjela, te je kćeri ostavljala na jednoj strani, a ona izmicala na drugu. Govorili su, da potajno ide na plesove. Ma je li to dona Esmeria?

Na pozornici digao se zastor. Počinjala je revija skupova.

— Salgueiro! Salgueiro!

Skup iz predjela Salgueiro, sa stjegovima modro-ružičastim, dizao noge u ritmu koračnice. Nebeski glasovi intonirali:

*Šumski knez sad sriče:
Dobro, neću priče,
obećanje ja vam imam,
za grijeha kaznu primam.*

Miguel nije razumijevao. Uostalom, nije ni imao vremena da dokučuje smisao, jer se pred njim, leđima mu okrenut, nalazio crveni đavo. Ponijela ga silna želja da đavolu stavi ruku na rame i kaže mu, kako ga slijedi još iz ulice Sete. Ne, ne, bilo bi to suviše smjelo.

U taj se čas crveni đavo okrene — sad mu lice bijaše pod obrazinom od crna baršuna i dva niza bijelih zuba pokazao osmijeh Miguelu.

Htio je da prepozna djevojku. Tko li je to? Nije mogao pogoditi. Okrugao i nježan podbradak, fina koža, osmagla na suncu.

Zašto li mu se smiješi? I on se nasmiješi, te iz svoje kutijice štrcnu na nju tanak mlaz mirisa.

— A gdje je Francisco?

Kakav Francisco? Ne zna on ni za kakva Francisca. Ipak, bojao se da ne izgubi dodir sa crvenim đavlom; bolje da se pravi kao da poznaje onog Francisca.

— Tu je. Negdje se izgubio.

— Tako. Uostalom, malo me se i tiče.

— Vruće, zar ne?

— Jest, strašno.

— Hoćemo li zaplesati?

Ona kimnu glavom te se i opet okrenu pozornici, gdje se sad pojavila druga skupina. Grupa s brežuljka Querosene brala je

lovorike, žela uspjeh... Na čelu joj njihala bokovima mulatkinja, vitka i gipka, i privlačila sve oči. Držak od zastave prislonila je na kuk i uz zvuke maloga drvenog bubnja povlačila po tlu svoje male sandale, male i tako slatke.

— Ta valja! — povika neki glas iz publike.

Pišтали i brektali instrumenti... crveni đavo okrene se Miguelu:

— Sve je poludjelo za mulatkinjom!

Miguel osjeti nešto poput ranjenog stida. A je li crveni đavo možda ozbiljan? Netko ga dotače po ramenu; topao glas šapnu mu na uho:

— Već ste vi svoje našli, a?

Bijaše to crni domino. Ma bi li to mogla biti dona Esmeria? Odmah će sutra razmrsiti tu tajnu. Dona Esmeria voli se šaliti. Za doručkom (ako bude doručaka u onoj ludoj kući) bockat će ga.

»Znam, senhor Miguel... Onaj crveni đavo, a? Znam...«

Nije stigao odgovoriti, jer je crni domino već otišao za nekim starim čelavcem, što onako sav u bijelu i trbušast bijaše kao kakav predsjednik kluba. Crveni je đavo opazio tu povjerljivost, te namignu pod obrazinom:

— Sviđate se crnom dominu...

Miguel je prosvjedovao: kaza, da ga i ne poznaje. Ne zna, tko bi to mogao biti. Zaista; ne zna.

— Ne možete se dosjetiti?

— Ne...

Udarci. Metež. Šta je? Pobila se dvojica momaka.

Miguel obuhvati crvenog đavla oko pasa, da ga zaštiti, a ovaj se strašno uzbuni:

— Pustite me!

Sukob je prijetio da postane opći. I drugi se gledaoci umiješali sa svojim šakama. Skupine ustajale iza stolova, zahtijevajući red. Zvižduk se prolomi kazalištem i pomiješa se s muzikom na pozornici.

Udarac po glavi. Ništa više nije vidio, nego se, omamljen sruši na nečije ruke. Još je pružao ruku, instinktivno, hoteći da pridrži crvenog, đavla, da ga gomila ne zgazi.

Došao je k sebi u kazališnom buffetu. Nije ništa bilo, samo čvor na glavi. Neki su ljubazni ljudi bili oko njega, komentirali, pitali ga, da li osjeća kakav bol ... Ponudiše mu whisky. On im zahvali, popi čašicu i nasmiješi se:

— Nije ništa — promuca zahvalan.

— Bilo je po programu — javi se neki mulat glatke kose.

— Ne daj se, brajko — reče drugi.

I razidoše se. U kazalištu se počinjao ples. Glazba je svirala živahni *maxixe*, koji svakog obuzima. Izvuče sat: već pol sata po ponoći. Strašne su te poklade. Da pođe u pansion? Ali njemu treba ljubavi, potreban mu je doživljaj.

Crveni đavo zacijelo pleše. Pođe da ga traži. Nemoguće! Između tisuća zakrabuljenih — sada je počeo opažati, da nije samo jedan crveni đavo — teško je naći djevojku. U nje je okrugao i nježan podbradak. Zubi bijeli bjelcati. Znaci prilično neodređeni, nimalo pouzdani za jednu pokladnu subotu...

— Pšš!

Djevojka odjevena u mornara dozivala crnog domina. Crnog domina? Nekoga od »crnih domina«. I njih bijaše više. Pomisli, kako treba u sebi suzbiti takva maštanja. Da se ukloni zabuni. Glupost! Ta šta mu je? Pa i nema tu nikakva maštanja. Takve su već poklade: sve se miješa, brka. Vratio se u buffet, uzeo još jedan whisky. Svijet mu se polako počeo okretati. Znojio se. Svilena košulja lijepila mu se na prsima. Hoće li zaplesati ili neće? Kako, kad nikoga ne poznaje! A svaka od onih žena, s maskom ili bez nje, već ima svoga pratioca, nijedna nije sama.

— A gdje ste vi, molim vas?

Crveni đavo — »njegov« crveni đavo. Zali ga val sreće, te ga izvuče iz njegove neodlučnosti.

— Hajdemo odavde!

I zgrabi crvenog đavla za ruku.

— Ne mogu, tražim Francisca.

— Hajdemo — opet će on, odlučno.

— Radije ću popiti čašu hladna piva.

Izvrсна ideja. Odvede djevojku u točionicu. Zatraži pivo, a za se još jedan whisky.

— Nemojte nikome reći, ali ja nisam ovdje radi zabave. Jeste li čuli? To je tajna.

— Gle!

— Došla sam da pronađem svoga muža. Ne budite radoznali, mladiću! Ja sam nesretna žena. Imam veliku, veliku tajnu.

Miguel zatraži, da mu objasni. A Francisco? Zašto je govorila o Franciscu? Je li to njezin muž?

Unutri, u kazalištu, sve odzvanjalo od parova, što su ludo plesali.

— Ova je glazba od drugog svijeta, mladiću...

— Ne zanima me glazba. Najprije mi odgovorite: tko je taj Francisco?

Prože ga nenadana ljubomora, pomiješana s neodređenim mislima, prijetnjama, osvetom.

— Niste bili s njime, momče?

— S Franciscom? Ne, nisam. Vraga ja znam, tko je Francisco!

Crveni đavo ustuknu za korak i glasno se nasmija, pokazujući savršene bijele zube.

— Onda vi niste Nequinho, koji je imao doći s Franciscom?

— Ne, nisam ja Nequinho.

Bijaše gotovo. Sad je samo trebao otići. Nije bio Nequinho. Sada će se ona, sigurno, s njime suho oprostiti. Miguel otegao lice, kao da će zaplakati, predviđajući prisilni oproštaj. Crveni đavo i opet prasnu u smijeh (Miguel je, ne znajući zašto, imao volju da zagrije u one ružičaste desni), uhvati ga za ruku i povuče u metež:

— Svejedno! Hajdemo plesati!

Glazba ga ispunjavala zanosom. Bijaše sretan, presretan. U crvenog vraga tijelo bilo gipko, lako, savitljivo... Kao da je uzlazio na nebesa s crvenim đavlom naslonjenim na grudi. Nije osjećao gurkanja ni sudaranja, nije čutio, kada bi mu stali na prste...

Odjednom ona stade.

— Čekajte!

Miguel nije ništa shvaćao. Crveni đavo međuto povika:

— Francisco!

Glas ostade prigušen od pustih flauta, truba i bubnjeva.

Nije razumijevao. Čekao je, da crveni đavo objasni, šta je posrijedi.

— Hoćete li me otpratiti kući?

— Zašto?

— Ne osjećam se dobro.

Još i bolje tako. Iziđe s njome. Na trgu Tiradentes, kojim je vrvio svijet i prolazile bučne povorke, uzeše taksi. Kola kliznuše, prijeđoše Trg Republike, izbiše na Mangue, upriječiše Trgom Bandeira, pa se uputiše ulicom Mariz e Barros... A svuda svijet, svuda skupovi, muzičke kapele, tučnjave...

Crveni đavo reče šoferu, da stane na nekom uglu...

— Zbogom. Zaista ste ljubazni.

I nestade za nekim vratima.

Ima li obitelj? Nije on lud da propusti tu priliku. Ali ako nije sama?

I on iziđe iz automobila i otpravi šofera. Zgrabio je vrata, zvonce propara tišinu. U kući ni svjetla, ni kakve uzbune. Upamti broj. Potraži zatim neku točionicu, otvorenu u onaj sitni noćni sat. Prihvati za telefon, zatraži obavijesti... Kuća crvenog đavla nije imala telefona.

Iskapi još jedan whisky, s nogu za tezgom. Izide, otupavio, željan da umre.

Sačeka tramvaj, uskoči, stiže u četvrt Lapu. Tu prijede na drugi tramvaj i odveze se u ulicu Catete.

Zaboravio je ključ od kućnih vrata. Dona Esmeria siđe da mu otvori, snena.

— Gle! Gospođa je tu!

— A gdje bih bila, molim vas? Moje su poklade u utorak uvečer. Ne stižem od posla, sinko. A kéri su otišle da se zabave. Ali šta ja to vidim? Udareni ste po glavi?

— Malko.

— Hoćete li burova?

— Ako imate...

Ušao je u sobu. Je li crveni đavo sam? Kad je dona Esmeria donijela čašu vode s burovom, on je gotovo utonuo u san, ali bijaše strašno tužan, želio je umrijeti...

— Htio bih umrijeti, dona Esmeria.

— A zašto, blago moje?

Soba ostade u tami. Prsti done Esmerije bijahu blagi. Ulicom prolazili automobili, trubeći; žene se smijale i grohotale; sarkastična, zaglušna drvena glazbala *reco-recos* ispunjavala apsurdno jutro i svojim čegrtanjem preplavljivala pozaspale kuće.

Iz zbirke: *Uma noite de chuva,*
Lisabon 1944.

Samoća

(Solidao)

— Onda, nećete s nama, doktore?

To su pitanje svake večeri djevojke iz pansiona Beiramar upućivale starome doktoru Leandru, nešto iz ironije, a nešto iz dužnosti da budu uljudne. Znale su, da se onaj neženja, čovjek izvanredna duha, ne voli šetati obalom ni s kim, a ponajmanje s djevojkama.

Mnogo je godina, što doktor Leandro živi u onoj kući. Pansion je mijenjao ime i gospodara, gradsko je poglavarstvo stavljalo drugi broj na zgradu, a ništa se nije mijenjalo u životu i u navadama doktora Leandra Mote Pereire, inženjera u Nadzorništvu luka, rijeka i kanala.

Dobi mu nisi mogao pogoditi. Pedeset? Možda se hvatao šezdesetih? Svježina kože i plave oči sa ponešto nedužnim pogledom davahu mu izgled momka sijede kose.

Govorilo se, da je bogat. U najmanju ruku, imao je dobro namještenje u Nadzorništvu luka, rijeka i kanala. Čuvao je novac, nema sumnje o tome...

— Zar nećete s nama, da uživate u mjeseci ?

A on bi zahvaljivao uljudno, svečano.

*

Leandro je u tu kuću prvi put ušao jedne ponoći. Bijaše ga obuzela nervoza, sasvim mu nepoznata dotad. Išao je ulicama kao trapovijesan. Trebao je postati otac...

Približio se ogledalu i pod električnom svjetiljkom promatrao sijedu kosu:

— Otac...

Ta riječ umače mu iz uvelih usta. Dugim izbrijanim licem, što bijaše isprugano jedva primjetnim borama, prijeđe osmijeh. Osjetio se smiješan, on, koji je uvijek bio tako ozbiljan.

— Otac...

Eto će na svijet doći stvorenje, koje će mu govoriti tu riječ. Na prostranoj pozornici čovječanstva pojavit će se dvije nježne ručice,

koje će mu se jednog dana ovijati oko vrata, grliti ga, dvije ručice, koje će mu se zavljučiti u džepove tražeći kuglice i loptice i vrećice s bombonima!

Iznenaden na tu pomisao, nasmija se.

— Baš sam lud — promrmlja prelazeći rukom po licu, kao da ga čisti od neugodnih misli.

Polako se razodjenu, navuče pidžamu, opru zube. Neko se vrijeme zadržao na prozoru promatrajući zaljev. Dolje, obalom, prolazili parovi.

Sve u sve, uvijek ga plašila pomisao na brak. Bijaše to iz komotnosti, nema sumnje. Ipak ljubav je ugodna!

Jest, ljubav nije neugodna.

Zapalio je cigaretu. Zar se isplati imati sina? Glupost, stvarati na svijet nezahvalne i nevjerne.

Ne, njegov će sin biti dobar i privržen. A ako bude žensko?

— Baš sam lud!

Pribra se, upali svjetiljku kraj uzglavlja, pročita prvu stranu u novinama i utonu u san sa bolnom mišlju.

*

U onoj diskretnoj kući u ulici Sorocaba smatrali su ga za dobru mušteriju. Ponajprije, volio je Lolitu, podebelu Španjolku, koja je otišla u Buenos Aires, s mužem, vlasnikom jednog kazina; zatim je prešao na neku živahnu udovicu, koja se izdavala za profesoricu. Najposlije je išao s nekom Dolores, sve do dana, kad je ta Dolores, poslije večere u veliku društvu, stradala u automobilskoj nesreći.

Još se Risoleta sjeća otupjelog i bolnog izraza na licu doktora Leandra, kad je doktor banuo u kuću, da pita donu Tomasiju, vlasnicu:

— Recite mi, je li to bila baš Dolores, naša Dolores?

U taj je čas Risoleta ušla u blagovaonicu, navlačeći rukavice, spremna da se oprostí (a zapravo je ušla u dvoranu, da na se svrati došljakovu pozornost):

— Onda doviđenja uskoro, dona Tomasía.

Dona Tomasía predstavi ih jedno drugome. Risoleta neusiljeno izrazi svoju sućut doktoru Leandru, vrlo ozbiljna, kao da mu je Dolores član obitelji.

— Čula sam, da ju je gospodin jako poštovao.

Dona Tomasía povukla se iz dvorane, ostavljajući Risoletu u

razgovoru s doktorom Leandrom.

— Šta ćete, tako je u životu! — preklapalo njih dvoje, gledajući se i protiskujući usklađene uzdahe.

Tako su počeli.

*

Uvijek je Risoleti ideal bio da postane glumica, ali se ta ideja nije sviđala Leandru.

Bremenitost je sada priječila Risoletu da misli na kazalište. Bila je bijesna. Nije pravo znala na koga, ali je svu žuč gomilala protiv Leandra. Tako ga je još više uvjeravala, da je on otac.

Leandro je shvatio, da je u njegovu životu došlo do neizmjerne važnog događaja, koji iziskuje promjenu u navikama i čak povećanje izdataka. Risoleta nije mogla dalje stanovati kod svojih, a ni sastajati se s njime u ulici Sorocaba. Trebalo je unajmiti kuću za nju, učiniti je nezavisnom, gospodaricom jednoga maloga doma!

»Kao u braku!« mišljaše Leandro. »Baš kao da sam u braku!«

Toliko je bježao od braka, a sada se našao u toj situaciji:

— Eto, postat će ocem. Hoće li morati živjeti s Risoletom?

Naposljedku, ona mu se sviđa, navikao se na njezin smijeh, na njezinu taštinu i na njezine zahtjeve.

*

Nadzorništvo luka, rijeka i kanala izvuklo je Leandra iz zbnjenosti i neodlučnosti, povjerivši mu neki posao u saveznoj državi Pará.

U pansionu Beiramar bijahu tužni zbog njegova odlaska.

— Dobar čovjek, taj doktor Leandro!

— Tko zna, neće li se tamo, u Belemu, oženiti?

*

Četiri je godine Leandro slao novac za uzdržavanje Risolete i sina, koji se rodio u njegovoj odsutnosti, a zvao se također Leandro.

Risoleta mu je slala slike, u pismima mu pripovijedala o mališanim pothvatima. Stupila je na pozornicu i uskoro je imala postati prva glumica u nekome dramskom kazalištu. Živi, — pisala mu je — zadovoljna, samo »mnogo čezne za svojim starim«.

Te su vijesti stizale Leandru kao iz nekog imaginarnog svijeta, u kojem njegovi osjećaji nalaze zadovoljstvo nekako potajno i

apsurdno. On je otac, tamo u Riju, u jednoj kući u ulici Senatora Dantasa. U žilama jednog djeteta teče njegova krv. Neće dakle proći svijetom s jalovom sudbinom. Ostavio je za sobom nešto od samoga sebe, i to nešto disat će u buduća vremena, poslije njegove smrti.

Starost mu je međuto donijela jaku astmatičnu krizu.

Odjednom se osjetio umoran i bliz svršetku. Osjetio je neodoljivu potrebu za kakvim mirnim kutkom, gdje bi mogao uživati ostatak života, u kakvu mirnu odmaralištu. Ukrao se na brod i s mišlju na sina zaplovio put Rija.

*

Risoleta je sva probljedjela, kad je pred svojim vratima ugledala onoga svečanog gospodina, u crnu žaketu i s bijelom kosom.

Navikla se da prima uobičajenu mjesečnu pošiljku kao dar s neba, dar iz velike daljine, dar, koji ne povlači nikakvu neposrednu obavezu ili zahvalnost.

Mali Leandrinho umro je u Cascaduri, još odmah prvih mjeseci, u kući dadiljinoj. Dadilja je Risoletu o smrti obavijestila, tek pošto je dijete bilo pokopano; sama je dadilja tada bila na smrt bolesna, bila prikovana za postelju; ukop su obavili susjedi. Pošto su prošli prvi dani žalosti, Risoleta se utješila. Nije osjećala prave sklonosti da bude majka, a niti joj je dijete trebalo. Bijaše prava providnost ona smrt...

I zato se sada zavrnila u tjesnu, prenerazila se. Kako da starome Leandru prizna, da su one česte slike, što mu ih je slala, zapravo slike drugog djeteta?

U taj je čas uza stube išao glumac Vivinho Bastos, koji je slovio kao njezin muž.

— Doktore Leandro, dopustite, da vam predstavim svoga muža.

Od toga, što je predstavila glumca Vivinha Bastosa, vratio se Risoleti dah.

— Uđite, doktore Leandro.

A onda će, okrećući se drugome:

— Budi ljubazan, pa me načas ostavi nasamu s doktorom Leandrom.

Risoleta mu tada ispriča sve, u tančine. Leandro, zbunjen, saslušao je tu isповijed u krajnjoj tjeskobi; bijaše mu, kao da je

nešto u njemu prepuklo.

*

Polako je sišao niza stube. Našao se na ulicu. Gdje li ono samo bijaše? Ah, jest, u ulicu Senatora Dantasa. Bijaše to ulica Senatora Dantasa, na uglu Promenade, kojom vrvi svijet na putu u kinematografe...

Pješke je otišao u pansion Beiramar. Išao je glave oborene na grudi, bez misli, prazan, dotuklo ga konačno razočaranje.

— Doktore Leandro, zašto niste došli na ručak?

Pozdravio je kao somnambul i uspeo se uza stube.

*

Pred mulatkinjom, što je drhtala na postelji, Risoleta je stajala prestravljena. Kako? Onaj čvrsti mališan, s onim mangupskim pogledom, onaj deran, što po kući juri jašući na dršku od metle — to da je njezin pravi sin, njezin Leandrinho?

Dijete, koje je umrlo prije četiri godine, bilo je dadiljino, sinčić iste dobi. Kako bijaše zavoljela malog Leandrinha, mulatkinja je smislila prijevaru.

Dadiljin mališan bio je pokopan s imenom Leandrinha. Risoleta, u gradu, nije nikad ništa posumnjala. A da je i posumnjala, bila bi kadra da se drži kao da vjeruje.

Župnik u Cascaduri, kad mu se na samrti ispovjedila mulatkinja, savjetovao je, da pozove pravu majku i da joj kaže istinu.

— Oprostite mi, dona Risoleta ... Učinila sam to, jer sam toliko voljela vašeg mališana...

Novi problem. Vivinho Bastos uskiptio bijesom, kad ju je vidio gdje ulazi u kuću s onim deranom.

Mali Leandrinho nikad nije vidio Risolete. Nije htio poći s njome, kad mu je mulatkinja, već na rastanku s dušom, rekla, neka sa gospođom ide u veliki grad, jer je ta gospođa njegova majka.

— Moja majka? Ne! Ti si moja majka.

I opet je izjurio, jašući na dršku od metle.

*

Leandrinho je prestao plakati istom onda, kad je taksi stigao na Trg Tirandentes i kad je majka s njime ušla u trgovinu odjećom, da

ga odjene u nove haljine.

Htio je mornarsko odijelo i kapu sa zlatnim slovima: »São Paulo«. Mali je Leandrinho imao političkih ideja.

Vlasnica pansiona Beiramar zapanjila se od čuda, kad je vidjela visoku gospođu, što za ruku vodi mališana i traži da govori s doktorom Leandrom.

Otkako se vratio iz savezne države Pará, doktor je Leandro živio u svojoj sobi, bolestan, svaki dan sve slabiji. Nikad nije primao posjeta.

Risoleta se s mališanom uspe stubama i pokuca na vrata, koja su joj pokazali. Doktor Leandro koji je silno kašljao, proviri na odškrinuta vrata.

Risoleta objasni:

— Moram s vama razgovarati o nečemu vrlo važnom. Zato sam bila slobodna da dođem ovamo.

I uđe s mališanom.

Dolje, u dnu stuba, vlasnica pansiona, s nosom uperenim gore, puštaše maha svojoj mašti, da odgonetne, tko bi mogla biti ta žena s djetetom, kojemu je na glavi mornarska kapa s natpisom »São Paulo«.

*

Kad je Risoleta dovršila istinsku priču, on još jače zagrcu u kašlju, neko vrijeme ostade razmišljati, a onda će prigušenim glasom:

— Gospođa je silno hrabra. Poslije jedne prijevare sada druga, još veća. Odgovorite mi: zar se ne bojite božje kazne?

Mali se Leandrinho potrbuške opružio na prozorskom podboju. Istrgao je list iz novina, derao ga i sitne djeliće bacao van; komadići papira lebdjeli trepereći u zraku kao leptiri.

— Leandro, kunem se svime što mi je najsvetije, da sam ti kazivala samu istinu! Prevarila me dadilja. Ovaj mališan naše je dijete.

Leandra i opet spopade kašalj, davila ga zaduha. Kad je napad prošao, Leandro promrmlja kao za se:

— U mojim godinama, zapasti u takve avanture, biti izložen takvim ucjenama...

Risoleta se isprsi, kao da ju je uvrijedila riječ »ucjena«.

— Leandrinho, hodi ovamo!

Mališan dođe, iznenađen; u strahu je gledao u starca, koji je kašljao.

— Hajdemo odmah. Pozdravi se s ocem.

Leandrinho se približi, natuče kapu na glavu, nepovjerljivo i neprijateljski pogleda starca i uputi se prema vratima:

— Otac? Ne!

I iziđe držeći se Risoleti za ruku. Vrata žestoko zalupnuše.

Na plavoj četvorini prozora, na koji se već točilo sumračje, posljednji komadić papira javi se trepereći u letu i kazujući zbogom onoj tužnoj sobi starog neženje.

Iz zbirke: *Uma noite de chuva,*
Lisabon 1944.

Osvajanje

(*A conquista*)

— Sad je red na Barbosi!

Nato Barbosa, čovjek kojemu se nije znala ni jedna jedina pustolovina, pokaza lagan smiješak i poče pripovijedati.

*

Uvečer, tamo gdje se skuplja bučna gomila i čeka tramvaj, pojavila se djevojka. Oči joj se sjale, bila je divna. Starica, koja je u skromnu plaštu išla za njom, činila se kao sluškinja. Ali joj to bijaše majka.

— Mama, hodi ovamo.

Djevojka je gledala sve, koji su se ondje sakupili, jednoga za drugim. Svaki pogled prenosio je tajnu jednog fluida. Svi su je željeli. Ja sam osjetio novu ljubav, iznenadnu. Jednu od onih ljubavi...

A valja reći, one su se oči na meni duže zadržale: na širini mojih ramena, na finoći mojih ruku, na čvrstini mojih nogu, na mojim zjenicama. Na taj njezin pogled mojim je živcima zatreperila jaka požuda. Starica je kanda opazila moju golemu i ostru želju, te se trgla i obuhvatila djevojku zaštitničkim pogledom...

Odjednom se djevojka progura i prijeđe preko ulice, a starica za njom. Nije mi djevojka dala nikakav znak, ali sjaj u onim očima, što su toliko počivale na meni, nije ostavljao zabune: ona me želi. Na redu je dakle osvojenje, gospodo. I pođoh za njom...

Bijasmo na ulici Assembleia. Ona krenu prema luci i u ulici Carmo uđe u neku ljekarnu. Zastadoh na pločniku, diskretno, pod drvetom. Začas one iziđoše.

Starica, beznačajna u svojoj mršavosti i oronulosti, nosila je na licu izražaj boli, na koju se već navikla i kojoj ne bijaše lijeka. Što li je to trpjela pokraj djevoke, prije koju minutu, u onoj tamnoj atmosferi ljekarne, dok je stajala uz golemi stakleni izlog? Nisam mogao odgonetati, što se unutra zbivalo, ali je, nagađao sam, sigurno bilo među njima kratko i strašno raspravljanje, kakva već jesu raspravljanja između majki, koje se pokoravaju, i nervoznih,

naelektriziranih djevojaka, koje provode svoju volju... Činilo mi se bestidnim nastaviti osvajanje, prodrti u sumornu intimnost tih dviju duša, koje se ne razumiju, koje se sudaraju i muče. U stanovitom trenutku djevojka bi mi morala ispričati, kako se ne slaže s majkom.

Kad sam već, s lijepom mišlju o odricanju, naumio da se izgubim u mnoštvu i da nestanem, osjetih kako me ona dva oka privlače i prikivaju. I poslušah poput djeteta, ne opirući se. A valja priznati, djevojka bijaše prekrasna — hajdemo dakle. Oh, imati je ma i samo jedan jedini put! Slušati je kraj svojih usta, svu uzavrelu, uzdrhtalu!

Dođoh dalje za njom. Prosljedila je kroz Cariocu, visoka, elegantna, a ljudi zastajali, da je vide. A valoviti ritam njezinih oblika bijaše tako pretjerano sugestivan, te sam imao dojam, i gotovo bio siguran, da iz nje izbija afrodizijski miris. I pospješih korak, da ga osjetim. Približih joj se, dobro je omirisah izbliza, gotovo joj svojim licem dodirnuh zatiljak. I iznenađen razabrah, da u nje i nema nikakva mirisa. Baš nikakva. Bijaše to, kao da sam našao, da je nijema, ili gluha, ili da joj je jedna noga od gume... I časovito razočaranje, kad sam vidio, da u nje nema mirisa, kad sam otkrio tu suptilnu čudovišnost, koja me na njoj najviše iznenadila, tako izazovno, bijaše za me neizreciva nevolja.

Kad je izbila na ugao Avenide, zastala je i okrenula se, da me pogleda, a pogledala me s izvanrednim sjajem u očima. I starica je zastala, mehanički, navikla na te česte i bezrazložne prekide. Djevojka je odmah prosljedila pločnikom i krenula prema moru. Na vidik, što nam se pružao odande, s kraja Avenide, u divnom času noći, koja se spušta, u meni još jače zakuca srce i ponese me još snažnija želja. Bijaše kao da je djevojka postala još ljepša, kao da se razodjela i pokazala prirodne oblike.

No, kod gradskog kazališta ona okrenu nadesno, u ulicu Evaristo da Veiga. Prosljedila je do Arcosa, a onda preko trga Governadores ulicom Gomes Freire. Ušla je u ulicu Rio Branco, došla do vrata Campo de Santana pa upopriječila preko slabo rasvijetljena parka, gdje su se drvoredima šetali rijetki šetači, a po klupama drijemale skitnice.

Zašto sam je tako glupo slijedio, ništa ne kazujući i ne pokušavajući? Možda i nije bilo tako glupo... Za onoga dugog hoda ona je mnogo puta zastala i gledala me izražavajući tako jaku želju, da u meni nije bilo sumnje: zacijelo me vodi u kakvo ubavo

skrovište.

Ali kad smo bili u parku, ja odlučih da ono već dokrajčim. Dosta je! Ta nisam ja nikakav glupan, da ću pješke valjda do Andarraia, a sve zbog jedne nepoznate žene, koja, kako se čini, pati od automatskog hodanja. A cinično odlučih da se obratim staroj, koja je uvijek išla ponešto iza djevojke...

— Recite mi nešto...

Starica stade, okrenu mi svoje žuto lice, naborano, s vrećicama pod bradom.

— Čujte! Ja evo idem od Avenide. Šta je onda?

Gledala me podugo, kao da nije čula, kao da misli na neko daleko čeljade. Mršavam i nečistim prstima izvuče mi konac, što mi je visio s kaputa, i ostade tako s idiotskim pogledom, što je kružio naokolo. A ja nato navalih:

— Trebam znati, gdje će to završiti. Idem već više od jednog sata!

Djevojka je već prilično odmakla, koracala je onako visoka, uspravna, elegantna, ljuljajući se u hodu i ne opažajući što se zbiva iza nje, ili je možda to hinila.

— Čini mi se, da se više od ovoga ne može učiniti. I strpljenje ima svoje granice. Je li ona djevojka vaša? Šta hoće od mene? Kamo me vodi?

Starica se malko strese, sitne joj, upale očiće oživješe načas, a onda opet zapadoše u mrtvilo. Prišla mi je bliže, sva se unijela u me, uhvatila me za kaput i plačljivim glasom, lica iskrivljena od boli, rekla:

— Oprostite... Oprostite, gospodine...

Bijaše baš čudno. Nadasve čudno!

— Ne. razumijem, gospođo...

— Oprostite, gospodine...

I kao da izvlači nešto bolno odande, položi košunjavu ruku na grudi, pritište je na grudima i progovori:

— Kći mi je luda... I u svom ludilu ide i obilazi gradom i gleda onako ljude... Nema lijeka. Poduzela sam sve moguće, da bi mi kći ozdravila, ali najposlije i sama uvidjeh, da joj nema pomoći. Vele liječnici, samo je čudo može izliječiti. I nema druge, moram joj se pokoravati: tjera me, da joj kupujem skupu odjeću, pa eto izlazi na ulicu, kao da je kakva bogataške kći. A nema u nas nikakva bogatstva. Ne možete pojmiti, kakve žrtve i muke podnosim! A da

ne idem za njom, mogla bi joj se dogoditi kakva nesreća, ili bi je mogao tkogod iskoristiti. I zato me evo vidite u ovoj ulozi... Jeste li sad razumjeli? Slušate li me?

Oko mene zaplesalo sve drveće, čitav park počeo se okretati. Kakve li duge i divne patnje! I starica završi, ne znajući da time okrutno uvećava moju bol:

— Mnogi su drugi kušali što i vi, gospodine, pa se prevarili. Neki neće prihvatiti objašnjenje, koje im dajem, pa i dalje navaljuju. Ali se gospodin ne ljuti, zar ne? Opraštate? Zbogom.

I ode onakva, sva uvučena u se, beznačajna, pogrbljena, i požuri korak, da stigne djevojku, koja bijaše dobroano odmakla i gotovo se izgubila s vida, sigurno već gledajući druge i očaravajući ih u svojoj jalovoj i nesvijesnoj opsjednutosti...

*

Barbosa dovrši svoje pripovijedanje i zapali cigaretu. A u društvu veselih momaka nastade tišina, koja je prilično potrajala, jer se već svakome dogodilo da je pratio onu djevojku, a nijedan nije nikad sumnjao o istini.

Iz zbirke: *O crime do estudante Batista*,
São Paulo 1945.

Bilú, Carolina i ja

(Bilú, Carolina e eu)

Najbolje moje drugarice u djetinjstvu bijahu Bilú, koja je učila klavir u moje bake, i Carolina. Nitko ne bi rekao, da su sestre, toliko su bile različite po ćudi.

Mršava i blijeda, Bilú je imala ozbiljan izgled djevojčice, kojoj je jasno, da je život tužan, da je sanjarenje nekorisno i da će sve uvijek biti samo jad i muka. Dobro je, kad sviraš glasovir, barem se tako nalazi zaborav.

Carolini, kad smo se susreli, bijaše deset godina (bila je dvije godine mlađa od svoje sestre Bilú), a nije mogla ni pet minuta biti pažljiva nad klavijaturom ili nad knjigom. Ona je voljela švrljati po obali, igrati se skrivača, ludo juriti naokolo i tumarati šipražjem iza kuće, bacajući kamenje na ptice, berući kupine i razarajući mravinjake.

Bilú je ostajala u kući, s mojom bakom, za klavirom. Jednolična ljestvica solfeggia gubila se u smiraj dana. A Carolina me vukla za ruku, usmjerivši prema moru ili prema vrtu i guštiku za kućom. I samo bismo nestali.

*

Carolina me ispunjavala nečim neodređenim, zadavala mi strah. Slušao sam je s nekim osjećajem poniženja, ali sam uvijek slušao. Njezina prisutnost ulijevala mi nešto u srce, te bijah zaista veseo. U dnu duše volio sam je i mrzio, a nisam bio kadar objasniti svu složenost tih protivrječnih dojmova. Sa sestrom Bilú bijaše sasvim drukčije. Prelistavali smo slikovnice, pripovijedali priče, u preranoj ozbiljnosti, baš kao dvoje odraslih. Iz njezinih riječi i očiju izbijala je nježnost i prijateljstvo, koje umiruje. Kad bi se Bilú nalazila kraj mene, sve mi naokolo bijaše dobro i skladno. Ponekad bi se dogodilo, da bih joj pokazivao kakav crtež ili štogod objašnjavao. Odjednom bi se pojavila Carolina, koja me izvana nagonila na smijeh i pozivala na igru. Išao bih za Carolinom, zadovoljan što izlazim; no ipak s potajnom grižnjom savjesti. Bilú mi se smiješila, opraštajući. Bljedunjava i romantična, ona se divila

veseloj i pustopašnoj zvjerčici u Carolini, protivnici svakog studija na tom svijetu. Sa svoje strane, Carolina je prema sestri osjećala poštovanje, kakvo primitivan domorodac osjeća prema misionaru nepoznate vjere. U meni su se borile dvije struje: jedna me odbijala od knjiga, a druga me k njima privlačila. Zato su Carolina i. Bilú zadovoljavale moja dva instinkta. S jednom sam volio trčati, skakati, igrati, pjevati, pokretati svoje fizičko biće. Sve je u njoj odgovaralo jakoj materijalnoj volji da se postoji, volji koja je i mene obuzimala. U drugoj sam imao sredinu za reagiranja lirske osjećajnosti. Bilú me ispunjala blagom željom da se ukrcam na oblak i slušam andeoski poj, da osjećam, kako se život zakoprenjuje u tanahan i nježan ovoj od dima i kako ljudi sretni tonu u san, u šuštanju, u žuboru.

*

Moja baka promijenila svijetom, završile se pouke u sviranju na klaviru. Ostalo je prijateljstvo među našim obiteljima, a osobito između Bilú, Caroline i mene.

*

Protjeklo petnaestak godina, kad me nešto neodređeno zapljusnu u mojim prvim nemirima, i natjera me, da se bavim ovim problemom: volim jednu od njih dviju, ali koju? I ja sam drag jednoj od njih, ali kojoj?

Dok sam jedne večeri plesao s Carolinom, osjetih, kako sam se odjednom trgnuo, bijaše kao da sam ustuknuo. Ona me gledala oklijevajući. Da govorimo? Tko da počne prvi? Treba li da joj kažem, da je volim? Nisam htio da imade razloga da mi se smije — da se smije s onim okrutnim sarkazmom, koji joj se kadikad iskrio u očima. Neiskazan strah, što mi ga je Carolina zadavala od djetinjstva, dolazio je od onog njezina načina i navade da se smije svima i svemu. Ako joj počnem govoriti o ljubavi... Bolje da se ne izlažem opasnosti. I ništa joj ne reko. Niti one večeri niti ikada poslije. Uostalom, neki me neodređeni instinkt opominjao, da bismo se, ako bi među nama došlo do simpatija i do ljubavi — prave, velike ljubavi — odmah posvadili, žestoko, bučno, možda čak i potukli. Ona me se doimala kao čeljade, koje se rodilo, da vlada čovjekom, i pomoću šake, ako je potrebno.

Bilú me po svoj prilici voljela. Bilú bijaše blaga, nježna, imadaše najsvojstveniju žensku odliku. Često bih, nadnesen nad

knjigom za vrijeme učenja, prekinuo čitanje i mislio na Bilú. Ako nisam bio siguran da volim Carolinu, zacijelo sam onda volio Bilú. Kad bih uvečer išao k njima, u njihovu kuću, Bilú me zvala da slušam Chopina, a tuga njegovih nokturna ispunjala me neizrecivom čežnjom. A onda, kad bi Bilú htjela spustiti poklopac na glasoviru, ja bih tražio valcer, valcer u kojem ti se sve zavrti u glavi, onakav starinski, te bih plesao s Carolinom, sve dok ne bismo iznemogli, ludi i nasmijani, pali na divan u salonu. Pokraj nje nije bilo duhovnih problema, život bijaše lak i slantan poput zrele voćke.

*

Otišao sam u São Paulo, da studiram pravo. Bijah daleko od svoga rodnog kraja. Promjena grada utjecala je na naše sudbine. Inače, morao bih se vratiti, i onda, pošto bih otkrio koju od njih volim, oženiti se jednom od njih dviju. Carolinom? Sestrom Bilú?

Nije važno. Nikad se nisam vratio i nikad ih nisam zaboravio. Dobro je i to, kad u sebi njeгуješ finu melankoliju, istančanu grižnju savjesti. Sve to služi da obogati ono nešto mračno i tajnovito, što nosimo u sebi, a zanosno ga zovemo unutarnji svijet. Ono bitno i nije možda sreća sama, nego neprestano traganje za načinom, kojim je trebamo doći do sreće.

*

Jedne večeri, vrativši se iz daljine, saznadoh, da su se Bilú i Carolina udale i da žive u Riju. Začudio sam se i uzbudio, kad sam od njih dobio poziv, da dođem k njima na ručak.

Odmah na prvi pogled nadoh, da su njihovi muževi veoma simpatični. Priznajem, međutim, da sam bio ponešto ukočen. Bijahu oni, zapravo, gospodari i posjednici onih dvaju bića, za koja bijaše vezano sve moje djetinjstvo. Činilo mi se, da netko drugi stanuje u jednoj kući moje obitelji, u kući što je, zbog dugova, izgubljena na sudskoj javnoj dražbi. Bijaše u skladu sa zakonom, ali ipak nešto bolno.

Ne mogu shvatiti, kako je život mogao sastaviti tu protivurječnost: muž sestre Bilú (koja je ostala blijeda i sentimentalna) čovjek je punokrvan, ekspanzivan, bučan, a Carolina, koja sve više gubi, od zvjerčice živahne i prebujne, ima muža, koji je miran i čija mirnoća prelazi u zlovoljnu plahost.

Nakon ručka malo smo muzicirali. Chopinovi nokturni uvijek

su strast sestre Bilú. Poslije njih, kao i nekoć, plesao sam s Carolinom. Plesali smo jednu čudesnu *rancheirú*.

*

Otišao sam, a nisam znao, jesu li sretni. Po svoj prilici nisu, hoćemo li suditi po stanovitom tužnom pogledu sestre Bilú. I po onom, kako je Carolina koji put trgla ramenom i popratila tu gestu smijehom, ah! takvim smijehom...

Sigurno je, da sam, definitivno, ostao uvjeren, da sam uvijek, uvijek volio jednu od njih dviju. I trebao sam se oženiti jednom od njih dviju. Ali, kojom?

Iz zbirke: *Largo da Matriz*,
Rio de Janeiro 1946.

Largo da Matriz

Za svibanjskih pobožnosti Joana je cvijećem kitila Gospin kip. U sjajnoj svjetlosti, što je dolazila s velikog oltara, gdje je stajao kip Djevice sav u zlatu i plavetnilu, pojavila se mala mulatkinja, oborenih očiju, odjevena u haljinu od ružičasta atlasa, i sa dva bijela krila, jako raširena.

— Joana danas kiti!

— Kako je lijepa Joana kume Rose!

Tik do mene, neki starac s ušiljenom bradicom, koščat, visok, odjeven u starinsko crno odijelo, dobro uščuvano (zacijelo je to bio neki zemljoposjednik iz najbliže okolice), šapnu na uho majoru Nevesu, okružnom porezniku:

— Ne bi smjeli dopustiti, da mulatkinja kiti oltar. Trebalo bi da to čini bijela djevojčica, iz ugledne kuće.

Major Neves prezirno odmahnu te će mu kao jedini argument:

— Pa to je Joana kume Rose.

Joana, na ljestvama za oltarom, teško se držala istežući ruku da s vijencem navrh prstiju dosegne Gospinu glavu. U crkvi punoj naroda sve oči bijahu uprte u djevojčicu. Oko oltara, župnik, svjećonoše i ministranti prisustvovali tom činu, pažljivi, sklopljenih ruku, uzdignutih očiju. Neodređen šum, od nemirna šuštanja, u valovima prolazio crkvenom lađom, kao neko treptanje. Činilo se, da Joana gubi ravnotežu, ali ne, ona se upinjala, dok nije, zastavši navrh ljestava, uspjela da na glavu Blažene Djevice stavi simbolični vijenac mističnog kraljevstva. Na koru zabrujaše orgulje; anđeoski glasovi, što kanda silažahu s neba, ispuniše crkvu. Krenuvši, prema glavnom oltaru, župnik započe latinsku pjesmu.

— Trebalo bi da to bude bijela djevojčica— uporno će starac s ušiljenom bradicom na uho majoru Nevesu.

— To je Joana kume Rose — uzvratiti mu okružni poreznik.

Pobjedonosno, sva u sjaju odbljeska, Joana iščeze za Gospinim oltarom.

Izgubljena u mnoštvu vjernika, kuma je Rosa tiho jecala, tresući se golemim tijelom. Joana je stavila vijenac! Joana je okitila oltar! S glavom među rukama, s prosijedom kovrčavom kosom, što je pokrivena crnim prijevjesom Reda svetog Benedikta, ona plakaše

od sreće i zahvalnosti. Njezin je župnik dopustio, da njezina Joana, njezina draga djevojčica, vijencem okruni Blaženu Djevicu!

*

Kućica kume Rose bijaše kao i ona sama: stara i nespretna, s debelim zidovima od gline, koji su jedva podnosili težinu krova. Kućica joj imadaše vrata i prozor. Nalazila se u predjelu zvanu Largo da Matriz, između pošte i kuće kapetana Candinha.

Kapetan Candinho bijaše najstariji čovjek u mjestu. U razgovorima, što su se vodili na vratima Maximianove gostionice, gdje su se uvečer skupljali ugledniji mještani, da izmjenjuju mišljenja o politici, kapetan Candinho bijaše jedini čovjek, koji se izrugivao gradskom vijeću, upravnom odboru republikanske i demokratske stranke. On se nije divio ni idejama ni programima: njemu su samo ljudi ulijevali poštovanje. On se divio predsjedniku Beltranu de Limi.

Kapetan Candinho, nije imao stranke, nije glasao, nije primao dužnosti, ništa od svega toga; on je čuvao svoju slobodu da čita novine i da komentira događaje na svoj način. Ima dvadeset godina što je prodao fazendu i što mirno živi u mjestu, pošto je djecu poslao — kćerke u internat ili u brak, kako su već htjele, a sinove na sveučilište ili u trgovinu, za šta su već imali smisla. Bijaše on liberal iz doba Carstva. I nastavio je živjeti kao liberal, kakav je bio po svojoj čudi, po svome zdravom smijehu, po svojoj plemenitosti. U svojim razgovorima uvijek se navraćao na barona Camanducaiu:

— Valjan čovjek bijaše baron Camanducaia, nema šta!

Bijahu politički istomišljenici, godine 1886. Barona je pogodio grom, pod nekim drvetom, jednog olujnog dana, kad je baron putovao u Pindamonhangabu.

— Strašna smrt, doktore!

Sviđao sam se kapetanu Candinhu.

*

A meni se sviđala kapetanova kći, djevojka koja se u mjestu nije pokazivala, jer je provodila dane zatvorena u kući, čitajući romane, što ih je naručivala iz knjižara u Riju.

Slučajno sam jednog popodneva letimice vidio na prozoru, svu blijedu, crnih očiju, ozbiljna izgleda — bijaše kao da se nekamo zanjela, promatrala je brijeg sučelice, kao da za njim, iza mnogih i

mnogih milja i brda, naslućuje i vidi more, more kojemu se usmjerava svaki bijeg, more beskrajnog putovanja.

Za kartaškim stolom, uvečer, u sučevoj kući, pisar Maneco reče mi, da je Donana veoma inteligentna.

— Ona je sestra doktora Inácija. Doktor Inácio bijaše pomoćnik državnog tužiteljaa.

— Doktor Inácio, gospodin to po svoj prilici već zna, najstariji je sin kapetana Candinha...

Istom sam tada saznao.

Kad sam sutradan pomoćniku državnog tužitelja donio spise o istrazi u nekoj nedjeljnoj tučnjavi među pijanim seljacima, bijah ponešto uzbuđen. Taj pravnik, već otac obitelji, sa četvero djece, koji je kraj prozora njihao u naručju najmlađe djeteta, u nekoj kućerini na ulici Aterrado, bijaše brat one blijede djevojke.

Uveo sam običaj da ponedjeljkom, srijedom i petkom sam idem na poštu. Tako sam se uvijek mogao nadati da ću vidjeti kćer kapetana Candinha.

Teško. Druge su djevojke govorile da je ohola, ali sam otkrio da nije. Izlazila je kadikad, ali samo da posjeti kumu Rosu, u susjedstvu, ili gospođu Donu, na brijegu, ili je pak išla na periferiju, u pohode nekoj vrlo pobožnoj ženi, koja je živjela okružena životinjama i loncima sa cvijećem, među ruševnim zidovima svoga kućerka.

Posjećivala je samo starce i siromahe. Dugo se s tim svijetom zadržavala u čistom razgovoru, bez ogovaranja i drugih otrova. Riječi što su iznosile uspomene na stara vremena, riječi iz usta one skromne čeljadi sijede kose, bijahu joj utjehom za nemogući bijeg — sanjani bijeg na daleko more, što je »daleko onamo, daleko za gorama«. Donana nije bila ohola: bila je dobra i osjećajna.

*

U ono sam se doba upoznao i sprijateljio s kumom Rosom. Prolazio sam onuda na povratku s pošte. Podvornik je ostajao na uglu i razvezivao duge razgovore s financom ili s raznoslačem brzobjava. A ja sam pijuckao kavu, kojom bi me dočekala gospođa Rosa. Joana, živahno i razgovorljivo dijete, držala se kao osoba od važnosti. Ta ona je stavljala vijenac na oltar! Osim toga, među svojim drugama (išla je u prvi razred) bijaše najbolja učenica.

Kuma Rosa, blagih očiju ispruganih crvenim žilicama,

prelazeći podom od nabijene zemlje, približavala mi se sa šalicom kave:

— Upravo sam je priredila, doktore.

Razgovarao sam prikrivajući pravi predmet, mazio malu Joanu, milovao žutog mačka, a onda završavao s pitanjem:

— A kako djevojka iz susjedstva?

Smijala se kuma Rosa pokazujući desni bez zuba:

— Donana? Dobro je, doktore. Baš je danas bila ovdje.

Dobijesa, ja nikako da pogodim vrijeme za slučajni susret, koji sam toliko želio.

Komentari u mjestu bijahu povoljni za predstojnika. Valjan momak, jednostavan, ulazi u kuću gospođe Rose, siromašne stare crnkinje.

I u kapetana Candinha uživao sam simpatije (a još više on u mene), zbog zajedničkog divljenja, koje nas je povezivalo: tu je predsjednik Beltrao Lima, energičnost, odlučnost, čvrsti brazilski pučanin, koji se lomi, ali se ne savija.

*

Nikad se nisam mogao susresti s djevojkom u kući kume Rose. Ali sam se navikao da posjećujem tu staru crnkinju, koja je prala rublje, šivala i krpala, da bi uzdržavala malu nećakinju.

Joanina je majka otišla u svijet, pošto je ostavila muža, Domiciana Soldada.

Domiciano Soldado nije živio u mom kotaru, nego u susjednom. Nekom prilikom kad je dilihansom došao u mjesto, otišao je u posjet kumi Rosi. Ostavio je dvadeset tisuća reisa za Joanu. Bijaše dobar momak taj Domiciano Soldado. Molio me, da mu ishodim unapređenje.

— Pisat éu u São Paulo, Domiciano.

Moj me podvornik, međutim, obavijestio:

— Dobar je momak, zaista, ali velika lijenčina. Glup crnac. Ne sviđa mu se služba.

A šta sam ja imao s time? Domiciano bijaše Joanin otac, Joana bijaše nećakinja kume Rose, a kuma Rosa bijaše susjeda kapetanove kćeri Donane.

*

Vodila se borba. U obitelji kapetana Candinha gotovo nitko

nije htio braka. Ni braća ni sestre — osim Quiterte, neudate sestre, koja imala oči svadljivke, ali koja bijaše dobra, te je u tišini podnosila moje muke, jer sam bio meka srca. Zovolja joj se čitala samo u očima i u suhom pozdravljanju. U obitelji, za žućnih razgovora, ona me uzimala u obranu, dok je Donana, zatvorena u svojoj sobi, uživajući čitala Flaubertov »Sentimentalni odgoj«.

Kapetan Candinho, jest, on je bio za taj brak. Bijaše mu osamdeset godina, poznavao je mnoge ljude meka srca, koji su živjeli kao on.

Samo je zatražio, da pričekam godinu dana.

Liberal. Pomirio je protivljenje doktora Inácia, eventualnog svog zamjenika kao glave obitelji (jer je Inácio bio najstariji sin), s romantizmom kćeri Donane i s odlučnim držanjem kćeri Quiterte, koja bijaše sporazumna s ocem.

Kuma Rosa, koja je za sve znala, smiješila se ništa ne govoreći, okružujući me tihom nježnošću stare crkinje. Ona se molila za me i za dobro gospođice Donane.

*

Postao sam zaručnik. Sada sam s Donanom išao u kuću kume Rose, da se igram s malom Joanom.

— Šta želiš, Joana, da ti donesem iz São Paula?

Nije odgovarala, nego je izlazila trčeći.

U gostinskoj sobi kume Rose nalazila se samojedna stolica, koju mi je pružala. Kad bi joj u isto vrijeme došli i drugi gosti u posjet, sjedali su na pletene košare duž zidova. Pod od nabijene zemlje bijaše uvijek pometen. Žuti je mačak drijemao na sunčanoj mrlji.

Donana je mogla slobodno ulaziti u sobu kume Rose, gdje se nalazila staričina skromna postelja i posteljica male Joane. Kuhinja, u dnu, s glinenim ognjištem i sa nekoliko zemljanih posuda, izlazila je na vlažan komad tla, sa zdencem što je svagda lio vodu, među golemo limunovo drveće krcato plodom.

Kuća kume Rose izazivala je u mojoj duši duboku nježnost.

— I vi, kuma Rosa, živite ovdje tako sami!

— Neka mi Bog dade života i zdravlja, da odgojim Joanu. Jer majka joj nema razbora, a otac se ne brine za nju. Ako ja umrem ...

— Umrijeti? Ni govora! Vi ćete živjeti još mnoge godine, kuma Rosa.

A ona se kuckala po srcu, pokazujući svoju bolest. Kad se ustajala, da ide po kavu, teško je disala.

Joana se igrala i skakala po kući baš ko mlado jare, ne znajući za životne drame.

*

Kao službeni zaručnik ulazio sam svako popodne u kuću kapetana Candinha i bio pozivan na ručak.

Kuma Rosa pojavljivala se kadikad, skromna, gotovo i ne govoreći, puna poštovanja.

U visećoj mreži, ljuljajući se polako, nekako kao odsutna duhom, kao žena koja misli na sudbinu svoje djece, Donanina majka pozvala bi je:

— Sjedite, kuma Rosa.

— Hvala, gospođo Chiquinha.

Nije se usuđivala sjesti, zbog gospođe Chiquinhe i možda zbog mene.

Molio sam kumu Rosu, neka potraži Joanu, da jede za stolom, s nama, pogotovo što se u one dane, kad bih ja dolazio na ručak, nije za stolom pojavljivao nitko osim Quiterije. Druge su sestre bježale. Bijah za njih nezvan gost, uljez. Momak meka srca, koji se hoće oženiti Donanom.

Zapravo, možda i nije bilo to posrijedi. Ja sam onaj, koji će odvesti Donanu. Počinje rasulo, obitelj će se raspršiti, jer će me jednog dana premjestiti, otići ću u drugi kraj. Uostalom, obitelj se počela rasipati još prije nego što sam se ja pojavio. Doktor Inácio, pomoćnik državnog tužitelja, otišao je u São Paulo, da se natječe za suca. Gospođa Chiquinha nije se mirila s pomišlju da će ostati daleko od unučadi.

U Maximianovoj krčmi, poslije ručka, kapetan se Candinho i dalje izrugivao gradskom vijeću:

— Ima više od deset godina, što ne vidim nikakva javnog računa!

*

Poslije nekoliko godina, u Parizu, Donana i ja prolažasmo preko avenije Champs Elisées, jedne božićne noći. Osvijetljen izlog pokazivaše divne igračke.

Misao nam bijaše ista:

— Što bi se radovala Joana...

Uzdahnu smo puni čežnje. Kako li je kuma Rosa? A poštar? I sve ono, što je okruživalo našu kuću i našu obitelj, naš Largo da Matriz, s brijegom sučelice, što oku priječi pogled u daljinu, za kojom duša žudi?

Luk Pobjede, pokraj nas, dozivaše u sjećanje napoleonske pobjede i sjaj europske civilizacije. U srcu nam se, međuto, javljaše Largo da Matriz, zapljuskivahu nas uspomene na skromne stvari. Kuma Rosa...

*

Pisma iz São Benta bijahu nam važnija negoli sjajna »Nouvelle Revue Française«. Joanina majka — kojoj se onda ukrala pamet — sad se odjednom pojavila, da odvede Joanu: naumila je djevojčicu smjestiti u neki zavod u unutrašnjosti. Domiciano je u revoluciji uznapredovao, stekao je čin narednika, te je odlučio da opet živi sa ženom. Nalazio se u São Paulu u prvom bataljonu. Kuma Rosa ostala sama, u kućici na Largo da Matrizu, krpajući dronjke i perući rublje.

Tješila se. Dvaput u godini, u lipnju i prosincu, Joana je dolazila da s njom provede svoje blagdane.

*

Jedne večeri, kad se razboljela, zatražila je da govori s gospođom Chiquinhom:

— U mojoj sobi naći ćete u košari sve što je potrebno za moj ukop.

Teško se razboljela. Obitelj kapetana Candinha brinula se o njoj. Quiteria je pisala u São Paulo, da pozove Domiciana, njegovu ženu i Joanu.

Stigli su prekasno. Kuma je Rosa nenadano umrla uoči njihova dolaska.

Otvorili su košaru i u njoj našli jedini luksuz one kuće: halju Bratstva Svetog Benedikta, crnobijelu vrpcu istog reda, par novih čarapa, visoke cipele, također nove, i novčanicu od pedeset milreisa za troškove pogreba. Bijaše to rezultat svih ušteda kume Rose, ušteda što su sastavljene u misli na pristojnost i pobožnost.

Na njezinu ukopu sabralo se mnogo svijeta.

Sa smrću kume Rose kao da je nestao dio nas samih i otišao u

nepovrat. Bijaše kao da se istom tad završila naša svadba.

Sada, kad se vratimo u São Bento, neće više biti one sobice s podom od nabijene zemlje, ni stolice sa slannim sjedalom, ni kave što je upravo pripravljena, ni kume Rose što se smije pokazujući desni bez zuba.

Tako će biti u sve dane, koji nam od života ostaju. Malo pomalo, umirat će ljudi i stvari u São Bentu. Glas za glasom javljat će nam, da sa svijeta u nepovrat nestaje koja udaljena stvarnost, udaljena ali prisutna u duši, stvarnost koja je pomiješana s našim fizičkim bitkom i s našim sjećanjem. Zar ne bismo i nas dvoje bili kao mrtvi, kad bismo svijetom išli bez dodira?

U vrtu Tuileries sve bijaše zanos i divota. Pariške palače uzdizahu povijesne kupole. Vrapci, slijećući s krošanja divljeg kestena, povjerljivi i živahni, približavali se prolaznicima, skaćući po pijesku.

Naokolo, Pariz pružaše svoju stvarnost, bogatiju izgledom, raskošniju.

Bili bismo silno sretni, Donana i ja, kad bi nas radoznalost mogla sasvim zaokupiti, ali u našoj duši i dalje živi onaj Largo da Matriz, s gospođom Chiquinhom, s kapetanom Candinhom, Quiterijom, kumom Rosom, poštarom, Joanom, crkvom, brežuljkom što se ispriječio sučelice.

A onda smo shvatili, da će naše najveće dobro biti ovo: nositi po svim zemljama i po svim morima čuvstvenu i bolnu misao, vjernu zaštitnicu mrtve prostodušnosti.

Iz zbirke: *Largo da Matriz,*
Rio de Janeiro 1940.

Ribar Sebastijan

(Sebastiao Pescador)

Bio je najsiromašniji crnac u mjestancu. Sjede mu kovrče nad ušima virile poput umazana pamuka ispod široka šešira od obične slame. Išao je ulicom, vrlo mršav, vrlo visok: na ramenima mu dug štap, a u ruci niska ribe, istom ulovljene u rijeci.

Noć se bližila. Sebastijanovo tijelo stapalo se s prvim pramenjem mraka. Samo slamni šešir bijaše svijetla točka na tamnoj mrlji njegove spodobе.

*

— Nemoj kupovati ribe u tog crnca.

— Ja hoću, meni je dobra.

— Marija je već otišla kući, a ja se neću prtljati oko ribe u ovaj sat. Što nije došao prije.

— Smiješno. Kao da je on kriv, što riba nije htjela zagristi, dok je bilo sunca.

— Ako kupiš, da znaš, bacit ću je u smeće.

— Nikakve tiranije! Dosta! Ja volim slatkovodnu ribu!

Sebastijan dolazio, skroman, bojažljiv, pružao nisku sa somićima, sleđevima i grgečima, i govorio:

— Dobar večе, doktore.

— Za koliko bi dao sve to, Sebastijane? Prislanjao je prutilo na zid. Uzdignutom desnom rukom odmjeravao je nisku s ribom, a lijevom se češkao po sijedoj bradici.

— Sve... ovaj... sve za tri milreisa.

— Skupo je, Sebastijane! — uzviknuo bi pokraj mene razborit glas domaćice.

Najposlije bismo dali Sebastijanu tri milreisa i povrhu nešto sitniša.

— To je za djecu, Sebastijane — javljao se isti glas.

*

Išao je uvijek zavrnutih hlačа, zavrnutih sve do koljena. Grgeča je bilo u obilju u močvarama uz rijeku. Sebastijan je svakog

popodneva išao u potragu za ribom. A javljao se samo noću, kad bi sastavio novac za hranu.

— Kako djeca?

— Tako, tako, gospodine.

Bio je udovac sa petero djece. Najmlađe, petgodišnjeg Joaquina (crnčica široka nosa i debelih usana, što se uživao natezati s mačkama), posvojio je mjesni sudac. Stariji od Joaquina bijaše Zezinho: i taj je spavao i jeo u sučevoj kući. Najstariji, već momčić, pomagao je Sebastijanu u ribolovu. Ostalo bijahu kćeri dvije slatke crne djevojčice, što bi uplakane dolazile u sučevu kuću, kad plod očeva rada ne bi dostajao ni za grahovu čorbu.

Sudac je živio u ladanjskoj kući, nedaleko od Sebastijanove kuće. Bijaše ondje utočište zakona i siromašnih.

*

Kuća ribara Sebiastijana! Na nekoliko pedalja općinske zemlje, pokraj ceste, podigao je između kolaca četiri zida od slame oblijepljene blatom i na to postavio krov — travu nametanu na pruću. Bijaše to kao kakva sojenica, samo što se nije nalazila na vodi, nego na ispaši. Oko nje rasle rajčice i nekoliko glavica kupusa, izgubljenih u grmlju. Malo dalje, nekoliko stabala, što bi imala da nose banane, pokazivahu kite bez plodova, kojima djeca nisu dopustila da dozru...

— Sebastijane — podsmješljivo je govorio stari Balbino, sudski činovnik — treba sastaviti inventar za pokojnom ženom. Na majuru ima dobara. Ima kuća. Gdje su maloljetnici, tako traži zakon.

Sebastijan Ribar skupio se u pamučnoj košulji, razdrljenoj na prsima, i češkao se po sijedom uvojk.

— Zar, gospodine?

Balbino savijao cigaretu i zaključivao:

— Šta ćeš. Takav je zakon!

A onda će, namignuvši mi:

— Nije li tako, doktore? Eto, pitaj doktora, on to zna. Mani se priče, Sebastijane, valja sastaviti inventar.

Sebastijan stajao bespomoćan, gotov da zaplače, i uzdisao:

— Dobro, gospodine.

Ta odakle bi platio troškove?

*

Gdje su maloljetnici...

Ona jadna spodoba, što se uvečer javljala sa niskom ribe, dirala me u srce. Previše zakon traži...

Pređa mnom ne bijaše ništa drugo doli petero crne siročadi i stari, izgladnjeli ribar. Lijepe li pravde na tom svijetu! Spopadala me volja da pustim na slobodu sve zatvorenike.

*

— Ne dotužuj mi danas, već je osam sati, neću opet u kuhinju, da čistim Sebastijanove ribe. Bojažljivo kucanje na vratima, lagano i nježno kao milovanje.

— Tko je? Naprijed!

— Dojadio mi je već taj Sebastijan!

U tišini dvorane, s prozorom otvorenim prema brežuljcima, gledasmo se sa smiješkom.

— Dobro je Sebastijane. Koliko sve?

*

Smrt je po nj došla nenadano. Našli su ga na obali gdje leži potrbuške. Čini se, da je bio žedan, te se sagnuo da pije, a kap ga je smjerila u onom položaju. Umro je s ustima u rijeci, kao da ribama šapće svoju tajnu i moli ih za oprostjenje.

*

Petero crnčadi postadoše vlasnici sveg nasljedstva: slamne kolibe i grmlja oko nje.

Sučeva žena nabavila im je svima crno ruho. Joaquim i Zezinho i dalje su u kuhinji sučeve ladanjske kuće, umrljani mlijekom i slatkom od dunje.

Najstariji sada lovi ribu za djevojčice. Naslijedio je oca u dužnosti na rijeci i u bijedi.

Kad se smrači, pojavljuje se na mojim vratima sa svojom niskom grgeča. Kućica od slame, tamo na ispaši kraj obale, bijaše još tužnija.

*

Nakon nekog vremena sudski će mi pisar:

— Trebalo bi, doktore, da se popiše Sebastijanova imovina. U najgorem slučaju prodat će se kućerak, platiti troškovi, a ostatak

položiti na sud, za djecu. Valja i malim sirotanima imenovati tutora.
Tako zakon traži.

Sudski činovnik, koji je savijao cigaru, namignu mi:

— Zar se isplati?

A sudac će, sa svoje strane:

—... Amen.

Iz zbirke: *Largo da Matriz*,
Rio de Janeiro 1940.

Djevojke

(As moças)

Kako su se zvale dvije sestre, to nitko nije znao. Svi su u Pousu Altu naprosto kazivali: »djevojke«. A zapravo dvije usidjelice bijahu dobrano stare, naborane i ružne. Po izgledu bi rekao, da im je pedeset. Bojile su kosu broćem, u crveno, te su zbog toga bile smiješne, jer su im izvirivale crne vlasi, što su odudarale od umjetnog okvira oko glave. Neki su tvrdili, da nose periku..

Bijahu došle iz mjesta Tres Corações s obećanjem da će jedna od njih biti imenovana za nastavnicu u nekoj školi, koja je u planu, u Buracu Fundu — udaljenoj četvrti, na putu u susjednu općinu Virginiju.

Očekujući imenovanje smjestile su se u nekoj kućici s vratima i jednim prozorom, što se nalazila između željezničke postaje i grada (tri kilometra blatna puta, što su ga močile i mijesile neprestane kiše). Šta su ondje radile, izgubljene, te dvije sirote? Šile su i krpale, prale, redile kuću, pravile papirno cviljeće za crkvu i čekale poštu. Pošta je stizala u četiri poslijepodne, brzim vlakom: donosila je službene popodneve novine. »Djevojke«, na prozoru, očekivahu da prođe gospodin Chico. Jašući na tromu magarcu poštar se pojavljivao u daljini, na kraju ceste, pa i to već bijaše zadovoljstvo: hoće li danas stići imenovanje? Pošta se raznosila poslije sat vremena. Na istome, tromom magarcu gospodin je Chico išao od vrata do vrata i predavao pisma i novine, sagnut na samaru, ne sjahajući. Kad bi stigao do kuće, u kojoj su stanovale »djevojke«, nije mu trebalo da magarca pritjera do zida: one su već ispruženih ruku željno očekivale novine.

Izvirući ispod halje, one ruke, što su se istežale na cestu, bijahu kao ruke gladi, ruke što traže pomoć. Imenovanje nije dolazilo.

»Djevojke« nisu imale gotovo ništa, od čega bi živjele: samo dvadeset »papira«. Riječ »papir«, to jest dionica, uvijek je uživala izvanredan ugled u saveznoj državi Minas Gerais. A »djevojke« su, eto, imale »papire«. Oko njihove glave bijaše vijenac svijetla, okruživala ih fama, da imaju nešto imutka. Malo pomalo mjesto je saznalo, da je taj imutak beznačajan, malo pa ništa. »Djevojke« su

mršavile. Gladovale su, baš tako...

Tko je obećao »djevojkama« ono apsurdno imenovanje u nekoj školi, koja i ne postoji?

Bez sumnje zlatno srce doktora Herculaninha, predsj ednika one općine, koji je provodio vrijeme u gradu Belo Horizonte. A šta je tamo radio? »Nizao obećanja«, kazivahu njegovi politički protivnici.

Neki rođak »djevojaka« pitao ga, ima li mogućnosti da se njih dvije smjeste u kakvu općinsku školu, a on odmah odgovorio: ima, kako ne? Rođak, da bi uvećao učinjenu uslugu, uzeo stvar kao gotovu (treba samo da se objavi dekret). A »djevojke« još istog dana spremile kovčege i oprostile se sa znancima u mjestu Tres Corações, lijući suze i jadikujući, kao da odlaze na kakav pothvat u neku drugu zemlju.

Jadnice. Nisu imale potrebnih školskih svjedodžbi. Zakoni te savezne države nisu dopuštali imenovanje nastavnika bez diplome. Zato su se morale zadovoljiti privremenim imenovanjem, samo na udaljenim školama, u zabitnim okruzima. Tko je imao diplomu i protekciju, mogao je osnovati školski skup ili školu blizu grada, u najgorem slučaju na vratima kakva trgovišta sa župnikom i ljekarnom.

»Djevojke« su sav život provele pokraj majke, koja bijaše udovica i nesposobna za rad, pa je primala penziju od općine u mjestu Tres Corações. Kad je starica umrla, izgubile su tu potporu i ostale s onih dvadeset dionica zakonitog dijela. Sad je trebalo da rade. Imenovanje na kakvoj školi u pokrajini dobro bi došlo, ma gdje se škola nalazila.

Svskog tjedna one su obiteljima u Pousu Altu slale kakav vez ili drugi ručni rad. Nisu one besposličile ni živjele na tuđi račun. Više su voljele prodavati jeftino, uz vrlo malu zaradu, negoli ostati s tuđim novcem bez ikakva uzvrata. Kako je Pedro Açougueiro kupio u Riju projekcioni aparat te nedjeljom u nekoj baraci od lima prikazivao stare filmove, što ih je posuđivao u Itajubi, sad su »djevojke« mogle računati i s drugom zaradom: pravile su kolačiće i ušećereno voće. A to je u baraci (koju su prozvali Metropole Palace) prodavao Zezinho, sin Sebastijana Ribara. Onih večeri, kad bi se prikazivao film, to je donosilo više od deset milreisa.

Divna bića. Nitko nije čuo da su se ikada požalile na doktora Herculaninha. Naprotiv, o njem su uvijek govorile s poštovanjem

(on se i dalje zadržavao u gradu Belo Horizonte). Ponekad, uvečer, izlazile su iz kuće, išle u posjete. Ukoliko nisu namjerile u sučevu kuću, na putu prema stanici, išle bi u kuću upravnog suca ili pak javnog tužioca, čovjeka suluda, koji je išao cestom i iz puške ubijao ptice, a bio oženjen bolesnom ženom, iz São Paula, koja je pljuvala krv.

Kada predsjednik općine misli naposljetku doći u Pousu Alto? Trebalo bi da zna, dobijesa, da je on svemu tome kriv!»Djevojke« ne mogu ondje ostati dok ne umru od gladi!

Već bijaše sramota za svu općinu ono otezanje da se ispuni obećanje. Doktor Herculaninho nije ni na pisma odgovarao.

Najposlije se doktor Herculaninho pojavio u Pousu Altu, da se odmori jedan tjedan. U zapuštenoj obiteljskoj kućerini, u kojoj je živio sam samcat, njegova soba bijaše živa slika općinskih poslova: papiri po stolicama i po podu, knjige s istrgnutim listovima, slomljena pera, suhe tintarnice, lovačke čizme na krevetu, košulje bez puceta, a drugi papiri i druge knjige prepuštene vjetru. Sama zgrada, u kojoj se nalazila ta soba, simbolizirala je ne samo općinsku upravu, nego sav grad u ruševinama, jer iako je imala izgledan balkon i dvanaest prozora u pročelju, a po pet sa svake strane, u njoj se moglo stanovati samo u jednoj sobi sprijeda: ostalo, kako u prizemlju tako i na katu, bijaše područje korova, šišmiša i kiše.

I tako, kad je doktor Herculaninho stigao iz grada Belo Horizonta, sudac, upravnik i tužilac odoše mu u posjet, kao povjerenstvo, da rasprave o tužnom položaju »djevjojaka«.

Doktor Herculaninho bijaše obdaren rječitošću, njegova je proza zanosila, a obožavao je poker. Bilo je uzaludno s njime govoriti o jednom dosadnom slučaju, jer je neosjetno mijenjao predmet razgovora i uzimao da pripovijeda svoje zgrade iz grada. Redali se tada predsjednici države, vladini tajnici, senatori, poslanici i druge političke ličnosti iz glavnog grada savezne države. I najposlije je posjetioc pozvao na partiju pokera. Kad je naposljetku povjerenstvo uspjelo da dođe do riječi i da iznese slučaj, sa onim obećanjem »djevjojaka«, doktor je jednostavno i kratko odgovorio: do imenovanja nije došlo naprosto zato, što još nije sagrađena škola u Buracu Fundu. Eto, u tom je stvar! Povjerenstvo ostade na mucu. Šta će i kako će one dvije žene u Pousu Altu, bez prihoda, bez rente, bez sredstava za život?

— Pa nisam ja kriv, nikako! — s pravom prosvjedovao doktor Herculaninho. — Došle su prije vremena.

Nema sumnje o tome, najprije valja sagraditi školsku zgradu. A kako da se sagradi, kad pokrajinski sabor još nije izglasao potrebnu svotu?

Plan je, međutim, gotov — i doktor Herculaninho iz hrpe dokumenata, zajedno s jednom čarapom bez para i rukavom od košulje, izvuče svitak s planom. Razmota ga pobjedonosno: evo! Izvrсна, prostrana učionica, lijepa spavaonica, mali salon i kuhinja, sve to prikazano bijelim crtama na modru papiru.

Negdje oko ponoći, za kartaškim stolom (doktor Herculaninho bijaše raspoložen: dvaput je zaredom dobio), povjerenstvo je kod njega uspjelo da općina Pousa Alta predjumi novac pokrajinskoj vladi, kako bi se odmah počeli radovi na gradnji škole.

— Odmah? A kada? — ironično će upravni sudac.

— Ne može to samo tako, preko noći — odgovori doktor Herculaninho, stavljajući asa pokraj dva žandara.

— Ta znate i sami, treba raspisati javni natječaj.

— Igram! — povika tužilac.

— Kladam se u petsto reisa — dočeka doktor Herculaninho blefirajući.

— Da vidim — javi se sudac — i želim, da još sutra posao povjerite Joanu Italianu.

— U redu. Sutra ću ga pozvati, da počne tovariti opeke za Buracu Fundo — i doktor Herculaninho brižno dometnu trećeg žandara.

— Čekajte onda — prekide upravni sudac, koji je karte držao skupljene u ruci.

— Još deset testona.

— Da vidim! — opre se doktor Herculaninho, osjetivši da su tri žandara malo.

Izgubio je, jer je upravni sudac imao sekvencu u dami. Počeo se po glavi. Pomoći nema, riječ je dana. Sutra će João Italiano početi tovariti opeke.

Zaista. Grad je prisustvovao onoj neobičnoj demonstraciji administrativne dinamike: cio tjedan João Italiano dovezio je opeke na ledinu obraslu šipragom.

I još više: nakon dva mjeseca zgrada bijaše gotova. Škola u Buracu Fundo mogla se otvoriti, petnaest kilometara od Pousa Alta,

izgubljena u brdima Virginije. Daleko kao pakao.

— Jadne »djevojke«! — mrmorili politički neprijatelji doktora Herculaniha. — Zar čovjek kao što je on, ugledan u Belu Horizontu, nije mogao bolje urediti stvar za one dvije namučene duše?

Kad se gospodin, Chico na svom magarcu sagnuo da preda novine »djevojkama«, vidje samo ruku jedne od njih dviju.

— Imam dobru vijest za gospođe (i lice »djevojke« zapahnu dahom, što je bio natopljen rakijom, koju je, od radosti, istrusio u Targinovoj krčmi).

»Djevojka« stavi ruku na srce: gospodin Chico vidio je čas, u kojem je ona probljedjela.

— A gdje je gospođina sestra?

— Bolesna je, gospodine Chico.

Poštar je pružio novine već presavijene na strani, na kojoj se nalazio dekret: »Privremeno se za voditeljicu seoske škole u Buracu Fundu, općina Pouso Alto, imenuje dona Altina Pires Filgueiras...«

Altina bijaše sestra, upravo ona, koja nije mogla hodati, zbog reume.

Poštar potpeticom svoje čizme podbode magarca u burag i prosljedi cestom, usmjerivši prema sučevoj kući, gdje je imao predati dopise. I šaptao je za se:

— Jadnica, od gladi!

*

Jednog jutra, na kolima Joana Italiana, krenuše »djevojke« s dvjema košarama i s mnogim zavežljajima i paketima. Opraštale su se s gradom, što ga nikad neće zaboraviti: Pouso Alto bijaše im tako dobar!

U dnu kola Altina se jedva mogla pomaknuti, koliko ju je mučila reuma. Henriqueta, plačući od ganuća, osvrkala se i rupčićem pozdravljala tornjeve crkve, što je navrh brda polako iščezavala. Hoće li drugo izgnanstvo biti tako slatko, kao prvo?

Kad su sišle u dolinu rijeke Verde, kojoj se voda dolje sjala na suncu, dvije se sestre pogledaše pune ganutosti i nade. Bijaše kao da ih kola Joana Italiana voze u obećanu zemlju, u onaj Buraco Fundo, gdje će nastaviti da stare, u veliku prijateljstvu, u veliku siromaštvu, iz dna srca zahvalne Bogu i doktoru Heroulaninhu.

Iz zbirke: *Largo da Matriz,*
Rio de Janeiro 1940.

Zarobljenik

(O prisioneiro)

Pred nadiranjem četa iz savezne države Minas Gerais, što su sada zauzele položaje ispred mjesta, mnoge su obitelji otišle iz grada, dalje u pokrajinu, prema Pindamonhangabi. Upotrijebila su se sva vozila: automobili, kamioni, volujska kola. Više na ispašama nije bilo ni jednog konja. Cestom u Santo Antonio do Pinhal dugi niz vozila i životinje prenosio je bjegunce. Govorilo se, da su vojnici iz savezne države Minas strašni i da naprosto skidaju glave zarobljenicima.

Stari kapetan Candinho, kao i svake večeri, pošao je u Maximianovu krčmu, da raspreda svoju prozu, ali ondje više nije bilo onih, koji su ga inače slušali. I sam Maximian, u strahu od pljačke i pustošenja, odlučio je da robu sakrije u neku kolibu u guštiku i da zatvori vrata. »Kad dođu oni iz Minasa, ostat će kratkih rukava, ne da on svoje muke.«

— Koješta! — govorio je kapetan Candinho.

— Kakvo nam zlo oni mogu nanijeti?

Doktor Calimerio, sudac, telegrafirao je u São Paulo: teški položaj prisilio je sudsko osoblje, da s obiteljima ostavi grad. Šta da on radi? Neki činovnik iz revolucionarnog kabineta zlobno je odgovorio: »Uradite, kao što je uradio Pedro Prvi: ostanite.« Taj odgovor više je u srcu zabolio strogog upravnog suca negoli sav građanski rat, što je okrvavio saveznu državu i odjeknuo u onome mirnom gradu u brdima.

Trideset milicionara branilo je grad São Bento. Borbena linija na nekim točkama bijaše svega dva-tri kilometra od grada. Ozgo s groblja mogao se golim okom vidjeti rov, u kojem su *paulisti*⁶ branili svoje tlo od napada onih, što su prodrli iz Minasa. Pukovnik Faria, politički šef, koji također nije htio ostaviti svoj kraj, s dogledom je izlazio sve do navrh brda i pratio operacije. Kad bi se razliježali pucnjevi, što su se umažali jekom u planinskoj dolini Sapucaí, on je plakao od bijesa i pružao pesnicu:

— Dobro, izdajnici iz Minasa! Platit ćete! Njegova kći,

⁶ *Paulisti* su stanovnici savezne države São Paulo.— *Prev.*

gospođica Faria, organizirala je Crveni križ u zgradi gradske vijećnice. Mjesna bolnica, koja je imala svega četiri postelje, bijaše već puna: dva vojnika i dva građanina. Ostale su ranjenike smještali na slamnjače u dvoranama gradske vijećnice, gdje su različite objave po zidovima, sada beskorisne, podsjećale na vrijeme, koje se činilo tako daleko: na blaženo vrijeme sjednica u miru, na rasprave o komunalnim pitanjima, o ubiranju gradske daće.

Dosad je u borbama poginuo samo jedan čovjek: neki crni kaplar, kojega je metak pogodio u oko. U São Bentu bijaše veliko uzbuđenje. Pogreb se obavio vrlo svečano. Pukovnik Faria održao je govor nad otvorenim grobom. A djevojke pripadnice Crvenog križa pokrile su florom svježu zemlju.

Poručnik, koji je zapovijedao četom, neprestano je telegrafirao u glavni štab u São Paulo, objašnjavajući da *mineiros*⁷ dobivaju pojačanja i da će ubrzo početi veliki napad na São Bento; vladinim pristašama ostaje tako otvoren put u Pindamonhangabu; tim putem mogu se spustiti u dolinu Paraíba i tako odsjeći zaleđe paulistima u maršu na grad Barra do Pirai.

Komanda je nato poslala još pedeset ljudi, četnu dobrovoljaca iz Santosa, momaka sportaša, vičnih veslanju, koji su prošli glavnom gradskom ulicom pokazujući snažne grudi. Sad će oni *mineiros* vidjeti svoje!

Pukovnik Faria zaplakao od zanosa, a gospođica Faria, njegova kći, odmah se oduševila za jednoga između dobrovoljaca, samo nije znala za kojega.

*

João zvani Estafeta ili Teklič, mršav i boležljiv mješanac, o kojemu nitko nije mislio da je i za šta sposoban, iskazivao je opasne usluge: bijaše on uhoda. Prometnuo se u pastira i tako obilazio brdskim stazama, zalazio na neprijateljsku stranu i sabirao obavijesti. Iste noći, kad su stigli dobrovoljci iz Santosa, pojavio se on u gradu, da izvjesti:

I *mineiros* očekuju pojačanje. Stići će im bataljon policije iz Bahije.

Iz Bahije! Sav je svijet znao, da je to najokrutnija vojska, sastavljena od drumskih razbojnika, ubojica, ništarija i gmalja, što

⁷ *Mineiros* su stanovnici brazilske savezne države Minas Gerais. — *Prev.*

ih je vlada iz Bahije odjenula u uniformu i poslala Lloydovim brodom, da pomognu federalnu vladu.

Ono malo obitelji, što su ostale u São Bentu, nisu ni usnule one noći, sve u pustom strahu od onih iz Bahije. U rano jutro pucnjava iz pušaka odvela je radoznale gore na groblje: ozgo se jasno vidjelo, borba bijaše žestoka.

— Ulaze! — povika Maximian jecajući.

— Ne ulaze, ne! — zareža doktor Calimerio, upravljajući dogled u pravcu savezne države Minas.

— Neće ući, lupeži! — pritvrđivao na režanje pukovnik Faria.

Mitraljezi štekтали i zvuk im se razlijegao baš kao kad tuča pada po cinčanim krovovima. Ručne granate praskale suhim praskom. Vidjelo se kako vojnici trče, zaštićeni rovom, mijenjajući položaj.

— Eno, pogibe onaj! — povika doktor Calimerio, dodajući dogled pukovniku Fariji.

— Oh!

Pucnjava jenjavala. Posljednji mitraljez još je malo praskao. A onda i on utihnu. U tišini, što se slegla na svu dolinu Sapucaí, vjetar ponese mahnite povike: »Hura!« I razliježe se neobičan povik, nepoznat u onim krajevima:

— Ho! ho!

Bijaše to povik iz veslačkog sporta. Dobrovoljci iz Santosa slavili su pobjedu, kao poslije regate na Valongu.

Pukovnik Faria sjuri niz obronak, sav izvan sebe od puste radosti.

*

Šta da urade s onim zarobljenikom?

U pratnji petorice policajaca paulista, vojnik iz Bahije stiže na most Aterrado, gdje počinju prve gradske kuće, pa dalje, duž starih zidina, do kuće pukovnika Farije. čuvši da su paulisti uhvatili jednog zarobljenika, mnogo je svijeta povrvjelo prema mostu, da vidi onog iz Bahije. Je li razbojnik? Netko je natuknuo, da bi to mogao biti rođak Antonija Conselheira. Šta se, uostalom, i može očekivati od ljudi iz Bahije?

Pratnja, kojom je zapovijedao jedan narednik, prešla je preko mosta tjerajući pred sobom razoružana zarobljenika — bradata mulata, u kaki-bluzi, razdrljenoj na prsima. Išao je ovaj miran, umoran, bez i traga neke ponositosti. Prije bi čovjek rekao, da je to

kakav zatvorenik.

João Estafeta proširio je među mještanima, da se radi o strašnu tipu: bacio se s golom bajonetom u rov među pauliste, nakan da silom prokrči prolaz razboritijim drugovima, koji su uzmakli pred ručnim granatama. Odjednom našao se okružen onima, što brane ustav, i samo je promrsio:

— Dobro. Izgubio sam.

I predao se.

Ulicom Aterrado, prema gradskom dijelu zvanu Largo da Matriz, prolazila pratnja a sa zarobljenikom, da bi ga mogao sav grad vidjeti. Na prozorima se načičkalo sve što je u gradu ostalo, i gledalo u radoznalosti punoj mržnje. Je li to taj nesretnik iz Bahije? Ah, jasnika li?

Kad je skupina prolazila kroz Bar do Ponto, zarobljenik zastade i reče svojoj pratnji:

— Drugovi, biste li mi htjeli kupiti kutiju cigareta?

I izvuče novac iz džepa.

Narednik se skanjivao. A jedan između vojnika reče:

— Nema u tome nikakva zla, gospodine naredniče.

Narednik naredi, da se kupi kutija cigareta, od koje zarobljenik najprije ponudi pratnji:

— Izvolite.

Među svijetom nastade mrmorenje. Antoninho zvani Bilheteiro povika revoltirano:

— Linčujmo ovog cinika iz Bahije!

— Linčujmo ga, linčujmo! — prihvatiše drugi glasovi.

Narednik, koji je zapovijedao pratnjom, podiže ruku i, protisnuvši svoje »š-š«, naredi, da bude mir. Ali svijet, koji se zagrijao prvim povicima, nastavi svoje: linčujmo ga, linčujmo i tako sve do gradskog dijela Largo da Matriz, gdje je pratnja zakrenula put zatvora.

Zatvor se nalazio pod stražom trojice civila iz grada: bijahu to Pedro Parente, pisar u financijskoj upravi, naoružan revolverom, zatim Neco Emerenciano, sudski činovnik, oboružan »mauzerkom«, i tamničar, s lovačkom puškom.

Kad je ondje predao zarobljenika, narednik se okrenu sakupljenom svijetu, te će mu povišenim glasom, zanosno, kao da drži govor:

— Zarobljenik je nepovredljiv. Tko ima hrabrosti, neka dođe i

pomogne u streljačkom rovu.

Radoznali se raspršiše, postidjeni, a pratnja se vrati i okrenu prema Aterrado, pozdravljena pljeskom oduševljenih obitelji, što još uvijek bijahu načičkane na prozorima. Pet vojnika branitelja ustava iščeze niz cestu, krećući prema vatrenoj liniji.

*

Zavjeru je organizirao Antoninho Bilheteiro. Skupina od neko deset ljudi, sa sukrivnjom trojice čuvara zatvora, izvukla je zarobljenika iza rešetke, da mu »očita dobru bukvicu«.

Spuštalas se večer nad São Bentom, a na odsjeku Paraizopolisa opet je počelo puškanje. Vladine pristaše ponovno su napadale, čvrsto uvjereni da će u onom brdskom prolazu prokrciti put u dolinu Paraiba.

Ali građani nisu više obraćali pažnje na štektnje udaljenih mitraljeza — bijaše im to, kao da negdje pucketaju motocikli, što se natječu u nekoj beskrajoj trci. Gomila radoznalih okruživala je onog iz Bahije, kojega je Antoninho Bilheteiro vodio u trijumfu, ruku svezanih na leđima, prema mostu Aterrado. Prozori se zatvarali, da djevojke ne bi vidjele onoga, kojega su onuda vodili. Vojnik iz Bahije išao je gol, samo mu obična vreća bijaše oko bokova. Glasovi bijesno praskali:

— Potpraši tome ubojici!

— Ništarijo!

— Neka lupež iz Bahije zna, što je paulista! Noćna tama kao da je stidljivo oblačila vojnika iz Bahije. Oborene glave, dodirujući crna prsa čupavom bradom, vojnik iz Bahije išao je pomiren sa sudbinom, ravnodušan na sve napadaje i uvrede.

— Kake se zoveš, jadniče bahijski?

— Govori, crni izrode!

Gomila je išla gurajući se, požudna, a na čelu joj sveudilj bio Antoninho Bilheteiro, trijumfirajući.

Stigavši na most, Antoninho Bilheteiro zastade i pljesnu dlanovima, tražeći da bude tišina:

— Čujte, ljudi! Narod São Benta osudio je ovoga iz Bahije na smrt. Odlučeno je, da on umre utopljen u rijeci Sapucaí.

Onaj iz Bahije dočekao je tu osudu na smrt sasvim mirno. Noć je sve prekrivala. Svjetiljke na Aterrado slabašno su žmirkale, bijahu kao oči samilosti. Doguraše mulata na rub mosta. Čulo se kako dolje

voda šumi.

João Estafeta znao je, šta vrijedi jedan zarobljenik, jer je već mnogo puta stavio život na kocku, da dođe do obavijesti. I zato izide sa svojom najavom: on će ispitati zarobljenika. Svjetina je žudno čekala.

— Slušaj ti iz Bahije! — počeo meko João Estafeta. — Poštedjet ćemo ti život, ako nam pravo ispričaš sve što znaš o vladinim pristašama.

Maximian, koji je upravo zatvorio svoju krčmu i dojurio, da sudjeluje na tom pogubljenju (o kojem nitko nije znao je li ozbiljno, ili je to nekakva komedija, kojoj je svrha da se od zarobljenika izvuku informacije), maknu ustranu Joana Estafetu:

— Ja ću ispitivati tu životinju. Hajd kazuj, koliko vojske imaju vladine pristaše?

Onaj iz Bahije pokaza osmijeh ravnodušnosti, te sleže ramenima. Svjetina je stajala u tišini, kao da iz onih usta očekivaše izvanredno otkriće, koje će spasiti grad.

— Govori! — povika Antoninho Bilheteiro. — Ne budeš li govorio, odrezat ćemo ti jezik, prije nego što te bacimo u vodu.

Onaj iz Bahije ni riječi. Antoninho Bilheteiro pograbi ga, strže mu vreću bokova i prosikta:

— Govori, vraže! Oprostit ćemo ti i poštedjeti život!

Najposlije onaj iz Bahije progovori:

— Žalim samo... — i podugo zastade. Žalim samo, što me ovako sramotite. Ubiti, možete me ubiti. Ali me ubijte odjevena, a ne ovako ogoljela.!

Onda se u gomili začu mrmor čuđenja. Antoninho Bilheteiro postao rječit:

— Hajde; junačino iz Bahije, zagrlj me! Zarobljenik, vezanih ruku, zateturao na zagrljaj; da ne bi pao, João Estafeta pridržao ga.

U taj čas na most dojaha pukovnik Faria, koji je cio dan proveo sabirući u okolici dobrovoljce.

— Šta je to tu, s tim golim čovjekom? Je li to naš zarobljenik?

Maximian se u oduševljenju oglasi:

— Taj je mulat junačina i u času smrti! Pripovjediše pukovniku, što se zbilo. Ali nije bilo potrebno da pukovnik naredi, da odriješe zarobljenika: već je João Estafeta uzeo tu inicijativu.

Antoninho Bilheteiro, koji je sad postao velikodušan, skide svoju kabanicu i ogrnu zarobljenika.

— Hajdemo sada, — reče pukovnik Faria.

Ti ćeš, zarobljeniče, sa mnom. Idemo kući, da potražimo odjeću.

Napol gol, samo ogrnut, kratkom kabanicom Antoninha Bilheteira, zarobljenik pokroči u noćnoj tami pokraj pukovnika Farije, a svijet oko njih, u poštovanju, da djevojke s prozora ne bi vidjele zarobljenika u onako sablažnjivu stanju.

Odjednom se iz daljine začu sad već poznati povik:

— Ho! Ho! Momci od veslačkog sporta pokazivahu radost tvrdoglavim vladincima, izazivajući ih.

*

U Maximianovoj krčmi, povraćajući dušu gutljajem ljute prijete nego što će ponovno u zatvor, onaj iz Bahije bijaše na udivljenje svima. Svakog časa dolazila djeca s darovima iz gradskih kuća: s kutijama ušećerena voća, s perecima i slatkišima. Zarobljenik usrdno zahvaljivaše. Osmjehujući se pokazivaše kroza svoju mulatsku čupavu bradu zube bijele bjelcate, koji, premda ušiljeni, pokazivahu miroljubivost.

Ovdje-ondje vjetar bi donio odjek kakva izgubljena pucnja, kao neodređeni refren građanskog rata.

*Iz zbirke: Largo da Matriz,
Rio de Janeiro 1940.*

POGOVOR

Pjesnik i pripovjedač Rui Ribeiro Couto (Rui Ribèiru Kòutu) jedna je od najistaknutijih figura suvremene brazilske književnosti, to je poet vibrantne i suptilne osjećajnosti i majstor proze, jedan između onih rijetkih što su u prvome planu brazilskoga modernizma, a u isto su vrijeme sačuvali bitno klasični oblik svoga književnog stvaranja, zahvaljujući humanističkom obilježju svoga djela — jedan od onih malobrojnih što zadovoljavaju ukus i najvećih književnih sladokusaca a, blizi su, dragi i razumljivi i najširim slojevima čitalaca.

Rui Ribeiro Couto rođen je 12. ožujka 1898. u Santosu; tu je u siromaštvu proveo djetinjstvo i završi o snednju školu. Prešavši u São Paulo upisao se na pravni fakultet, a diplomirao je u Rio de Janeiru 1919. Još u São Paulu, za vrijeme studija, bavi se novinarstvom, a u Riju se istakao ne samo kao vrstan novinar nego i kao izvrstan pripovjedač.

Godine 1921. izlazi njegova prva zbirka pjesama, *O jardim das confidencias* (»Perivoj ispovijesti«), koju je kritika dočekala s pohvalama, a godine 1922. izlazi mu prva zbirka pripovjedaka, *A casa do gato sinzento* (»Kuća pepeljastog mačka«), knjiga izvrsnih, svježih pripovjedaka, knjiga snažne proze, izvanredna opisivanja, spretna i sigurna pripovjedačkog iznošenja — knjiga puna svojstava što su u ovog umjetnika nepresušna i očituju se na svakoj strani koju je napisao. Dolaze zatim dva majstorska djela, zbirke stihova *Poemetos de ternura e melancolia* (»Stihovi nježnosti i melankolije«) i *Um homem na multidão* (»Jedan među mnoštvom«, 1926.), pak zbirke pripovjedaka što su obzljene onim istim značajkama: *O crime do estudante Batista* (»Zločtn studenta Batiste«, 1922) i *Baianinha e outras mulheres* (»Žena iz Bahije i druge, 1927).

Vršeci pravnički poziv Ribeiro Couto bio je u različitim krajevima Brazila do godine 1928., a poglavito u saveznoj državi São Paulo i Minas Gerais, i tu je mnogo pisao. Osim za dražesni roman *Cabocla* (preveden i na hrvatski, izdanje »Zore«, Zagreb 1957, prevodilac pok. Ante Cettineo), tu je našao nadahnuća i za knjige stihova *Provincia* (»Provincija«) i *Noroeste e outros poemas*

do Brasil («Noroeste i druge pjesme o Brazilu»), koje su obje objavljene 1933., dok mu je prije, 1928., objavljena knjiga pjesama *Canções de amor* («Ljubavne pjesme»).

Od poezije izlazi mu 1939. *Cancionero de Dom Alfonso* («Don Alfonsov kanconijer»), 1943. *Cancionero do ausente* («Kanconijer odsutnoga»), 1944. *Dia Longo* («Dugi dan», zbirka objavljena i u veoma uspješlu hrvatskem prijevodu A. Cettinea u izdanju »Zore« 1952), pak godine 1952. *Entre mar e rio* («Između mora i rijeke»). Od pripovjedaka slijede zbirke: *Clube das esposas enganadas* («Klub prevarenih žena», 1933), *Largo da Matriz* (1940) i *Uma noite de chuva* («Jedne kišne noći», 1944). Rui Ribeiro Couto objavio je i dva romana: *Cabocla* («Kabokla» ili »Brazilka«, 1931) i *Prima Belinha* («Rodica Belinha«, 1940). Osim toga pisac je objavio petnaestak knjiga studija, eseja, kronika i putopisa te tri-četiri djela na francuskom. Član je Braziliske akademije (od 1934) i dopisni član Portugasko akademije (od 1944). Dobitnik je nekoliko brazilskih i međunarodnih književnih nagrada.

Od godine 1928. pisac je zaredom diplomatski predstavnik svoje zemlje u Francuskoj, Nizozemskoj, Portugalu, Švicarskoj; godine 1946. sudjeluje u radu Mirovne konferencije u Parizu, 1940.-1943. nalazi se u raznim diplomatskim misijama u Urugvaju, Argentini, na Kubi i u USA. Od godine 1947. nalazi se na položajiu opunomoćenog ministra u Beogradu, a 1952. imenevan je za ambasadora u našoj zemlji.

Mnogo čitan u Brazilu i u drugim zemljama zahvaljujući mnogim prijevodima (francuskim, talijanskim, švedskim, mađarskim i dr.), Ribeiro Couto danas je jedan od najčitanijih brazilskih pisaca, cijenjen sa svoje sposobnosti oštra opažanja, sa svoga laka i elegantna stila, s izvrsna jezika, sa svoje majstorske kompozicije i, nadasve, sa svoga humanizma.

Analizirajnt neke tipove u pripovjedačkem djelu Ribeira Couta, talijanski kritičar Lionello Fiumi veli između ostalog: »On je majstor u iznošenju psihologije nekih žena na njihovu putu grijeha koji uopće nije grijeh, a zaključci su mu tako logični. Njegova fina sposobnost za opažanje najskrivenijih i najkratkotrajnijih duševnih stanja ide usporedo s njegovom divnom umjetnošću pripovjedača, spretna u crtežu i u namjerama, s onim njegovim jednostavnim stilom, direktnim, bez suvišnih opisnih tirada, bez nepotrebnih kićenja.«

Pariški izdavač Sorlot objavio je 1939., pod naslovom *Nuit Tropicale* (»Tropska noć«), zbirku Coutoivih pripovjedaka uzetih iz raznih svezaka. U predgovoru toj zbirci poznati peruanski književnik Ventura García Calderón uspoređuje Ribeira Couta s Katherinem Mansfield i veli: »Znam jednu njegovu ironičnu i tužnu sestru, koja je također došla iz daleka da gleda bića i stvari u jednoj magli nježnosti. Ima začudne sličnosti između te Novozelandske i ovoga Brazilca.«

»...Većina u Ribeiru Coutu više voli pjesnika nego pripovjedača«, kaže brazilski kritičar Antonio de Alcântara Machado. »Moguće je da većina ima pravo, ali je meni pripovjedač draži... U Ribeiru Coutu divim se nadasve majstoru pripovijetke. Pripovijetke tradicionalne, rigorozno konstruirane, zapletene, uvjerljive, i pripovijetke moderne, pripovijetke koja i nije pripovijetka, nego je sva nekako neodređena, difuzna, impresionistička. Zbirka *Baianinha e outras mulheres* po mom je sudu jedna od suvremenih vršika pripovjedačkog umijeća kod nas.«

Ribeiro Couto nalazi se, kako sam veli, na antipodima »pitoresknog« i »regionalnog«. »Čovjek« u njegovoj pripovijetki uvijek je iz kategorije sivih heroja, bez historije, bez dramatskih zgoda, bez slave. Couto prikazuje svijet malih ljudi, on je pjesnik sitnih svagdanjih stvari i događaja — riječju, pjesnik onoga što tako rado i često nazivamo »malim«. Naoko sitna i beznačajna stvar ili događaj, kakav osmijeh ili pogled, slika iz djetinjstva, isječak iz života ljudi u dalekom zavičajiu, kakav ulomak iz njihova razgovora, kakav prizor iz davno minulih dana, drago sjećanje, tužna uspomena i gotovo neodređena čežnja, često će čovjeka, sa svim nekadašnjim ugođajima, sa svim bojama, zvucima i mirisima, pratiti sve do smrti, to je dio onoga što čovjek nosi u sebi i sa sobom, to su niti od kojih se suče pređa našeg života.

I kao pjesnik, i kao pripovjedač, Ribeiro Couto umjetnik je kojemu nisu nepoznati sudari i zamke života, individualni i kolektivni kompleksi što ih stvaraju vještačke tvorevine društvenih odnosa. Kad u svojim pripovijetkama iznosi pred nas slučajeve tako razgolićene kao što je i sam život, a tako lako i spretno pripovjedane, ipak nigdje i nikada, ni u izlaganju ni u popratnim riječima, nema skepse ni cinizma niti pisac ikada zauzima stav nezainteresirana promatrača. »U četrdeset i nekoliko godina svoga književnog rada«, veli Ribeiro Couto, »mislim da nikad nisam

napisao nijedan stih, nijedan redak i nijednu repliku koja bi mogla obeshrabriti ili deprimirati. Koliko ja sudim, umjetnikova je misija u tome da priopćava stanovitu unutarnju radost, volju za životom, potrebu da volimo sve što živi i postoji, sva bića i sve stvari...«

Ako promatrač i jest oštar, pripovjedač je osjećajan čovjek, i upravo nam se u izboru događaja, u danim opažanjima, u otkrivanju stanovitih suprotnosti pokazuju čari diskretne umjetnosti ovoga Brazilca. Pjesnik je uvijek prisutan, ustreptali pjesnik koji u svome krajoliku nikad ne zaboravlja čovjeka i koji ispod živovanjâ i događajâ prividno banalnih uvijek otkriva kakvu pjesmu tuge, čežnje i nježnosti.

Svi u sebi nosimo čežnje za davnim i dalekim, tugu za nečim nestalim, napada nas čama za odsutnim i proteklim, teku u nama podzemne vode, i njihov nam davni i gotovo zaboravljeni roman neprestano pada s uha na srce — nevidljiv brskut a čujan žubor, to je ono čežljivo i jedva zamjetljivo kapanje kapi u sjećanju i u duši, to je ona neizreciva portugalska i brazilska *saudade* o kojoj su napisane čitave biblioteke i koja je prisutna u svakoj pjesmi i pripovijesti našega Brazilca. *Saudade*, to je osjećaj neiskaziv i riječ neizreciva u drugom jeziku, to je pojam o kojemu brazilski književnik i povjesničar Joaquim Nabuco veli da »izražava tugu za odsutnim, žalost zbog rastavljenosti, svu skalu gubitaka voljenih bića ili stvari. Tu riječ urezuju na nadgrobnim spomenicima... izgnanik osjeća *saudade* za domovinom, mornar za svojom obitelji, zaljubljeni jedno za drugim čim se rastanu... čovjek osjeća *saudade* za svojim domom, svojim knjigama, prijateljima, djetinjstvom, proživjelim danima...«

»*Saudade* — veli Valery Larbaud — to je žaljenje pomiješano sa željom i ugodnim slikama, smještenim istodobno u prošlosti i u budućnosti, možda u vječnosti. Zamračeno nebo između dviju udaljenih svijetlih zona.«

Coutove pripovijetke, ta remek-djela jakog lirizma i duboke osjećajnosti, na prvi pogled kao da su prožete istim osjećajem koji pripovijetkama Katherine Mansfield daje onaj ton nestvarnosti što preobličava svagdašnjicu. Istina je da taj brazilski pjesnik i u pripovijetkama nastavlja svoju suptilnu umjetnost *penumbrizma*, ali usporedba odmah tu i zastaje. »Sretniji od Katherine Mansfield«, nadovezuje Ventura García Calderón, »Ribeiro Couto vratio se zdravlju, životu, onaj ponešto egzaltiranoj ljubavi prema stvarima,

ljubavi što je kanda potaknuta strahom da se one ne izgube. A prilijeva se u ovo, paradoksalno, neprestana želja da mu se naći na drugome mjestu, u drugim dušama, kao da mu se čine bijednima mogućnosti jednoga jedinog života, i zbog te nostalgije pjesnik ostaje sasvim Brazilac.«

Couto je, rekosmo, pjesnik koji opjeva »skromne stvarnosti«, skromne ali pune duše. On već poznatome daje poseban poetski smisao, dočarava atmosferu, on je pjesnik intimist i moderan pripovjedač koji od maloga stvara veliko, njegovi jednostavni, nekomplicirani likovi, sa svojim slabostima i sa svojim smiješnim stranama, sasvim su ljudski i prirodni, i sasvim iskreni, i zato nas te pripovijetke osvajaju. U njima se simbolizira ješna dublja realnost, prekrivena banalnostima svakodnevnog. Jer nema te stvari, ma kako bila neznatna, koja nema svoj smisao; samo, treba je promatrati, valja ga otkriti. A promatrati sa zanimanjem, to je gotovo promatrati sa srcem, to je doživljavati. Odatle samo je korak do ljubavi prema svijetu naokolo.

Coutove pripovijetke, dokazivane jednostavnim, ležernim stilom, na prvi pogled ne uzbuđuju. Ali su to samo površni dojmovi. »Te zanosne pripovijetke, u biti romantične«, veli suvremeni brazilski pripovjed ač i kritičar Herman Lima, »imaju jedinstven čar, po gipkoći rečenice jednostavne i izravne, po finoj ironiji što je prekrivena bezazlenošću, po nježnosti koja se svuda osjeća — čar nerazdvojiv od proze u u *Cabocla*. Nema sumnje, valja Couta smatrati obnoviteljem brazilske pripovijetke, po onome osvježenju što ju je njegova proza unijela u tu vrstu, po oslobođenju od sitničavih opisa, od pomame za pejzažima, od potrage za vještačkim zapletima. Njegove su pripovijetke prirodne, nema posezanja za sentimentalnim ili senzacionalnim, junaci su u njima jednostavni, kreću se prirodno, sudbine su im obične...«

Ribeiro Couto, velik pjesnik svakodnevnog lirizma, oslobodio se svega što bi se još moglo smatrati vanjskim sjajem: uz prirodnost i jednostavnost, ta svojstva što pretpostavljaju mnoga druga, u njega je divno, rekli bismo, mediteransko osjećanje mjere, efekti se tako majstorski raspoređuju i »doziraju« da ih gotovo i ne zamjećujemo. U nekim pripovijetkama postigao je zavidnu glatkoću stila spojenu s pravom, nazovimo je, literarnom ekonomičnošću: u njegovu funkcionalnom stilu nema suvišnih riječi, nego nalazimo upravo one što su potrebne da bi se ispričala pripovijetka ili crtica, ugodna i

tečna, pribilježena lakom ironijom, a kazivana neizvještačenim jezikom. U toga, brazilskog majstora proveden je klasični princip racionalnosti, u njega je sposobnost da u nekoliko riječi prikaže vrijeme i prostor, karakter i atmosferu: on ima što da kaže i zna to kazati.

Kako u Brazilu tako i drugdje smatraju Ribeira Couta za pravog majstora, i mnogi ga odgovorni kritičari, u Brazilu i izvan Brazila, kao pripovjedača stavljaju uz bok Machado de Assisu, Monteiro Lobatu i Limi Barretu; to je, uostalom, pokazala i jedna anketa što ju je prije nekoliko godina priredila *Revista Acadêmica* u Rio de Janeiru. Najširi čitalački slojevi u Brazilu izabrali su Ribeira Couta kao svoga najboljeg, najomiljenijeg i najzabavnijeg pisca.

Josip Tabak, u Zagrebu, 1960.

Copyright

© Dubravko Deletis

e-izdanje pripravili:
Mirna Goacher i Dubravko Deletis

website: www.josiptabakknjige.org

30/10/2014

